

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF
DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

BIND XII

DECEMBER 1938

HÆFTE 3-4

H. HAGERUPS FORLAG — KØBENHAVN

BØGER INDSENDTE TIL REDAKTIONEN

- Rundetaarn 1637—1937. Mindeskrift udgivet af Københavns Magistrat (Levin & Munksgaard).
- Vilh. Lorenzen: Christian IV's Byanlæg og andre Bybygningsarbejder. Udgivet af Selskabet til Udg. af danske Mindesmærker (Høst).
- Vilh. Lorenzen: Rosenholms Bygmestre. Meddelelser fra Foren. til gl. Bygningers Bevaring 3. Rk. II (Prior).
- Flemming Dahl og Poul Møller: Vinhandlerforeningen 1862—1937. Udgivet af Vinhandlerforen. for Danmark (Gad).
- Valdemar Seeger: Fredensborg (Nordlundes Bøgtrykkeri, Hillerød).
- Herbert Jankuhn: Die Wehranlagen der Wikingerzeit zwischen Schlei und Treene (Karl Wachholtz. Neumünster in Holstein).
- Arne Sundbo: Frederikssunds og Købstaden Slangervups Historie II. Udgivet af Frederiksborg Amts hist. Samfund (Gyldendal).
- Hans Ellekilde: Hornbæk Kirke. Bidrag til Hornbæk Fiskerlejes Historie (Nyt nord. Forlag).
- Victor Krohn: Kastelskirken og dens Menighed 1664—1936 (Schultz).
- Otto Bisgaard: Af Silkeborg Hovedgaards Historie 1784—1846. Fra Hoff til Bindsbøll (Silkeborg Centralbibl.s Forlag).
- C. C. Haugner: Maribo Historie. I. Kloster og Kirke (Forf.s Forlag).
- Østjysk Hjemstavn II—III. Udgivet af Østjysk Hjemstavnsforening (Redaktør N. P. Østergaard, Brahrand).
- Nationalmuseets Vejledninger. De danske Samlinger. Middelalder og nyere Tid til 1750.
- Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1938. (Gyldendal).
- Danmarks Kirker. Udgivet af Nationalmuseet. Sorø Amt. 4.—6. Hefte. (Gad.)
- Carl S. Petersen: Stenalder, Bronzealder, Jernalder. (Levin og Munksgaard.)
- Arthur G. Hassø: Reitzels Gaard i Løvstræde. (Reitzel.)
- Georg Bruun og Niels Jacobsen: Kolding Bys Segl og Vaaben. (V. Schæffer, Kolding.)
- Axel Garbøe: Agersø i Store Bælt med Nabo-Øen Omø gennem Tiderne. (P. Haase.)
- L. F. la Cour: Sorø Bys Historie gennem tre Hundrede Aar. Udgivet af Sorø Byraad. (Svegårds og Nørballes Boghandler, Sorø.)
- N. H. Jacobsen: Skibsfarten i det danske Vadehav. (Geograf. Selskab, Hagerup.)
- Günther Neufeldt: Ripen und Esbjerg, die Haupthäfen der cimbri-schen Westküste. (Levin og Munksgaard.)
- Chr. Behrendt: Fra det gamle Middelfart. I. (Forf. Forlag.)
- Danske Vider og Vedtægter, V. Ved Aug. F. Schmidt. (Haase & Søn.)
- Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid. I. Stenalderen (Gyldendal).
- Tormod Jørgensen: Anthon Frederik Tscherning. (Levin & Munksgaard.)
- Gunnar Fog-Petersen: Vor Regering og Rigsdag. Politiske Biografier og Portrætter. (Gyldendal.)
- Vilh. la Cour: Danmarks Historie. Hefte 3—7 (Berlingske Forlag.)
- Norsk Kulturhistorie. Redigeret af Anders Bugge og Sverre Steen. Bd. I. Oldtiden, Bd. III: 1500—1800, i 21 Hæfter. (J.W.Cappelen, Oslo.)

STUDIET AF DANMARKS HISTORIE FØR OG NU.

Af Knud Fabricius¹).

Naar der tales om »Studiet af dansk Historie før og nu«, melder Navnet Kr. Erslev sig. Er det Tiden forud for Erslev, som er »før«, og Erslev med hans Efterfølgere, som er »nu«? Eller betegner Erslev det fortidige Standpunkt, og hans Efterfølgere Nuet? Eller er det endelig Tale om tre Stadier: Tiden før Erslev, Erslev og hans Efterfølgere?

Lad det straks være sagt, at det er i den sidste, den tredje, Betydning, jeg her anvender Sætningen.

Erslev betegner unægtelig her i Landet en Milepæl, naar Tællingen er om historisk Metode. Det er rigtigt nok, at han har Forløbere, ikke alene A. D. Jørgensen og C. Paludan-Müller, men den 150 Aar ældre Hans Gram, var inde paa de samme Tanker. Det er ikke saa underligt, naar man tænker paa, hvor enkle, ja selvindlysende de i Virkeligheden er. Men Sagen er, at et er Teori, et andet Praksis. Mange Historikere vilde forud for Erslev være enige om, at en yngre Kilde i Værdi almindeligt burde staa tilbage for en ældre, endnu mere for en samtidig, og aller mest for et Øjensvidnes Beretning om selve Begivenheden. Eller de vilde være gaet ind paa, at en Efterretning ikke bliver bedre afhjemlet for os, fordi vi finder den afskrevet hos den ene Forfatter efter den anden. Men naar man kom til Praksis, faldt man som oftest for Fristelsen til at ville redde en meget senere Kilde, hvis den indeholdt interessante, maleriske Træk, som ikke stod at finde i de ældre og samtidige Kilder. Saa gjorde man

¹) Indledningsforedrag ved historisk Studiekursus i København Oktober 1937. I Marts 1938 forelagt i Historiska Föreningen i Helsingfors.

alle mulige Kunstspring for at paavise, at det ikke var umuligt, at disse Træk i den senere Kilde kunde være rigtige. Men Videnskaben beskæftiger sig ikke med det mulige, men med det visse, det vi »véd« — deraf Navnet »Videnskab« —; i det højeste kan den strække sig til at sysle med Sandsynlighed, naar Vished ikke kan opnaas.

Det er Erslevs uvisnelige Fortjeneste at have faaet de Forskningsprinciper, som han desuden bragte i System, knæsatte i Praksis. Efter Erslev har enhver Videnskabsmand, hvad enten han var Fagmand eller Amatør, d. v. s. enhver Historiker, som vilde arbejde selvstændigt med Materialet og ikke indskrænke sig til at skrive sine Forgængeres Resultater af — været nødt til at »bestemme sine Kilders Oprindelse og Ægthed«. Der er her af Erslev gjort en Landvinding, der ikke senere kan gaa tabt.

Nu er der hertil at sige, at Kildekritikens Principer ikke var de samme for Erslev hele hans Liv igennem. 40 Aar gammel formulerede han dem 1892 i sit grundlæggende lille Skrift »Grundsætninger for historisk Kildekritik«. Disse 1½ Ark blev i Virkeligheden de danske Historikeres »lille Katekismus«. Han holder sig heri til Kildekritiken og lader i det væsentlige Real-kritiken ligge. I sin Kildekritik deler han Historiens Kilder i »Levninger« og »Beretninger«, og bestemmer de første som 1) alle Frembringelser af Fortidens Mennesker, og som 2) Resterne af Fortidens Mennesker og den dem omgivende Natur. I Modsætning hertil er Beretningerne 1) dels de historiske Fortællinger (herunder ogsaa Billeder), 2) dels Mindesmærker (Indskrifter, Monumenter og Medaljer etc.). Det første er objektive Kilder, mens Beretningerne subjektive; thi ved disse skyder Fortælleren sig altid ind mellem Begivenheden og os som et Mellemled. »Naturligvis er enhver Beretning tillige en Levning«, men den er det vedrørende Fortælleren, ikke angaaende Begivenheden. Det er Beretningerne, som Erslev qua Middelalderhistoriker har størst Interesse for, og han vier derfor Hovedparten af sin Pjæce til at paavise Grundforskellen mellem sekundære og primære Kilder og mellem Førstehaands- og Andenhaandsvidner. En sekundær Kilde er værdiløs for Historikeren,

fordi den kun refererer, hvad vi andet Steds fra kender, og den kan derfor simpelthen udskydes ved Studiet. En primær Kilde indeholder derimod noget, som vi her finder fortalt for os for første Gang. Men heri ligger ingenlunde, at en primær Kilde behøver at stamme fra et Førstehaandsvidne. Utallige primære Kilder stammer netop fra Forfattere, der har deres Viden om den skildrede Begivenhed fra en Mellemand. Kun ved Førstehaandsvidnet, »som har sin Kundskab fra sig selv«, er vi virkelig heldigt stillede, vel at mærke, hvis han da har Evnen og Viljen til at beskrive korrekt, hvad han har oplevet.

Jeg har her i store Træk gengivet Hovedlinjerne i den kildekritiske Metode, som jeg blandt andre studerende modtog ved at sidde ved Mesterens Fødder. Naar man tænker sig disse Principer anvendt paa historisk Materiale, f. Eks. om Erik Glippings Drab eller Slaget paa Falen, vil man forstaa, hvorledes Halvfemsernes akademiske Ungdom kunde føle et nyt Virkefelt, ja en ny Verden aabne sig for dem. Det var en Intelligensskærping, man var ude for under Øvelserne under Mesterens Ledelse, og naar man strømmede ud fra dem, var man i en Stemning, der maaske kan sammenlignes med en mild Rus af Champagne.

19 Aar senere, da Forfatteren nærmede sig de Treds, udkom »Grundsætningerne« i en ny og udvidet Udgave med Titlen »Historisk Teknik« (1911). Det kan ikke nægtes, at Erslev her ved beredte sine Elever en Overraskelse. Det var forud bekendt, at hans Principer for ham selv var i Støbeskeen; det var saaledes fremgaaet af en Drøftelse i »Historisk Samfund«, hvori navnlig Professor A. B. Drachmann havde deltaget. Drachmann var især kommet ind paa Kildekritiken ved sin Syslen med Roms ældste Historie. Da man nu saa Resultatet paa Tryk, laa det nær at slutte, at det var Tankeudvekslingen med den klassiske Filolog, som havde paavirket Erslev til at modificere sine oprindelige Meninger. Han begyndte med at definere Begrebet »Historie« som et dobbelt; dels som »Fortællingen og Kundskaben om, hvad der er sket«, dels som »selve dette skete«. Dette hang efter Erslevs Anskuelse sammen med, at »Fortidens Hi-

storie egentlig kun eksisterer ved Historikerne«. Heri saa han en Forskel fra Naturvidenskaben. »Træer og Blomster vilde vi se, selv om der ikke var Botanikere; Tordenvejret raser, hvad enten der er Fysikere eller ikke. Men uden Historikere . . . vilde Fortiden ikke være til for os«.

Der synes mig at være det Svar at give paa denne Skepsis, at Erslev her netop forveksler de to forskellige Betydninger af Ordet »Historie«, som han selv har gjort opmærksom paa. Det danske Folk bærer den Dag i Dag sit Præg af Fortidens Begivenheder, f. Eks. i sit Syn paa sin Udenrigspolitik, i sin sociale og forfatningsmæssige Indstilling og i sine Institutioner, saa at det maa siges, at Fortiden ogsaa uden om Historikerne er en Realitet for os. Den har givet vort Folk en væsentlig Del af dets nationale Kultur. Og hvad den historiske Videnskab angaar, er ogsaa Træer og Blomster — videnskabelig talt — for os »tavse« (for at bruge Erslevs Ord om de historiske Fortidslevninger), og selv om man maaske ikke vil kalde hans Tordenvejrs for tavst, er det Videnskaben, som lader os forstaa det Sprog, som Tordenen taler. Det gælder om Historiens, som om Naturvidenskabens Objekter, at de i høj Grad »er til for os«, selv om de ikke behandles videnskabeligt. Den læge Læser, som tager en Flintekile eller en Mønt i Haanden, eller som gennemlæser Sakse eller Herodot eller Bismarcks »Gedanken und Erinnerungen«, danner sig et Billede af Indholdet, foruden at han naturligvis faar en aandelig Berigelse ved at sysle dermed. Han er i dette Øjeblik i Virkeligheden »Historiker«. Hvis det ikke var Tilfældet, vilde Erslev vel ikke selv have staaet som Medlem af Bestyrelsen for »Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse«, der havde til Formaal at give Lægmandene det historiske Raastof i Haanden. Men det rigtige i Erslevs Betragtning er, at det Billede, som den ikke-skoledede Historiker faar ved at sysle med Raastoffet, i større eller mindre Grad er behæftet med Fejl. Den videnskabelige Metode kan fjerne en Del af disse Fejl, og heri søger den sin Eksistensberettigelse. Men lige saa lidt som Amatøren, kan Faghistorikeren skabe det objektive Billede. Han er ikke Fotograf; men Kunstner.

Fra at behandle Ordet »Historie« i dets dobbelte Betydning gik Erslev derefter over til nærmere at undersøge Historikerens Studiefelt og Materiale. Han bestemte — med Rette — det første som »Livet i Stat og Samfund«, han føjede hertil, at Historikeren ikke kan iagttage dette »umiddelbart«. Men han fortsatte derpaa med disse Ord: »Det ejendommelige ved den historiske Iagttagelse ligger vel egentlig i, at den ikke lader sig gentage, saavist som den historiske Tildragelse ikke kommer igen«.

Man ser her det ejendommelige ved den Erslevske Historieopfattelse, at den udelukkende regner med den politiske Historie, med Tildragelsernes, og Begivenhedernes, Historie. Det maa straks bemærkes, at han har dette Syn tilfælles med sin Tid, og at det først i vort Aarhundrede er blevet Historikerne klart, at andre Grene af Historien, alt, hvad der sammenfattes under Navnet »Kulturhistorie«, er lige saa betydningsfuldt som den politiske Historie. Historien er ikke alene Læren om de enkelte »Tildragelser«, »Begivenheder«; den handler lige saa fuldt om »Tilstande«. Det er ganske vist, at vi heller ikke kan betragte disse »umiddelbart«. Men naar vi studerer Administrationens, Borgerstandens eller Landbrugets Historie, bygger vi ikke alene paa en anden Art af Materiale, men spørger om noget helt andet, end hvad der falder ind under Begivenhedshistorie.

Den sidste sysler t. Eks. med Kongemordet i Roskilde, Triplealliancens Tilblivelse eller Verdenskrigens Udbrud. Men naar vi undersøger Borgmesterstillingens Historie i en eller anden By eller Plovens Udvikling, har vi ikke at gøre med enkelte »Begivenheder« eller »Tildragelser«, men med hele Rækker af Begivenheder, saa at det ikke er af afgørende Betydning for os, at den enkelte Tildragelse »ikke kommer igen«. Kulturhistoriske Begivenheder, som Pløjning og Vaabensvingning, gentages forøvrigt ustandseligt. Her skal endda lades uomtalt, at det kulturhistoriske Studium i Modsætning til det politisk-historiske først og fremmest bygger paa Levningerne, som vi kan iagttage saa meget som helst uden indskudte Mellemmænd; f. Eks. de Oldtidsagre, Prof. Hatt har studeret, og de Plove, som findes bevarede i Museerne.

Lad mig anføre et Eksempel: Hvis jeg vil studere Kronbøn-

dernes Landgildeafgifter i Skanderborg Len paa Christian IV.'s Tid, bestiller jeg i Rigsarkivet en Række Pakker af Lensregnskaber, som indeholder Jordebøgerne over det kgl. Gods i det paagældende Len gennem en lang, sammenhængende Aarrække. Sæt nu, at jeg heri i Løbet af 20 fortløbende Aar finder, at Bonden Mads Jensen i Hvilsted Sogn 20 Gange staar anført med samme Landgilde, men at i det 21de Aar hans Navn forsvinder og erstattes med Christen Madsen, samtidig med at Afgiften forhøjes eller sænkes. Jeg har da med en til Vished grænsende Sandsynlighed Lov til at slutte: 1) at Mads Jensen som Jordbruger er blevet afløst af sin Søn; 2) at Landgilden havde været uændret i hele den første Jordbrugers Tid; 3) at man har benyttet Lejligheden ved hans Afgang til at forandre den. Den eneste Tvivl, jeg mulig kan nære, er om Jordebogen er blevet holdt helt à jour, om Mads Jensen maaske var fratraadt, noget før Jordebogen blev rettet. Men dette er usandsynligt, da alt taler for, at Optræderen havde en personlig Interesse i at opgive rigtigt Navn. Thi en ny Jordbruger skulde i sit første Besiddelsesaar yde en Indfæstning ekstra.

Her har jeg altsaa en Række Tildragelser af samme Art, eller — rettere sagt — den samme Tildragelse gentaget 20 Gange, nemlig at Mads Jensen betaler sin Landgilde. Den enkelte »Tildragelse« kommer ganske vist ikke igen, men en med den identiske Tildragelse vender atter og atter tilbage, og det kan ikke betegnes som en tilladelig Skepsis at betvivle: 1) at Landgilden har været uforandret i den samme Besidders Levetid, og 2) at den er bleven betalt af den paagældende Mand gennem den nævnte Række af Aar. Dette sidste fremgaar af Lensregnskabets Slutsum. Thi man vil vel ikke paastaa, at Lensmanden af sin egen Lomme skulde have indbetalt de Summer til Rentekamret, som han selv opgiver at have hævet af Bønderne?

Et andet Eksempel: Plovens Udviklingshistorie. Jeg har her til Raadighed for mine Studier: 1) En Række bevarede Plove og Rester af Plove — hvis Alder jeg ofte kan bestemme ved geologisk Fastsættelse af de Jordlag, hvori de er fundne (Pollenanalyse); — 2) en Række Meddelelser af literær eller billedlig Ka-

rakter, hvori Plove og Pløjning omtales i ganske tendensløse Forbindelser. De enkelte Aldersbestemmelser for bevarede Plove kan maaske svinge inden for to Tidsgrænser, men Rækkefølgen fremgaar af Loven om Udvikling fra mindre praktiske til stedse mere praktiske Former (Hjulploven maa være senere end Ard'en; Svingploven end Hjulploven). Sammenhængen er en Garanti for Helhedsrækkens Korrekthed, selv om de enkelte Led kan være underkastede en vis Usikkerhed. Ogsaa i denne Henseende skiller Kulturhistorien sig ud fra den politiske Historie, saa sandt som den sidste ingeniørlunde frembyder Billedet af en Udvikling fra lavere til højere Former.

Den største Overraskelse, som Erslev bød sine Elever i 1911, var dog sikkert, at han nu brød Staven over det, der var selve Kærnen i hans lille Bog fra 1892: Den principielle Modsætning mellem Levninger og Beretninger. Hans Ord herom er følgende:

»Det er klart, at hver eneste Beretning tillige er en Lævning; hvad Sakse fortæller om de Danskes Bedrifter, er Beretninger, men selve hans Værk er en Lævning fra Valdemarstiden. Hermed falder allerede Tvedelingen til Jorden«. Sagen er ifølge Erslev i Virkeligheden den, at »det er Historikeren, der snart bruger Kilden som Beretning, snart udnytter den som Lævning, eller rettere Frembringelse«.

I og for sig havde Erslev jo allerede 1892 haft Blik for, at enhver Beretning tillige er en Levning, men han havde den Gang med Rette tilføjet, at den kun var det vedrørende Fortælleren (se S. 146). Nu var han altsaa naaet til at skære Levninger og Beretninger over een Kam. I Modsætning hertil opstillede han et nyt Inddelingsprincip med 3 Klasser. 1) Levninger af Fortidens Mennesker og den dem omgivende Natur; 2) Frembringelser af Fortidens Mennesker, af hvad Art de saa er; 3) Nutidslivet, for saa vidt det tillader Tilbageslutninger til Fortidens Begivenheder.

Her er altsaa »Levninger« i Erslevs tidligere Betydning fordelt paa Klasse 1 og 2, dog overvejende til den sidste, da det jo kun er antropologiske Rester, som henhører til første Klasse. »Beretningerne« staar derimod alle i 2den Klasse.

Det tør vistnok siges, at denne Inddeling ikke er nogen virkelig praktisk Inddeling, da det er de færreste Tilfælde, hvor Historikeren vil kunne bygge noget større enten paa Rester af Mennesket og Naturen, eller paa Tilbageslutninger fra Nutidslivet. Men hvis alle vore Kilder henføres til een Klasse, staar vi i Virkeligheden systematisk set uden alle Hjælpemidler; een Klasse er det samme som ingen Klasse. Lad os da se paa, om der virkelig er nogen Grund til at forkaste Erslevs gamle Inddeling i »Levninger« og »Beretninger«. Erslev indrømmer selv 1911, at man inden for hans 2den Klasse kan udsondre de Kilder, »der indeholder en eller anden Meddelelse fra Frembringeren«, de »talende Kilder«.

Det mest slaaende Eksempel paa Væsensforskellen mellem »Levninger« og »Beretninger«, som Erslev anførte 1892, er sikkert Kilderne til det stockholmske Blodbads Forhistorie. Der findes her dels en Dom over de anklagede af 8. November 1520; dels en Beretning af nogle af disse Dommere, forfattet nogle Aar senere. Det første er altsaa en Levning, den sidste en Beretning, og de stemmer daarligt overens i Indholdet. Men at Dommen er blevet afsagt, kan vi ikke betvivle; det fremgaar af, at vi kan tage den originale Dom i Haanden. Naar derfor Dommerne i deres senere Beretning søger at give det Udseende af, at de ingen Dom har fældet, er dette positiv Usandhed. Det er muligt, at Dommen indeholder urigtige Træk, at den slet ikke indeholder Kongens Grunde (de psykologiske Motiver) til Henrettelsen. Men er end de anførte Grunde (Svenskernes Kætteri) omdiskutable, er det dog sikkert, at Konklusionen er det retslige Grundlag, hvorpaa Henrettelsen har fundet Sted. Levningen, Dommen, har her vist sig væsensforskellig fra Beretningen, fordi den er en Rest af selve Datidens Liv, der er bevaret for os, Beretningen er kun en Fortælling om Datidens Liv. Der foreligger her en Kvalitetsforskel.

Et andet Eksempel! Til Forstaaelsen af den atheniensiske Statsmand Solons Møntreform for 2500 Aar siden har vi to Slags Kilder. Af Beretningerne siger en (Androtion), at Solon foretog en Inflation for at lette Landboernes Gæld (»de betalte det

samme i Tal, men mindre i Værdi«); en anden Beretning (Aristoteles) gaar ud paa, at Møntforandringen først fandt Sted efter Gældens Ophævelse; en tredje (Plutarch) bestrider overhovedet Møntreduktionen. Her staar Fortælling mod Fortælling, uden at vi ud herfra kan naa til sikker Erkendelse. Men vi har ogsaa en anden Art Kilder: Levningerne, selve de bevarede Mønter, som viser, at en Inflation maa have fundet Sted¹⁾. Det bliver ud fra dette sikre Faktum vor Opgave, at søge at forklare dette, enten som et Middel til at lette Gælden eller til noget helt andet, nemlig til at forøge Industrieksporten i den følgende Tid. Vi har atter her set, at Levningen er Nedslaget af Fortidens Liv og Virksomhed, hvad enten det er Bygninger, Redskaber, Mønter, Dokumenter eller Breve, og hvis den har Tendens — som Stockholmsdommen —, sigter denne paa Samtiden, ikke paa den historisk interesserede Eftertid.

Erslevs Hovedindvending mod Adskillelsen mellem Levninger og Beretninger var jo, at enhver Beretning ogsaa er en Levning. Men naar vi, for at følge hans Anvisning, ser paa Sakses Beretninger, bliver vi straks klare over, at de som Regel er Levninger til at belyse en helt anden Tid, end den hvorom Fortællingen handler. Sakses Beretning om Knud den Hellige er ganske rigtig en Levning fra Valdemarstiden 100 Aar senere og viser os dennes Idealer og Tænkemaade. Men disse to Ting har intet med hinanden at gøre. Og selv hvor Beretning og Levning hos ham belyser samme Tid, drejer det sig om helt forskellige Emner; Sakses Fortælling om Absalons Valg til Ærkebisp er ogsaa en Levning til Belysning af kirkelig Kultur og Tankegang paa samme Tid. Men det er to ganske forskellige Spørgsmaal, man her stiller. Dette havde Erslev selvfølgelig Blik for, som vi tidligere hørte (S. 151 midtpaa). Men dette er dog ikke noget betydningsløst, og der er da heller ikke noget underligt i, at det samme Stof kan bruges paa ganske forskellig Maade. Leonora Christinas »Jammersminde« er en Beretning om hendes Fangen-

¹⁾ En Klasse Mønter (med Amfora paa Forsiden og inkus Bagside) omfatter 10 Typer med en Vægt, svingende mellem 11,13 og 12,37 Gram; en anden Klasse (med samme Møntbillede) bestaar af 3 Typer med Vægten 7,97—8,60 Gram.

skab, men det er tillige en Levning fra hende som det 17de Aarhundredes Menneske, der belyser hendes Sjæl, Sprog og Skrift og som endelig kan bruges til Studium af Datidens tekniske Hjælpemidler (Papir, Skrift etc.).

Jeg kan derfor kun beklage, at Erslev 1911 lod den skarpe Delingslinje mellem de historiske Kilders Art og Væsen falde, som han tidligere havde opretholdt, og jeg maa stille mig paa den 40aarige Erslevs Side over for den 60aarige Erslev og hævde, at Delingen i »Levninger« og »Beretninger« bør opretholdes som en sund metodisk Skillelinje. Snarere end at opgive den, vilde jeg forsøge at udbygge den yderligere ved at forsøge, om der ikke inden for de to Klasser skulde kunne paapeges andre Delingslinjer af praktisk Betydning. En saadan Skillestreg finder jeg i Begrebet Tendens, hvorved jeg forstaar alle Træk, som føjes til de blotte Kendsgerninger for at paavirke Modtageren (eller Læseren) af disse i en Retning, som Frembringeren (eller Forfatteren) har Interesse af at fremkalde. Det synes mig tydeligt, at medens inden for Levningerne Rester af Mennesket og dets Brugsgenstande, Bygninger, Agre, Rester af Naturen, primitive Levn i Nutidslivet, Jordebøger, Regnskaber m. m. maa betegnes som tendensløse, er der andre Levninger, hvorom dette ikke gælder. Medaljen kan have en Tendens i Portrættets Træk, i tilføjede Appendikser (Vaabenskjolde o. l.), eller i Indskriften; Dokumentet og Traktaten kan være tendentiøs i Motiveringen for Retshandelen eller for det traktatmæssigt afsluttede. Denne Tendens er dog — i Modsætning til ved Beretningerne — vendt mod Samtiden, ikke mod Eftertiden, og i alle Tilfælde gælder det, som vi saa ved Stockholmsdommen, at Kilden har en forskellig Karakter fra Beretningen, idet den ved sin Udstedelse er et uigen-driveligt Vidnesbyrd om, at en Begivenhed har fundet Sted. Dette er Beretningen ikke.

Jeg har opholdt mig saa længe ved disse metodiske Spørgsmaal for at vise, at Tiden efter Erslev heller ikke er gaaet sporløs hen paa dette grundlæggende Omraade. Det staar tilbage i de færrest mulige Træk at paavise, om der ogsaa paa andre Omraader er en Forskel paa Studiet af Danmarks Historie før og nu.

Først Omfanget. Det er ikke blot en uhyre Forøgelse af det historiske Materiale, der er sket, ved at nyt Kildestof er blevet styrtet ud over Forskerne — som Hvede i en Skibslast —, uden at disse har faaet Tid til at bearbejde det i Fremstillinger, selv om det maaske i Udgaverne er blevet ordnet paa nødtørfigt Maade. Vigtigere end dette er det dog, at helt nye Studieomraader er aabnede for Forskerne i dette Aarhundrede. I 1880erne havde man faaet Blik for »Kulturhistorie« i den af Troels-Lund anvendte Betydning af Ordet, nemlig dels som Skildring af den materielle Kultur (Husets, Klædedragtens, Madens Historie), dels som en Fremstilling af Menneskets Liv fra Vuggen til Graven. Den første Repræsentant herfor paa dansk Grund var i Virkeligheden Allen i hans »De tre nordiske Rigers Historie«, hvori han til den meget brede Skildring af den politiske Historie har føjet et lille og ikke meget dybtgaaende Bind, der indføjedes ved Kulminationen af Christiern II.'s Regering 1520. Videre gik Erslev og Fridericia, der i deres Bind af »Danmarks Riges Historie« (Fridericia desuden allerede i »Adelsvældens sidste Dage«) indføjede Afsnit om de forskellige Stænders Historie og om Statens indre Magtudvikling. Men selv om baade disse og Forfattere som Edv. Holm og Steenstrup tog visse Sider af Kulturudviklingen op, var det dog den indre og ydre politiske Historie, der var Hovednerven i deres Studier. Før 1900 var det ogsaa almindeligt, at Doktorafhandlinger og videnskabelige Opsatser i Tidsskrifter var byggede over Emner, hentede fra politisk og diplomatisk Historie¹⁾. Nu er det langt sjældnere Tilfældet.

Det maa betegnes som karakteristisk for den moderne historiske Forskning, at diplomatisk Historie og Krigshistorie er traadt stærkt tilbage, og at Kirkehistorie og Aandshistorie betragtes som særlige Discipliner, der ikke særligt beskæftiger Historikere af Fag. Erslev definerede 1911 Historikernes egentlige Studiefelt som »Livet i Stat og Samfund«²⁾; hans Efterfølgere vil

¹⁾ Exempler: Allen, Fridericia, Møllerup, Gigas.

²⁾ Under sin Udenlandsrejse 1879 havde han dog givet den Definition af Historiskrivningen, at den medtager alle Fænomener, hvori enhver Tidssalder udtrykker det ejendommelige og vigtige (Friis i Tilsk. 1923 Side 12).

maaske endda være tilbøjelige til at lægge større Eftertryk paa Ordet »Samfund«. Af det aandelige Liv medtages kun de Træk, der betragtes som særligt karakteristiske for den paagældende Tidsalder. Derimod er en Række nye Omraader komne til, først og fremmest Samfundsøkonomiens Historie, der almindeligt — hvad enten man hylder marxistiske Anskuelser eller ej — plejer at stilles i Spidsen af Fremstillingen; endvidere Institutionernes Historie og de politiske Idéers Historie. I større eller mindre Grad tages der ogsaa under de almindelige Studier Hensyn til Lokalhistorien, men iøvrigt dyrkes den i vore Dage med største Iver som særligt Fag, og det samme gælder om Genealogi, Personalhistorie samt de enkelte Fags Historie. At de historiske Specialdiscipliners Antal vil blive yderligere forøget i Fremtiden, er sandsynligt, og at nogle af dem — som Personalhistorien — ydermere vil blive draget ind under den almindelige Samfunds-historie, er ikke mindre troligt.

I Stoffets Ordning inden for de historiske Fremstillinger er der ogsaa indtraadt en ejendommelig Ændring. Rammen om det Hele er stadig, som tidligere, den politiske Historie. Men med Anbringelsen af det kulturhistoriske Stof fulgte man tidligere den Vej, at det indskødes paa vilkaarligt valgte Steder. I Slutningen af forrige Aarhundrede gik man saa (Danmarks Riges Historie) over til at afbryde den fortløbende Begivenhedsskildring paa de Steder, hvor en Kulturstrømning ansaas for at have naaet sin højeste Udvikling (Højmiddelalderen c. 1200; det femtende Aarhundrede; Adelskulturen under Frederik II; Tiden om 1660), og her anbringe Kulturhistorien i Tilstandsskildringer. At denne Fremgangsmaade let fører til Vilkaarlighed, er indlysende. I den nyeste Tid møder vi en anden Fremgangsmaade i Erik Arups Danmarkshistorie, hvor Kulturhistorien fremstilles i smaa Af-snit fortløbende Side om Side med den politiske Historie. Denne Form for historisk Fremstilling har mange Fordele. Faren ved den ligger derimod i, at mange jevntløbende Traade paa samme Tid skal fastholdes af Læseren, hvilket kan gøre det samlede Billede uklart eller uoverskueligt. For at undgaa dette, kan Forfatteren da blive fristet til at udskyde mange Nuancer og trække Linjerne

op med grove Streger, hvilket atter kommer til at gaa ud over det historiske Billedes Korrekthed. Den for Tiden mest yndede Fremstillingsform af et historisk Tidsafsnit synes at være den, først at gøre Rede for den økonomiske Udvikling, derpaa at opbygge den politiske Historie og den almindelige Kulturhistorie paa dette Grundlag, og endelig at sætte Aandskulturen som øverste Etage paa Huset. Denne Ordning vælges ofte ogsaa af ikke-marxistiske Historikere, der vil hævde, at der er en Vekselvirkning mellem økonomisk og politisk Historie. Disse Historikere indrømmer nemlig, at den økonomiske Udvikling lader sig føre tilbage til færre og enklere Faktorer end den politiske og derfor egner sig godt til Udgangspunkt for Skildringen.

I Septemberhæftet af »Tilskueren« 1937 har min tidligere Kollega Aage Friis undersøgt »Danske Historikeres Organisationer og deres Arbejde« i moderne Tid. Han rører heri ved et af de Punkter, hvori Nutiden ogsaa skiller sig fra Fortiden, nemlig det langt stærkere udviklede Samarbejde mellem Forskerne. I en klar og læseværdig Fremstilling — som jeg vil anbefale mine Tilhørere at gøre sig bekendt med — gennemgaar han alle de Institutioner, som har til Opgave at »løfte i Flok«; ikke blot de ældre som Langebeks »danske Selskab« af 1745, Dansk Historisk Forening af 1839, Oldskriftselskabet af 1825, Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie, Selskabet for Udgivelsen af Kilder til dansk Historie, begge fra 1870erne, men ogsaa dem, som det 20de Aarhundrede har set skyde frem: Historisk Samfund, Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, Den danske Komité for Historikernes internationale Samarbejde, vor egen Dansk Historisk Fællesforening, Amtssamfundene og Hjemstavns møderne. Med god Grund peger Professor Friis paa, at den almindelige historiske Interesse i Folket er i Tilbagegang i den sidste Menneskealder, og at dette gælder for alle Landes Vedkommende, men at vi her i Danmark, i hvert Fald endnu, nyder en Frihed i Emnevalg og Fremstillingsform, der er Betingelsen for, at selvstændig Historieforskning og Historieskrivning til Nationens etiske Højnelse stadig kan opretholdes. Heri er jeg fuldtud enig med ham, men jeg tror tillige, at den svigtende historiske Interesse er et

Overgangsfænomen, der ikke vil faa varig Betydning. Til at opretholde og videreudvikle en moderne national Kultur er en selvstændig Historieskrivning en Hovedbetingelse, selv om Døgnets Børn ikke altid har aabent Blik derfor. Men da al Kultur hidtil skyldes en Elite inden for det paagældende Folk, om man vil en aandelig »Overklasse«, føler jeg mig overbevist om, at alt ærligt historisk Arbejde, selv det beskedneste »Dragen Straa til Stakken«, vil bære sin Løn i sig selv, selv om den ydre Anerkendelse derfor i Øjeblikket kan synes den paagældende meget ringe.

DET 18. AARHUNDEDES BONDESKIFTER OG DERES KILDEVÆRDI.

Af *Sigurd Jensen*.

Naar man skal diskutere bondeskifternes værdi som kilde til det 18. aarh.'s historie, kan man straks slaa fast, at hvad fylde angaar, indtager dette materiale en meget dominerende plads. Antallet af de skifteprotokoller og pakker med skiftebreve fra det 18. aarh., der henligger i vore arkiver, skal skrives med tre cifre. De har imidlertid ikke faaet den behandling af forskningen, de fortjener, selv om man i den senere tid er begyndt at faa øjnene op for deres værdi — navnlig værket »Bistrup«¹⁾ af Axel Linvald vidner herom. At den ældre forskning ikke har benyttet dem, men andre kilder til belysning af det 18. aarh.'s bondehistorie, hænger nøje sammen med de interesser og synspunkter, der har gjort sig gældende. Det vil derfor være nyttigt at begynde med den foreliggende litteratur, dens tendenser og kilder²⁾).

Paa grænsen mellem kildemateriale og behandling staar G. Begtrup: *Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, 1803—14*. Den giver spredte talmæssige oplysninger fra det 18. aarh. — hovedsagelig baserede paa mundtlige oplysninger fra ældre folk; den er dog væsentlig en detailleret beskrivelse af forholdene o. 1800. — Fra begyndelsen af 1840'erne foreligger to værker. Det ene, C. F. Wegener: *Liden Krønike om Kong Frederik og den danske Bonde, 1843*, er interessantere ved sin indstilling end ved sine resultater. Det er en hyldest til kong Frederik VI's minde, og bøndernes kaar før reformerne er derfor tegnet mørkest mulig, for at kongens velgerninger kan straales des mere. Der gøres ikke rede for kilderne, men paavirkning fra det 18.

¹⁾ København 1932.

²⁾ Der er dog kun gjort rede for hovedværker og hovedsynspunkter.

aarh.'s bondevenlige stridsskriftlitteratur mærkes. Sammen med det andet værk — Allen: Haandbog i Fædrelandets Historie, 1840 — grundlægger den det synspunkt, der skulde blive hævdet i lang tid: det er først og fremmest bondens retslige stilling, der interesserer; den gøres til baggrund for hele skildringen. De økonomiske forhold karakteriseres over en bank som meget mørke; men hvor ringe forstaaelse Allen har haft af den økonomiske situation, viser følgende karakteristiske træk: Han anser kornforordningen af 1735 for direkte skadelig for den danske kornavl, idet forbudet mod at indføre udenlandsk korn til Danmark og det søndenfjeldske Norge bevirkede, at landmændene ikke gjorde sig umage nok for at avle godt korn, fordi de altid var sikre paa afsætning. At forordningen bevirkede forhøjede priser, forsoner ham ikke med den. — — Hvad kilder angaar, da er det, som man kunde vente, væsentlig forordningerne, han bygger paa.

Der gaar nu nogen tid, før bøndernes historie i det 18. aarh. bliver taget op til fornyet behandling. (En afhandling af »Duncan« i »Tidsskrift for den danske Bondestand« 1861 holder sig indenfor de givne rammer).

100-aarsdagen for stavnsbaandets løsning gør imidlertid paany emnet aktuelt; fra 1888 foreligger en række værker, hvoraf de fleste følger den af Wegener og Allen angivne linie — med udgangspunkt i retsforholdene. Eet værk (Falbe-Hansens) gaar dog en noget anden vej.

I. A. Fridericia: »Den danske Bondestands Undertrykkelse og Frigjørelse« og Johs. Steenstrup: »Den danske Bonde og Friheden« benytter begge et ret uensartet kildemateriale, rejseskildringer, klager, stridsskrifter fra tiden o. lign. Deres tendens er forskellig; Fridericia beklager bonden i høje toner, Steenstrup imødegaaer den tidligere opfattelse som værende altfor mørk. Denne forskellighed i opfattelse staar sikkert i forbindelse med deres forskellige indstilling overfor deres samtids bondeproblem³⁾.

Severin Kjær: »Fra Stavnsbaandets Dage« skal her kun nævnes, fordi den blandt sit ret store, usigtede materiale — mest klager, procesakter og overleverede anekdoter — ogsaa har nogle

³⁾ cfr. A. D. Jørgensen: Hist. Afhandl. III p. 132 ff.

skifter. Disse bliver dog, ligesom det øvrige materiale, behandlet uden system og kritik.

Det epokegørende værk blev imidlertid V. Falbe-Hansen: »Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne. Set fra Nationaløkonomiens Standpunkt«. Dette værk behandler — som titlen angiver — emnet udfra et nyt grundlag, det økonomiske. Forfatteren stiller følgende regnestykke op: bondens indtægter bestemtes af det ringe foldudbytte, det ringe kvæghold og de lave priser paa landbrugets produkter; hans udgifter bestemtes af tienden, de høje skatter, den relativt høje folkeløn, udgiften til saasæd og udgiften til bondens nødvendige underhold; resultatet blev nødvendigvis underskud. For at kunne foretage denne beregning maa han nødvendigvis have et talmateriale, og han finder væsentlig dette i kapitelstaksterne. — Paa to punkter kan der imidlertid rettes kritik mod hans behandling: a) han regner med for stort foldudbytte, og hans berettigelse til at anvende kapitelstaksterne som kilde i den udstrækning, han gør, bliver derved tvivlsom; b) han har ikke anvendt den kontrol overfor sine resultater, som han kunde have fundet i skifterne.

Forf. mener, at naar man 1764 paa det Bernstorffske gods paa Sjælland høstede gennemsnitlig 3 fold, saa var dette en minimumshøst⁴⁾.

Hertil kan siges, at Torkel Baden i 1770 regner $3\frac{1}{2}$ fold for et godt resultat⁵⁾; og dette støttes af resultaterne fra den synsforretning, der 1740 afholdtes paa Hørsholm gods. Et par eksempler herfra:

I Karlebo	gav rug 2,	byg 3— $3\frac{1}{2}$	og havre 2	fold.
» Niverød	» » 2,	» 5	» » 3	»
» Fredtofte	» » 3,	» 4— $4\frac{1}{2}$	» » 3	»
» Heslerød	» » 2,	» 4	» » 2	»
» Ullerød	» » $3\frac{1}{2}$,	» $3\frac{1}{2}$	» » $3\frac{1}{2}$	»
» Auderød	» » 4,	» 4	» » 3	»
» Gunderød	» » 2,	» $4\frac{1}{2}$	» » 3	»
» Havegaard	» » 2,	» $3\frac{1}{2}$	» » 1	»
» Jellerød	» » 2,	» 4	» » 4	»
» Nive	» » 1,	» 1	» » 1	»
» »	» » 3,	» 4	» » 3	»
» Veinbrød	» » 3,	» 4	» » 3	»
» Brønsholm	» » 3,	» 4	» » 3	»
» Kirketelte	» » 2,	» 3	» » 2	»

⁴⁾ anf. værk I p. 24 ff.

⁵⁾ Torkel Baden: Agerbruget i Danmark. Kbh. 1770. p. 56.

Paa de øvrige ca. 30 landsbyers jorder under samme gods var udbyttet noget lignende⁶⁾.

Dette var paa Sjælland, den landsdel, der — ifølge Falbe-Hansen — skulde være den, der gennemgaaende havde det ringeste udbytte. — I Jylland kunde det imidlertid ogsaa være sløjt. Et par eksempler:

Paa Thimgaard (Hing herred, Ringkøbing amt) høstede man i gode aar ikke over $3\frac{1}{2}$ fold rug og 3 fold byg og havre⁷⁾.

Ved en synsforretning i Hedegaard ved Randers i 1775 konstateredes foldudbytter paa 1 fold og derunder; men det aar havde der dog ogsaa været »Misvækst«⁸⁾.

Iøvrigt maa man give Falbe-Hansen ret i, at der kunde høstes relativt godt i Jylland. Paa Mors kunde man regne med at høste 5 fold sort havre, 7 fold byg og sort havre, $4\frac{1}{2}$ fold rug og 4 fold ærter. I Thy ansaa man for »god Frugtbarhed«: 6 fold rug, 8 fold byg, 9—10 fold havre og 10 fold ærter. Ved Thisted kunde man i særlig gode aar regne med 10—12 fold byg⁹⁾.

Angaaende foldudbyttet kunde forf. ogsaa have hentet sig oplysninger i skifterne. Foretoges der skifte, umiddelbart efter at høsten var kommet i hus, opførtes saavel den indhøstede sæd som den sæd, der udkrævedes til saasæd. Regner man med, at udsæden har været den samme aar for aar, kan man da beregne foldudbyttet i det aar, skiftet er foretaget. Eksempler:

Skifte af $\frac{13}{6}$ 37 efter Niels Nielsen, Gundsøllille: 2 fold rug, godt 4 fold byg og 2 fold havre.

Skifte af $\frac{14}{6}$ 42 efter Anders Andersen, Bybjerg: 2 fold rug, 2 fold byg, 6 fold havre og 2 fold boghvede.

Skifte af $\frac{9}{6}$ 46 efter Ole Larsen, Næsby: godt 3 fold rug, 1 fold byg og 5 fold havre.

Skifte af $\frac{9}{6}$ 46 efter Jens Olsen, Næsby: $2\frac{1}{2}$ fold rug, 1 fold byg, $2\frac{1}{2}$ fold havre og 3 fold boghvede.

Skifte af $\frac{23}{6}$ 48 efter Jakob Sørensen, Vindinge: $2\frac{1}{2}$ fold rug, $2\frac{1}{2}$ fold byg og $1\frac{1}{2}$ fold havre.

Skifte af $\frac{11}{6}$ 51 efter Jens Olsen, Bybjerg: $1\frac{1}{2}$ fold byg og 1 fold havre¹⁰⁾.

Af det foregaaende fremgaar, at man maa regne med et minimumsudbytte, der ligger under 3 fold, og med, at man i visse dele af landet vanskeligt kunde komme op over dette tal. Sætter

⁶⁾ C. Christensen Hørsholm: Hørsholms Historie. Kbh. 1879. Till. XXXIV ff.

⁷⁾ Samme: Agrarhist. Studier. II. Kbh. 1891. Till. CXXXI ff.

⁸⁾ Jydske Saml. 1. rk. 3. bd. p. 24—25. Fodnote ⁸⁾.

⁹⁾ Agrarhist. Studier. II. Till. CXVI og CXIV.

¹⁰⁾ Skifteprotokol for Roskilde Domkirkes gods. Landsarkivet, Kbh.

man nu, at der gik 1 fold til skatter og afgifter, 1 fold til bondens underhold og 1 fold til saasæd¹¹⁾, har bonden ofte ikke haft korn at sælge, selv i aar med normal høst. Men havde han intet at sælge, da giver kapitelstaksterne intet billede af op- og nedgang i hans kaar. Falbe-Hansens vurdering af kapitelstaksterne som kilde maa da reduceres betydeligt¹²⁾.

Vi maa dog slutte kritikken med at fastslaa, at Falbe-Hansens behandling, der var revolutionerende ved at tage det 18. aarh.'s landbrugs kaar op til talmæssig behandling, stadigvæk er hovedværket om disse forhold — først naar en tilfredsstillende gennemgang af skifterne er blevet draget med ind i behandlingen, vil dette værk være forældet.

Af de to værker, der foreligger fra begyndelsen af 1890'erne, følger Edv. Holm: »Danmark-Norges Historie 1720—1814«, 1891 ff., ret nøje Falbe-Hansens. Det bør iøvrigt nævnes her, at forf. stiller sig meget skeptisk overfor kildeværdien af bøndernes klager; han mener, at de ofte kun skyldtes »Trættekjærhed og Proces-syge«¹³⁾. Fyldestgørende dokumentation af paastanden savnes dog. Det andet værk, C. Christensen Hørsholm: »Agrarhist. Studier«. II. Kbh. 1891, følger den ældre retningslinje; men der gives et mere detailleret materiale end i nogen tidligere fremstilling. Hvor ufremkommeligt der er ad den gamle vej, dokumenterer denne bog bedre end nogen anden. Forf. har gjort et stort arbejde for af hele det spredte stof, som hans forgængere har lært ham at bruge, eller som han selv har fundet frem, at danne et sobert helhedsbillede.

Et enkelt udpluk — f. ex. afsnittet »Om Besiddelses- og Brugsforholdene for Bønderne før de store Reformere«¹⁴⁾ — viser, hvorledes han stiller problemerne op, og hvorledes det kildemateriale, som han

¹¹⁾ Falbe-Hansen: anf. værk I. p. 17.

¹²⁾ Det maa tages i betragtning, at Falbe-Hansen beskæftiger sig med landbrugs kaar som helhed, og ikke specielt med bondestandens forhold. Og for proprietærene er kapitelstaksternes svingninger naturligvis overordentlig betydningsfulde.

¹³⁾ anf. værk. I. p. 353.

¹⁴⁾ anf. værk. p. 125 ff.

benytter til belysning af dem, ikke giver et klart helhedsbillede, men et kaotisk virvar.

Han nævner først en række udtalelser, der fremhæver, at bonden ikke havde det saa daarligt endda — navnlig for Sjællands vedkommende. Der er udtalelser fra baron Lehn, krigsraad Wedell til Kjærsgaard, etatsraad Teilmann o. a.

Dernæst anføres udtalelser, der fremhæver bondens elendighed; af Molesworth, præsten Søren Sorterup, Pontoppidan o. a.

Saa følger der i almindelighed holdte stikprøver fra enkelte godser: han nævner prins Carls forgæves forsøg paa at forbedre forholdene paa Vemmetofte, udtalelser om forholdene paa Bregentved gods 1714—17, et kort rids af udviklingen paa Herlufsholm, navnlig m. h. t. den stadig tilbagevendende begivenhed, at kongen maa eftergive alle skatterestancer, en beretning om en række særlig daarlige aar paa Valbygaards gods, en udlægs-forretning i Nørvang-Tørrild herreder 1721, nogle visitatsberetninger osv.

Den eneste maade, hvorpaa han trækker linier op, er den, at han deler stoffet i to rubrikker, det, der taler for, og det, der taler mod daarlige kaar for bonden.

Den nyeste skildring af landbruget i det 18. aarh. (bortset fra skildringer af enkelte herregaardes forhold) er givet af O. H. Larsen i »Landbrugets Historie og Statistik«, 1921 (2. udg. 1929 er ikke meget ændret m. h. t. nærværende afsnit) og i det af ham udarbejdede afsnit af »Dänische Wirtschaftsgeschichte«, Jena 1933. Han bygger væsentlig paa eksisterende litteratur (der tales naturligvis kun om nærværende periode), og de gængse synspunkter gøres gældende.

Vi kan da konkludere: Klarest er forholdene stillet op hos Falbe-Hansen; han har det fortrin frem for de øvrige forskere, at han belyser situationen ved talmæssige oversigter, den eneste maade, hvorpaa bondens økonomiske tilstand kan blive fuldt belyst. At det ikke lykkes fuldt tilfredsstillende, skyldes — som vist — det anvendte talmateriale.

Er da skifternes talmateriale bedre?

Hvad skifteforretningen angaar, da foretoges den efter fæstebonden af proprietæren, efter en selvejerbonde (eller proprietær af amtmanden¹⁵).

¹⁵) O. M. Hofman-Bang: Jens Sørensen og Maren Nielsdatter. Haandbog til Brug ved slægtshistoriske Undersøgelser ved Det jydsk Arkiv. 1927. p. 8 f.

30 Dage efter dødsfaldet mødtes skifteforvalteren eller hans repræsentant med arvingerne i sterboet. Ifølge loven¹⁶⁾ havde øvrigheden intet med skiftet at gøre, saafremt arvingerne alle var myndige og enige. Vi ser da i saadanne tilfælde, at der ikke er foretaget nogen vurdering, men kun ganske kort ført til protokols, at arvingerne enedes »udi al kjærlighed«.

Enedes arvingerne ikke, eller var der umyndige arvinger, — og disse tilfælde repræsenterer det overvejende flertal — foretoges registrering over boets »indgiæld« og »udgiæld«. Under »indgiælden« anførtes boets aktiver, der paa en fæstegaard udelukkende omfattede effekter, paa en selvejergaard ogsaa jord og bygninger. Under »udgiælden« foretoges først en sequestrering¹⁷⁾ af heste, kreaturer, vogne, plove o. lign. til »boets brøstfæld og besætning«¹⁸⁾; dernæst foretoges udlæg til skatter og til dækning af herremandens tilgodehavende, saa først kom andre kreditors krav.

For at klargøre, hvorvidt det i skiftet givne billede af bondens bo er korrekt, maa det først og fremmest undersøges, om skiftet tager alt med.

Vi konstaterer, at man i al fald har været omhyggelig med at faa selv de mindste ting med (selv hundens lænke, »en bøtte med gammelt skrammel« o. lign.); hvad værdigenstande angaar, da finder man ofte i de mere velhavende boer kobber- og tinvarer og undertiden lidt sølv (lysestager, skeer, bægre ell. lign.). — Men penge nævnes meget sjældent.

Eksempler: I skifteprotokollen fra Sæbygaard og Stenshede godser findes for tidsrummet 1719—80 indført 209 skifteforretninger, hvoraf der i de 190 er foretaget opgørelse over aktiver og passiver. I cirka

¹⁶⁾ Danske lov 5—2—16.

¹⁷⁾ M. h. t. sequestreringen cfr. Forordninger af $15/1$ 1701 og $13/2$ 1722.

¹⁸⁾ A. Steenstrup siger om »udgiælden«: Derhen kan regnes, foruden andet krævet eller retsmæssig Giæld, de kongelige Skatter, Rentpenge, Leje, Landgilde og andre Afgifter, Sædekorn, Fødekorn, Folkelønninger etc., om disse end ikke alle er forfaldne til den Tid; thi Bonden skal tage sine Udgifter af sin Avl og sin Besætning. Er denne nu engang anslagen til Indtægt, saa maa de Byrder og Udgifter, som vedhænger samme, ogsaa beregnes til Afgang. Med et Aars Indtægt bør altsaa følge et Aars Udgift. — »Den danske Bondes Pligter og Rettigheder«. Kbh. 1802. p. 261.

halvdelen nævnes ret værdifulde kobber- og tinsager, i 8 nævnes sølvsager; men kun i eet skifte nævnes rede penge.

I skifteprotokollen for Søgaard (v. Ringkøbing fjord) findes ialt 69 skifter fra tidsrummet 1720—70. Af dem findes der rede penge i 2. I skifteprotokollen for Hverringe (paa Hindsholm) findes fra samme tidsrum ialt 151 skifter, kun 2 har rede penge. Af Nandrups 51 skifter fra samme tidsrum har 1, af Rodstensejes 151 fra samme tidsrum 2 og af Kølbygaards 191 fra tidsrummet 1708—54 har 3 rede penge.

Der rejser sig da naturligt det spørgsmaal: Blev der stukket rede penge til side ved en række skifteforretninger?

Eet forhold taler herfor, nemlig det, at et meget stort antal af alle det 18. aarh.s bondeboer var insolvente med herremanden som hovedkreditor. Det vilde da være naturligt, om arvingerne søgte at unddrage ham det, der var lettest at stikke til side, de rede penge.

Nogle tal fra tidsrummet 1720—70:

Paa Rodstenseje (Hads hd.)	ialt 155 skifter ¹⁹⁾ ,	deraf 78 insolvente.
» Søgaard (Hind hd.)	» 74 »	» 37 »
» Stensballegaard (Vore hd)	» 70 »	» 31 »
» Nandrup (Nørre hd., Mors).	» 37 »	» 28 »
» Sæbygaard og Stenshede (Dronninglund hd.)	» 209 »	» 161 »
» Engestofte (Musse hd.)	» 136 »	» 60 »
» Selsø (Horns hd.)	» 200 »	» 129 »
» Hverringe (Bjærge hd.)	» 151 »	» 96 »

Paa Roskilde domkirkes gods (i Horns, Voldborg og Merløse herreder) var der for tidsrummet 1734—55 ialt 165 skifter, og deraf var 112 insolvente.

Mange forhold taler dog imod, at der skulde være stukket pengebeløb af betydning til side:

1) Bonden havde ikke chance for at skaffe sig ret mange rede penge (cfr. hvad der ovenfor er anført om foldudbyttet), og at hele økonomien paa landet var baseret paa ombytning af og klarering i varer, det viser hele indholdet af skifterne. Klarest træ-

¹⁹⁾ Medtaget i denne forbindelse er kun de skifter, hvor aktiver og passiver er talmæssigt opgjort.

der forholdet frem, naar et bos effekter stilles til auktion; de efterladte købte vel størsteparten, men ogsaa andre bønder i landsbyen anskaffede sig, hvad de trængte til. Det var imidlertid kun meget lidt, der betaltes kontant; det meste fik man paa kredit²⁰). Hvordan hver enkelt af disse kreditposter efterhaanden er blevet afviklet, kan man naturligvis kun sjældent forfølge; men maaden, hvorpaa krav paa dødsboer honoreredes, viser hele systemet. Det skete hovedsagelig paa den maade, at der betaltes med korn eller udlagdes effekter.

2) Herremanden var interesseret i, at intet blev bragt af vejen. Hans foged har sikkert gjort sit bedste for at faa alle aktiver fundet frem — ogsaa penge.

3) Man kan vanskeligt tænke sig, at arvingerne altid har kunnet blive enige om delingen af de penge, der maatte blive skaffet til side. Og uenighed kunde let paakalde herremandens eller hans fogeds opmærksomhed²¹).

Man kan vel da regne med, at selv om der er en vis sandsynlighed for, at der i enkelte tilfælde er stukket penge til side, har dette ikke været det almindelige — det har i al fald kun yderst sjældent drejet sig om andet end smaasummer. At stikke andre ting til side (sølvsager o. lign.) har naturligvis været endnu vanskeligere.

²⁰) Eksempler fra Rodstenseje: Auktion af $\frac{5}{10}$ 1737, samlet auktionssum 127 rdl. 3 mk. 5 sk.; der kom 9 rdl. 5 mk. 1 sk. ind i rede penge.

Aukt. af $\frac{12}{12}$ 1753, samlet auktionssum 32 rdl. 1 mk. 2 sk.; der kom overhovedet ingen rede penge ind.

Aukt. af $\frac{29}{12}$ 1759, samlet auktionssum 17 rdl. 1 mk. 2 sk.; heller ikke her kom der rede penge ind.

Aukt. af $\frac{31}{1}$ 1760, samlet auktionssum 57 rdl. 4 mk. 3 sk.; der kom 1 rdl. 2 mk. 9 sk. ind i rede penge — Skifteprotokol fra Rodstenseje. Landsark. Viborg.

Hele dette forhold maatte naturligvis skade byernes »bondehandel« overordentligt, cfr. Alb. Olsen: Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid. Acta Jutlandica. IV. p. 25.

²¹) cfr. f. ex. skifte af $\frac{13}{4}$ 1734 efter Rasmus Pedersen og Hustru Kirsten Rasmusdatter, Soelbjerg. Nogle af arvingerne hævdede, at andre af dem havde stukket 100 rdl. til side. Dette førte til skænderi og dette igen til en større undersøgelse fra herremandens side. Der blev forøvrigt intet fundet. — Skifteprot. fra Rodstenseje. Landsark. Viborg.

Det næste spørgsmaal bliver nu: giver skiftets vurderingssummer et korrekt udtryk for de værdier, der fandtes i boet?

At der har været utilfredshed med herremandens udførelse af skifteforvalterhvervet, fremgaar af flere udtalelser:

Bang siger: »Proprietæren som Skifteforvalter tilkiender sig selv sin egen Fordring og det endog forlods. — Upartiskhed kan og maae man ikke vente af en Mand, som er Part i den Sag, han skal bedømme, og det er Proprietæren i Skiftebehandlinger efter sin Bonde«²²⁾. Og i *Martsfeldts* efterladte papirer siges der: »Angaaende Forholdet med Skifter hos en Bonde, da er det og heel uordentlige; thi endskiønt Loven og de i dette Fald udgangne kongelige Forordninger fastsætte, hvad der skal høre til en Bondegaards Besætning, bliver dette dog hos de fleste ikke iagttaget. Der toges heller ikke et lovligt Fæld, det er af rette Lovskikkede og Fremmede, men skeer ved Forvalteren og Synsmænd, der er Undergivne, som sætter saadan Fæld, at Fæe og Indboe gaar bort med, saa at Arvingerne faar lidet eller intet, ihvorvel Bonden kort før hans Død har selv taget mod et øde Sted«²³⁾.

Der rejses saaledes anklage mod herremanden dels for at sequestrere for store beløb til boets »brøstfæld og besætning«, dels for i det hele at tildømme sig større værdier, end han havde krav paa; hvordan han gjorde det, viser de tilfælde, hvor der foruden skiftets vurdering af effekterne ogsaa er indført de summer, disse gav ved en efterfølgende auktion. Det ses, at der meget ofte er blevet vurderet for lavt ved skifteforretningen. Vurderingsmænd var ganske vist »to uvildige bønder« fra samme eller en nærliggende landsby; men — som *Martsfeldt* meget rigtigt har set — de var herremandens undergivne, og til stede var en tredie person, hvis standpunkt absolut ikke kunde være upartisk — ridefogden.

Et af de steder, hvor der er blevet vurderet særlig lavt, er godset Selsø. Vi anfører samtlige tilfælde fra tidsrummet 1720—70, hvor vurderingssummen kan sammenlignes med en auktionssum:

²²⁾ Bang: Afhandling om Bondestanden i Danmark. 1786, p. 60.

²³⁾ Statistisk, juridisk og litterarisk Bibliothek. 4. bd. 1795. p. 17 f.

Fra 1724:	vurderingssum:	9. 5. 8;	auktionssum:	13. 2. 4.
» 1740	»	18. 4. 11.	»	21. 1. 2.
» 1740	»	21. 3. 14.	»	30. 1. 15.
» 1741	»	12. 2. 7.	»	17. 0. 0.
» 1751	»	854. 3. 11.	»	1266. 1. 6.
» 1752	»	57. 3. 14.	»	67. 0. 0.
» 1756	»	14. 2. 12.	»	19. 0. 6.
» 1758	»	5. 0. 0.	»	6. 0. 0.
» 1758	»	6. 2. 7.	»	14. 2. 2.
» 1758	»	9. 2. 6.	»	12. 2. 7.
» 1760	»	50. 4. 9.	»	52. 3. 12.
» 1761	»	18. 0. 5.	»	30. 5. 6.
» 1761	»	15. 0. 10.	»	32. 5. 8.
» 1761	»	8. 2. 10.	»	13. 1. 1.
» 1763	»	7. 1. 14.	»	15. 0. 7.
» 1763	»	176. 4. 7.	»	411. 5. 9.
» 1764	»	36. 5. 4.	»	42. 5. 12.
» 1764	»	15. 4. 1.	»	22. 4. 10.
» 1767	»	24. 1. 15.	»	48. 0. 5.
» 1768	»	32. 3. 7.	»	59. 2. 2.
» 1769	»	60. 0. 1.	»	111. 1. 3.

En lignende — omend knap saa grell — forskel paa de to summer træffes paa Rodstenseje. Et par tilfældig valgte eksempler:

$^{14}/_8$ 1725:	vurderingssum:	120. 1. 0;	auktionssum:	159. 5. 10.
$^{12}/_9$ 1728	»	42. 0. 7.	»	56. 2. 12.
$^{8}/_4$ 1744	»	22. 3. 14.	»	34. 5. 3.
$^{13}/_{11}$ 1759	»	5. 5. 4.	»	17. 2. 2.
$^{9}/_2$ 1762	»	24. 2. 10.	»	38. 1. 7.

Men at man paa dette punkt — som iøvrigt i det hele taget m. h. t. problemerne indenfor nærværende omraade — skal være varsom med at generalisere, viser følgende 4 auktioner fra Engestofte paa Lolland, de eneste paa dette gods fra tidsrummet 1720—70:

Fra 1731:	vurderingssum:	12. 2. 14;	auktionssum:	12. 1. 4.
» 1731	»	26. 5. 4.	»	33. 4. 10.
» 1749	»	14. 5. 14.	»	16. 1. 6.
» 1749	»	42. 4. 6.	»	40. 0. 10. ²⁴⁾

²⁴⁾ cfr. skifteprotokollerne fra de nævnte godser.

Paa to specielle omraader er vi i stand til at følge, hvorledes der atter og atter vurderes for lavt, nemlig ved vurdering af heste og forefundet korn. For hestenes vedkommende kan det gøres ved at sammenligne de summer, forefundne heste vurderedes til, med de summer, de heste vurderedes til, som krævedes til gaardens »besætning«. De første ansattes til priser mellem 2 og 8 rdl.; de sidste sættes til 8—10 rdl.²⁵). Med andre ord: den hest, der af herremanden krævedes til boets »besætning«, skulde være af en bedre kvalitet end den almindelige bondehest. — Hvis man sammenligner de takster, forefundet korn sættes til, med kapitels-taksterne, finder man, at dette korn er sat betydeligt lavere end den officielle notering²⁶).

Nu var en for lav vurdering af aktiverne ikke udelukkende til fordel for *herremanden*. Den kom ogsaa den arving til gode, der overtog fæstet. Han blev fri for at faa boets rekvisitter splittet ved arvedeling, hvis aktivsummen blev holdt under passivsummen. Hans og herremandens interesser faldt her sammen, hvad der kom ham til gode.

Det, der interesserer mest i nærværende forbindelse, er imidlertid, at disse forskelligartede vurderinger gør en sammenligning af tal fra forskellige godser noget usikker; dette svækker skifternes kildeværdi en del.

Hvortil kan man da bruge skifternes tal, naar de to hovedbegrænsninger tages i tilbørlig betragtning — den ret ringe chance for, at der er stukket en mindre sum penge til side, og den betydeligt større for, at der er vurderet for lavt?

²⁵) Et typisk eksempel: Skifte af ²⁹/₁₁.32, Hvilsted, Rodstenseje Skifteprotokol. Der forefandtes 1 hest til 7 rdl., 1 til 5 rdl., 1 til 2 rdl. og 2 à 4 rdl. Der krævedes 4 heste à 10 rdl.

²⁶) Et typisk eksempel: Skifte af ²⁷/₁₁ 1720, Fillerup, Rodstenseje.

1¹/₂ td. rug à 1 rdl. 64 sk.; kapitelstakst 1 rdl. 72 sk.

2 » byg à 1 » » 1 » 32 »

8 » havre à 48 sk. » 72 »

Dette korn har vel næppe været aftærsket, alligevel synes fradraget for tærskning lovlig stort. Bonden har ved denne vurdering faaet sin ejendom forringet med 2 rdl. 76 sk. (÷ tærskelønnen).

Den sikreste brug af dem maa være til belysning af tilstanden og udviklingen paa de enkelte godser og — hvis der findes fæste-protokoller til støtte — indenfor den enkelte landsby og paa den enkelte gaard.

Et par eksempler paa, hvad der kan konstateres:

Følgende typiske udvikling kan f. ex. spores paa Roskilde domkirkes gods ved hjælp af skifteprotokollen (der kun er bevaret for tidsrummet 1734—54).

Der var i femaaret 1736—40	15	solvente	og	20	insolvente boer
» » 1741—45	18	»	»	29	»
» » 1746—50	18	»	»	33	»
» » 1751—54	1	»	»	27	»

Disse tal kan vi komme nærmere ind paa livet af ved at undersøge nogle enkelte gaarde under nævnte gods.

I. i Næsby, hartkorn 4. 4. 1. 2.

skifte af $\frac{1}{7}$.	40,	aktiver	105. 3. 2,	passiver	110. 3. 4
» » $\frac{3}{8}$.	46,	»	97. 3. 0,	»	129. 3. 12
» » $\frac{80}{8}$.	54,	»	97. 1. 0,	»	126. 0. 15

II. i Næsby, hartkorn 3. 1. 1. 1.

skifte af $\frac{8}{4}$.	39,	aktiver	129. 1. 12,	passiver	131. 5. 10
» » $\frac{9}{9}$.	46,	»	94. 3. 12,	»	126. 4. 12

III. i Næsby, hartkorn 1. 7. 3. 2.

skifte af $\frac{28}{8}$.	49,	aktiver	267. 0. 6,	passiver	236. 4. 8
» » $\frac{30}{8}$.	54,	»	286. 5. 12,	»	300. 4. 3

IV. i Bybjerg, hartkorn 6. 2. 2. 0.

skifte af $\frac{15}{8}$.	36,	aktiver	158. 0. 14,	passiver	158. 2. 0
» » $\frac{8}{4}$.	46,	»	135. 2. 6,	»	164. 5. 3

V. i Bybjerg, hartkorn 9. 1. 1. 2.

skifte af $\frac{4}{8}$.	37,	aktiver	295. 5. 2,	passiver	214. 3. 2
» » $\frac{11}{8}$.	51,	»	229. 2. 10,	»	244. 1. 6

Selv om disse tilfælde er for faa til, at man kan slutte noget generelt, saa skulde de kunne vise den principielle fremgangsmaade. Arvedelinger vil — paa grund af de insolvente boers overvægt — kun sjældent gribe forstyrrende ind og da kun i ringe grad, fordi overskuddet ikke er ret stort. Den paa gaarden

beroende aktivmasse paavirkes saaledes hovedsagelig kun af svingninger i bondens økonomi. Forfølgelse af indskrumpning eller udvidelse af denne aktivmasse — som ovenfor — vil give et indblik i godsets økonomi, et indblik, der naturligvis vil blive bedre jo flere gaarde, der kan drages ind i undersøgelsen.

Ved de ovenfor anførte eksempler skulde være skitseret en af de metoder, der maa anses for at give den frugtbareste anvendelse af skifternes talmateriale. Der maa antages at være adskilligt flere; her er blot ikke stedet til at gennemgaa alle. Formaalet har kun været at vise materialets anvendelighed.

Ikke alene bøndernes formuesforhold udtrykt i tal skulde skifterne kunne vise, men ogsaa f. ex. en ting som foldudbyttet (se ovenfor), specifikation af bondens afgifter o. lign. Endvidere maa det anses for at være en nødvendighed, at det museumsmateriale, der foreligger til belysning af bøndernes levevis, kun benyttes under hensyntagen til de oplysninger, der kan hentes ud af skifterne, om genstandene, der findes i boer med forskellig velstand.

Det maa imidlertid formodes, at spørgsmaalene om skifternes anvendelse vil klare sig i hvert enkelt tilfælde. Problemet, til hvis løsning der her skulde være givet et bidrag, er, i hvilken udstrækning man tør benytte dem.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENINGS REGISTRERING AF UDSKIFTNINGSKORT.

Af *Gunnar Knudsen.*

Ved Dansk historisk Fællesforenings Repræsentantmøde i København den 22. Oktober 1938 forelagde jeg paa Bestyrelsens Vegne en Plan om, at Fællesforeningen skulde tage Initiativet til en landsomfattende Registrering af Udskeftningskort. Forslaget vandt Tilslutning fra alle Sider og Planen skal nu søges gennemført. Jeg skal derfor her i »Fortid og Nutid« give en kort Redegørelse for Sagen og de Veje, ad hvilke man skal forsøge at faa den gennemført.

De, som var tilstede ved Repræsentantmødet i 1937, vil erindre, at Arkivar ved Matrikulsarkivet Johs. Ewens her fremlagde en Række Prøver paa de Fotografier af Udskeftningskort, som man er begyndt paa at lade optage og samle i nævnte Arkiv. Det fremkaldte almindelig Beundring, at det var muligt at naa saa gode Resultater ved Fotografering, og at alle Enkeltheder i Kortene stod klart, saa at hver Linie kunde følges og hvert Bogstav kunde læses, i hvert Fald ved Anvendelse af Lup, og det uagtet Kortene ved Fotograferingen var nedsat fra 1 : 4,000 til 1 : 20,000, og man maatte give Arkivaren Ret i, at dette var en virkelig effektiv Maade at søge disse Korts Bevaring for Eftertiden løst paa.

Udskeftningskortene ligger som bekendt spredt Landet over, for en stor Del i privat Eje. Forholdet var jo det, at der ved Udskeftningen for ca. 150 Aar siden blev overgivet et Udskeftningskort til hver By eller Ejerlav, der skulde opbevares af største Lodsejer paa de øvrige Lodsejeres Vegne. Kortene har tit haft en sørgelig Skæbne, fordi Bøndergaardene var uegnede til Opbevaring af Arkivsager; mange Steder blev Kortene udsat for Fugtighed og gik i Opløsning, undertiden byggede Musene Rede

i Kortrullen og gennemgnavede den, og navnlig har de hyppige Ildebrande tilintetgjort en Mængde Kort. Det er vistnok kun et forholdsvis lille Antal af dem, som endnu er i Behold. Bestemmelsen om, at største Lodsejer skulde opbevare dem, blev vel nok i Begyndelsen efterlevet, men gik dog hurtig i Glemme; Kortene blev Tid efter anden udlaant til forskellig Brug og ikke altid leveret tilbage, og de, som laa inde med dem, kom efterhaanden til at betragte dem som deres Ejendom. Mange Kort er i Tidernes Løb havnet i Landinspektørkontorer, Sagførerkontorer og Sognearkiver, og navnlig de sidste, der har fulgt de skiftende Sogneraadsformænd, har tit været meget daarlige Opbevaringssteder.

Bedst gik det med de Udskiftningskort, som under Hensyn til Bestemmelsen om Overdragelsen til største Lodsejer kom til Herregaardene. Paa mange Godskontorer ligger derfor betydelige Samlinger af saadanne Kort, der som Regel har haft bedre Opbevaringsforhold, og som derfor forefindes i god Tilstand. Men her truer en anden Fare, nemlig vor Tids Udstykningsbevægelse. Naar et Gods er blevet solgt til Udstykning, er det ikke altid lykkedes at redde Godsarkivet fra Adsplittelse, selv om man fra flere Sider har bestræbt sig herfor. Den af Videnskabernes Selskab nedsatte Kommission til Undersøgelse af de i dansk Privateje bevarede Kilder til dansk Historie har dog udført et yderst fortjenstfuldt Arbejde med Registrering af vore Godsarkiver, og herigennem vides der allerede Besked om Kortbestanden i mange af dem, og vore Landsarkiver har ofte vidst at sikre sig de mest værdifulde Arkivsager, deriblandt ogsaa Kort, fra mange af de nu udstykkede Herregaarde.

Man kunde spørge, om det ogsaa har nogen Betydning at gemme disse Udskiftningskort, da de jo som bekendt blev udfærdigede i to Eksemplarer, hvoraf det ene findes i Matrikulsarkivet. Jo, det har stor Betydning, for Matrikulsarkivets Eksemplar blev i Reglen brugt som »Matrikuskort« og ført à jour med senere foretagne Udstykninger og Forandringer, og herved blev efterhaanden de oprindelige Forhold udviskede. Lokalhistorikeren er derfor kun gennem det urørte Udskiftningskort med Sik-

kerhed i Stand til at paavise Landsbyens oprindelige Udseende. For Matrikulsvæsenet har Udskiftningskortet stadig Betydning, hvor det drejer sig om at afgøre omtvistede Skel og Vejspørgsmaal. For Stednavnestudiet har Kortene Betydning derved, at de i Reglen indeholder de gamle Marknavne, og det gælder altid om at faa fat paa de ældste Kort, fordi der ved Kopieringer ofte indløber Fejl i Navnene, ja paa Kopikort udelades ikke sjælden Marknavnene, noget som er Tilfældet med adskillige af de Kopikort, som findes i Matrikulsarkivet.

Det hænder jo saa ofte, at den historiske Videnskab rejser Spørgsmaalet om de gamle Forhold paa eet eller andet bestemt Punkt i Landet. Aarsagen kan være et Oldtidsfund, et Stednavn, en indtruffen Begivenhed, og overalt, hvor man kræver præcise Oplysninger, vil det urørte Udskiftningskort være en Hovedkilde, saafremt det kan findes. Man eftersøger derfor dette Kort, og finder man det ikke paa sit rette Hjemsted, i selve Byen, hvor det hører til, prøver man i Arkiverne, fortrinsvis i Matrikulsarkivet (for Sønderjyllands Vedkommende dog Rigsarkivet og Landsarkivet i Aabenraa), men tit maa man spørge forgæves, da mange Kort er kommet andre Steder hen. Man kan ingen Steder faa at vide, hvilke Kort der eksisterer endnu, og hvilke man maa regne for tabt.

Skønt det saavel for Administrationen som for Videnskaben vilde være mest praktisk at samle alle Kortene i eet Arkiv, skal der dog ikke tænkes paa noget saadant, da det, ihvertfald for Tiden, maa anses for uigennemførligt. De, som ligger inde med Udskiftningskort, nærer i Reglen saa stor Interesse for dem, at de overhovedet ikke kan tænke sig at aflevere dem, og naar det til Trods herfor er lykkedes de stedlige Arkiver og Museer at faa fat i en Del af dem, skyldes det nok oftest, at Indehaverne i Forstaaelse af Kortenes Værdi har haft Betæneligheder ved selv at blive ved at gemme paa dem og har ment, at de var mere betryggende opbevaret i de stedlige Arkiver og Museer, hvor Ejerne dog ikke tabte dem helt af Syne, saaledes som hvis de f. Eks. blev sendt til København. Der er vel heller ingen Tvivl om, at efterhaanden som det gaar op for Befolkningen, hvor værdifulde

historiske Minder disse Kort er, vil flere og flere indgaa til Arkiver og Museer, men det vil tage Tid, og i Mellemtiden vil endnu flere af dem gaa til Grunde.

Fra Matrikulsvæsenets Side har man allerede ved Begyndelsen af dette Aarhundrede rejst Sagen om Udskiftningskortenes Bevarelse, idet der fra Landbrugsministeriet under 15. Februar 1900 udgik et Cirkulære til samtlige Amtmænd, hvori det hedder:

»I Følge Forordningen om Fællesskabets Ophævelse af 23de April 1781 § 33 skulde det originale Udskiftningskort afleveres til den største Lodsejer i Ejerlavet, medens en Kopi af Kortet skulde indsendes til Rentekammeret. Ministeriet er imidlertid ikke nu i Besiddelse af brugelige Kopier af Udskiftningskort over alle Byer her i Landet, hvortil Grunden hovedsagelig maa søges dels i, at en Del af dem ikke i sin Tid ere blevne indsendte til Rentekammeret, dels i, at nogle af disse Kopier i tidligere Tider ere blevne benyttede som Matrikuls-kort, hvorved de ere blevne ubrugelige som Udskiftningskort.

Da denne Mangel ofte har været følt som en ikke ringe Ulempe, idet Ministeriet hyppig har været ude af Stand til at besvare Fore-spørgsler om, hvorledes et eller andet Forhold har været ordnet ved Udskiftningen, har Ministeriet, da det kan antages, at der paa forskellige Steder i Landet findes Udskiftningskort, som endnu ere bevarede i en saadan Tilstand, at en nøjagtig Kopiering af dem er mulig, medens det paa den anden Side kan befrygtes, at disse Kort, der ikke altid opbevares paa den bedste Maade, efterhaanden ville forsvinde eller blive ubrugelige, ment, at der kunde være Anledning til ved offentlig Foranstaltning at lade saadanne Kort kopiere og lade de udfærdigede Kopier opbevare i Matrikulskontorets Arkiv.

Under Henvisning til foranstaaende skal man derfor tjenstlig anmode Hr. Amtmanden om at tilkendegive samtlige Sogneraad, at man, hvor Udskiftningskort forefindes i vel bevaret Tilstand enten hos Sogneraadet eller hos »største Lodsejer«, maatte ønske at erholde Lejlighed til at lade saadanne Kort kopiere. Forinden det paagældende Originalkort imidlertid i den Anledning indsendes hertil, vil det dog være rettest, at der af Sogneraadet direkte til Ministeriet indsendes en Meddelelse om, at et saadant Kort forefindes, for at det, forinden yderligere Skridt foretages, kan blive undersøgt, om der ikke allerede i Matrikulskontorets Arkiv findes en brugelig Kopi af samme.

Man skal derhos henlede Opmærksomheden paa, at den her omhandlede Kopiering vil finde Sted, uden at der derved forvoldes Sogneraadet eller vedkommende Lodsejere nogen Udgift, og at den modtagne Original efter Afbenyttelse vil blive tilbagesendt.«

Som Følge af dette Cirkulære blev adskillige Kort indsendt til Kopiering, ligesom Matrikulsarkivet ogsaa fik enkelte Kort overladt som Gave. Bekostningen ved Kopieringen var ikke ubetydelig, idet den ofte androg 200—300 Kr. pr. Kort. Hvor nøjagtigt man end udførte disse haandtegnede Kopier, kunde det dog ikke undgaas, at visse Detaljer gik tabt. Fotograferingen giver i alle Tilfælde et langt nøjagtigere Billede af Originalen, hvorfor man nu er gaaet helt over til denne Metode, som tilmed har den Fordel at være langt billigere, idet den kun koster nogle faa Kroner pr. Kort.

Kortene fotograferes nu ned til $\frac{1}{5}$, til Maalestokken 1 : 20,000, den samme som anvendes paa Geodætisk Instituts Maalebordsblade, hvorved en direkte Sammenligning med disse bliver mulig. Da Kortene fotograferes ved Anvendelse af Planfilm, og disse opbevares i Arkivet, vil dette altid være i Stand til at levere Kopier til dem, som maatte ønske det, og tilbyder at gøre det mod blot at faa Dækning for de direkte Udgifter, hvilket selvsagt vil være af allerstørste Betydning for alle dem, der driver lokalhistoriske Studier. Endvidere vil det sikkert vise sig at være muligt paa Grundlag af disse Films at fremstille Forstørrelser til Vægkort, egnede til Hjemstavnsundervisning i Skolerne, noget som der fra forskellig Side har været fremsat Ønske om.

Da Matrikulsarkivet nærer stærke Ønsker om at faa sin paa-begyndte Samling af Fotografier af Udskiftningskort gjort saa fuldstændig som overhovedet muligt og ikke vil vige tilbage fra at afholde de hermed forbundne Udgifter, for hvilke der findes tilstrækkelig Hjemmel i det anførte ministerielle Cirkulære fra 1900, har Dansk historisk Fællesforening i Historiens Interesse anset det for sin Pligt at træde til for at yde sin Bistand med at opspore alle de Kort, der gemmer sig rundt omkring i Landet, og at lade optage en Registratur over dem. Kun herved vil det være muligt virkelig at komme til Klarhed over, hvad der er bevaret. Registraturen vil derefter blive stillet til Raadighed ikke alene for Matrikulsarkivet, som i Henhold hertil vil anmode om at faa Kortene indsendt til Fotografering og efter dennes Tilendebringelse returnere dem til Ejerne, men ogsaa for Stednavne-

udvalget og overhovedet for alle, som maatte have Brug for dem, saavel Institutioner som Private.

Fremgangsmaaden ved Registraturens Udarbejdelse er i korte Træk følgende. Fællesforeningen lader udfærdige og udsende trykte Blanketter, der kun indeholder ganske faa Spørgsmaal, som med Lethed lader sig besvare udfra Kortenes Titler (Titler kalder man det gerne indrammede Felt i Kortets Hjørne, hvor der oplyses om, hvad Kortet forestiller, og naar og af hvem det er udarbejdet). Det, der skal oplyses, indskrænker sig væsentlig til Besvarelse af Spørgsmaal om, hvilken By Kortet er fra, hvornaar og af hvem Byen er opmaalt eller udskiftet, om Kortet er i god Tilstand eller defekt, samt hvor (hos hvem) det beror. Og paa hver Blanket skal kun gives Oplysning om eet Kort. Iøvrigt vil der paa Blankettens Bagside blive trykt en kortfattet Vejledning til dens Udfyldning.

Et mindre Antal af disse Blanketter vil blive tilstillet hver Forening eller Institution, som er tilsluttet Fællesforeningen. Viser Antallet sig at være utilstrækkeligt, kan flere Blanketter rekvireres fra Stednavneudvalget, hvortil ogsaa de udfyldte Blanketter indsendes. Stednavneudvalget vil nemlig paatage sig at indsamle og ordne disse Blanketter som et særligt Kartotek, dels fordi Udvalget selv har stor Interesse i at besidde disse Oplysninger og dels fordi Fællesforeningen, som ikke har fast Kontor, vanskelig selv vil kunne besørge det.

I Registraturen vil blive indarbejdet alle de Oplysninger om eksisterende Udskiftningskort, der i Forvejen foreligger i Indberetninger til Matrikulkontoret og til Stednavneudvalget samt i de Registreringer, der som nævnt er foretaget af Videnskabernes Selskabs Kommission til Registrering af Privatarkiver, ligesom Registraturen naturligvis vil komme til at omfatte alle de Udskiftningskort, som findes i Rigsarkivet og i Landsarkiverne.

Da Formaalet saaledes er at faa tilvejebragt en udtømmende Registratur, vil det være af allerstørste Betydning, om Bestyrelserne for Amtssamfundene vil gøre en Indsats for at faa opsporet alle de Udskiftningskort, som findes i privat Besiddelse Landet over. Hvilken Fremgangsmaade de vil vælge, staar dem

naturligvis frit for, men en Henvendelse under en eller anden Form til deres Medlemmer om at yde Bistand vil sikkert være paakrævet og utvivlsomt bære Frugt, da Medlemmerne jo alle er historisk interesserede og har den rette Forstaaelse af Sagens Betydning og sikkert kender Størsteparten af de omspurgte Kort og ved, hvor de er at finde. I mange Foreninger findes lokale Tillidsmænd, der vil kunne yde betydelig Hjælp ved Organiseringen af denne Eftersøgning, ligesom man vistnok ogsaa ved at faa de stedlige Aviser til at skrive om Sagen kan fremkalde værdifulde Oplysninger. Arkiver og Museer, som selv ligger inde med Udskiftningskort, bør drage Omsorg for, at disse bliver registrerede, og paa bedste Maade bistaa Amtssamfundene med at opspore de i privat Besiddelse værende Kort.

Paa Foranstaltning af Direktoratet for Matrikulsvæsenet vil der direkte fra dette tilgaa alle praktiserende Landinspektører Anmodning om at yde deres bedste Medvirkning til Løsningen af Opgaven.

Naar Dansk historisk Fællesforening har taget denne Sag op, er det fordi dette virkelig kan siges at være en Fællesopgave, en Sag, som det ligger i alles Interesse at faa gennemført, og en Opgave, hvis Løsning virkelig skulde være mulig ved Støtte af de Foreninger og Institutioner, som staar samlede under Fællesforeningen. Ingen anden Sammenslutning i Danmark vil have blot tilnærmelsesvis saa gode Betingelser herfor som netop Dansk historisk Fællesforening, og det maa derfor haabes, at Resultatet maa blive saa godt, at saavel Fællesforeningen som dens Medlemmer kan høste Gavn og Ære af det.

SPØRGELISTE VEDRØRENDE
TRÆSKO OG TRÆSKOMAGERI

Af *Ella Jensen*.

Gennem en Række Optegnelser har *Udvalg for Folkemaal* søgt at skaffe Oplysninger om en Del Haandværk, som nu er ved at forsvinde. Blandt disse er Træskomageriet, som nu ikke mere drives i sin gammeldags Form, idet de gamle Træsko, som var helt af Træ, er afløst af Træsko, hvoraf en større eller mindre Del er Læder, og samtidig har Fabrikkerne overtaget Haandværkerens Arbejde. Der findes dog rundt omkring i Landet ikke saa faa Træskomænd, der i deres Ungdom har lavet Træ-Træsko, og hos disse Haandværkere har jeg indhentet største Delen af nedenstaaende Oplysninger. Imidlertid vilde Udvalget gerne have Oplysninger fra saa mange Steder i Landet som muligt, baade om selve Haandværket og om de forskellige Træskotyper, og vi beder derfor dem af Læserne, der sidder inde med Viden om disse Ting, besvare de fremsatte Spørgsmaal og indsende Besvarelserne til *Udvalg for Folkemaal, Tøjhusgade 9, København K.* Det vilde jo være en Opgave for Provinsmusæerne at indsamle (eventuelt lade en ældre Træskomand lave) de Typer af Træsko, der har været brugt paa Egnen. Dersom nogle Musæer allerede skulde være i Besiddelse af saadanne, modtager Udvalget gerne Oplysninger herom.

Af Literatur kan jeg henvise til:

J. M. Jensen i »Fynsk Hjemstavn« I, S. 151.

M. Kristiansen i »Fynsk Hjemstavn« I, S. 168.

Svend Frederiksen i »Fynsk Hjemstavn« I, S. 183.

Rom: Dansk Husflid, S. 274.

- Th. Johansen i »Fra Himmerland og Kjær Herred«, 1935, S. 450 ff.
(med Ill. af Træskomandsværktøj).
Edv. Egeberg i Silkeborg Avis, 15. Maj 1933.
Börje Mårtenson i Budkavlen XVII, S. 51 ff. (med en Mængde Literaturhenvisninger).
Alex. Mutén i Skrifter utg. av Institutet för Ortnamns- och Dialektforskning vid Göteborgs Högskola, IV, S. 149.

Oplysning om den Maade, hvorpaa Haandværket har været drevet.

I Almindelighed har Træskomanden været en Haandværker, der sad hjemme i sit Værksted og alene eller sammen med en eller flere Medhjælpere lavede Træsko til Folk, i nogle Tilfælde saaledes, at han lavede Træskoene paa Bestilling, i andre saaledes, at han lavede paa Oplag og eventuelt solgte af dette Oplag til Købmændene, der saa forhandlede Træskoene videre. Ogsaa paa andre Maader har Træskomanden kunnet afsætte sine Varer, en Træskomand fra Vestsjælland gik f. Eks. en Tid omkring i Odsherred — der var mere træfattigt end hans egen Egn — og solgte sine Træsko der, og i sin Bog »Spinderøkkene« fortæller Frants Olsen om, hvorledes »Træskomanden med Stabler af de gulbrune røgede Træsko« tog Opstilling paa Ringsted Marked.

I visse Egne synes Træskomanden imidlertid ikke at have siddet hjemme i sit Værksted — i hvert Fald ikke hele Aaret. Han gik i Stedet omkring fra Gaard til Gaard indenfor et vist begrænset Omraade — ligesom i sin Tid Skræderen — og lavede hvert Sted saa mange Træsko, at hele Familien med Børn og Tyende kunde have nok for en Tid. Han havde selv sine Redskaber med, undertiden ogsaa Snitteskamlen eller Huggeblokken. Resten lagde Gaarden til, og den sørgede ogsaa for det fornødne Materiale.

Endelig har Træskomandsvirksomheden i visse Skovegne været drevet paa en helt anden Maade og under meget større Former. Paa Silkeborgkanten f. Eks. havde de fleste Gaardejere foruden Landbruget et Træskomageri. De havde selv lært Haand-

værket og holdt saa 3—4 Træskokarle. Træskotilvirkningen foregik i et særligt Hus, Træskohuset. Træskokarlene deltog ikke i Landbruget i Almindelighed, men det var Tradition, at de skulde hjælpe til ved Høslætten, og den Tid, den varede, betragtedes næsten som en Sommerferie. De kunde ogsaa ellers hjælpe til ved Landbruget i en snæver Vending, men i Almindelighed arbejdede de kun med at lave Træsko. Disse Træskokarle var i det hele taget mere selvstændige end andet Tyende. »De arbejdede med deres egen Forstand« siger min Hjemmelsmand. De færdige Træsko blev af en Fragtmand bragt til Træskohandlerne i Silkeborg, der sendte dem videre til mindre Forhandlere.

Spørgsmaal:

Hvad kaldtes den Haandværker, der tilvirkede Træsko? (Træskomand, Træskomager, Klodsemager). Er »Klodsemager« en gammel Betegnelse, eller er det en nyere, som alene bruges om den Haandværker, der kun tilvirker Træskobunde, ikke Træsko?

Hvad kaldtes Medhjælperne i en Træskomandsvirksomhed? (Træskokarle — om ugifte? — Træskomænd — om gifte?). Og Lærningene? (Træskodrenge).

Hvad sagdes der om den, der stod i Lære hos Træskomanden? (at han »stod i Træskolære«).

Hed det, at Træskomanden »lavede« Træsko, »gjorde« Træsko, »arbejdede« Træsko, eller havde man andre Betegnelser for Arbejdet?

Hvad hed Træskomandens Værksted (Træskostue)? Havde man særligt Hus til Hulearbejdet (Hulehus)? Hvorledes var det indrettet (aabent mod Syd)?

Lavedes Træskoene paa Bestilling eller paa Oplag? I sidste Tilfælde solgtes de da fra Værkstedet til Private eller til Forhandlere, eller afhændedes de ved Omløben eller paa Torvet?

Kendes det, at Træskomanden har gaaet omkring og arbejdet som ovenfor beskrevet, og i bekræftende Fald hvor langt op i Tiden har dette Forhold varet ved? Hvilke Redskaber bragte han selv med, og hvilke tillagde Gaarden?

Kendes Tilvirkning af Træsko under samme eller lignende Former som de for Silkeborgegnen ovenfor beskrevne? I bekræftende Fald udbedes nærmere Oplysninger herom. Hvad betød et Reb Træsko? Hvor mange Par Træsko gik der paa en Snes? Og hvor mange Snese paa et Læs?

Materialie.

Hvilken Træsart der anvendtes til Træsko, var jo i nogen Grad afhængig af, hvad man kunde faa paa Stedet. I det store og hele synes Jyder og Sjællændere at have anvendt Bøgetræ, mens Fynboerne har foretrukket Elletræ, der dog ogsaa har været anvendt andre Steder end paa Fyn, naar man har skullet have et Par særlig lette Sko. Ogsaa Ahorn, Pil og Ask har været anvendt til Træsko, men ikke i større Mængder.

Træet købtes i nogle Tilfælde paa Roden, i andre i Kævler eller Klov. Købtes det paa Roden, kunde man selv fælde det og maa-ske faa en Gaardmand til at køre det hjem mod at overlade ham Toppen og den øvrige Del af Træet, som ikke kunde anvendes til Træsko, eller man kunde faa Arbejdskraft fra en Gaard baade til Fældningen og Hjemkørslen mod at gøre nogle Dages Høst-arbejde, naar den Tid kom. Nogle Steder har det været Skik, at Træskomanden skulde gøre et Gilde for dem, der var med ved Hjemkørslen af Træet.

Træskoene skulde laves af grønt Træ; tørt Træ var alt for haardt at arbejde i. Havde man faaet Træet hjem, gjaldt det derfor om at hindre, at det tørrede. Man dækkede det gerne til for Enderne med Halm, Tang eller Jord. Man kunde ogsaa lægge det i Vand f. Eks. i et Vandhul, en Grøft eller en Mergelgrav, men Træet blev let sejt derved, i hvert Fald hvis Vandet ikke var rindende.

Spørgsmaal:

Hvilken Træsart (eventuelt hvilke Træsarter) brugtes til Træsko?
Og til Træskostøvler?

Købtes Træet »paa Roden« (brugtes dette Udtryk, eller kendes et andet) eller i Kævle (Knub, Klods) eller eventuelt i Klov (Kløv-træ)?

Hvem fældede Træet og kørte det hjem? Kendes det, at Træskomanden maatte gøre et Gilde den Dag, der kørtes Træ hjem? Hvori bestod dette Gilde, og hvem deltog deri? Havde det noget særligt Navn?

Hvorledes opbevaredes Træet hjemme?

Træets Behandling inden Ophugningen.

Inden det egentlige Træskomandsarbejde begyndte, skulde Træet saves ud i Stykker, svarende til en Træskos Længde (nogle Steder brugte man at save det i Stykker dobbelt saa lange som en Træsko; Stykkerne savedes saa over, naar Træet var flækket). Til dette Arbejde anvendtes en stor Sav, undertiden en Skovsav, undertiden forskellige andre Slags Save. Derefter skulde Stykkerne flækkes ud, hvilket skete enten ved Hjælp af en Økse eller med Kiler, Kløvejærn eller Flækkejærn (se Fig. 1) (d. v. s. en Klinge paa 7—8 Tommers Længde, ca. 4 Tommers Bredde og forsynet med Haandtag) og Kølle, Nødde eller Hammer (Mukkert). Træet skulde helst være saa tykt, at det kunde »firekløves« (d. v. s. saa tykt, at det kunde kløves i 4 Dele, hvoraf hver Del for sig var stor nok til, at der kunde blive en Træsko deraf). Paa Silkeborgegnen har man ifølge Feilbergs Ordbog haft forskellige Udtryk for forskellige Former af Træ til Træskomandsbrug. En »Topskank« forklares af Feilberg som »en kævle til træskobrug, der ender i store sidegrene, der ogsaa kan bruges; af træet kan blive 4—5 kævler »å så æn tåpskank«.« »Tvillinger« forklares — ligeledes hos Feilberg — som »sidegrenene på en kævle til træskoarbejde«, mens en »Rone« skal være »enhver gren, så tyk, at der kan blive træsko af den«.

Spørgsmaal:

Hed det »at save Træet ud«, »at skære det over« eller brugtes eventuelt en tredie Betegnelse?

Hvad hed den Sav, man brugte til dette Arbejde (Skovsav, Skotsav, Skyversav, Stormsav, Træskosav), og hvorledes saa den ud? (eventuelt Tegning). Hvad hed dens enkelte Dele?

Hvad hed de Stykker, hvori Træet savedes ud (Længder, Ruller, Skotter, Trommer, Tonser, Triller, Træskostokke), og var de paa 1 eller 2 Træskos Længde?

Hed det at flække Træet ud eller at kløve det, eller havde man en tredie Betegnelse?

Hvad hed de udkløvede Stykker (Klumper)?

Hvilke Redskaber brugtes ved Kløvningen (Kølle, Nødde, Hammer, Mukkert, Kløveøkse; Kiler, Vægger, Kløvejærn, Flækkejærn)? Hvorledes saa de forskellige Redskaber ud, havde f. Eks. Nødden

en Jærnplade paa den Flade, hvormed man slog, eller var den forsynet med et Jærnbaand?

Kendes Udtrykkene »firekløve«, »Topskank«, »Tvillinger«, »Rone« (jfr. ovenfor) eller andre Benævnelser for de samme eller lignende Fænomener?

Maaltagning.

Blev Træskoene lavet paa Bestilling, skulde der tages Maal. Paa en Træpind afsattes Mærker, saaledes at man havde angivet Træskoens Længde og Vristhøjde samt Ovrets Længde. Naar en saadan Pind var forfærdiget, blev den paagældende Købers Navn skrevet derpaa, og Træskomanden gemte Pinden til næste Gang. Han fik saaledes en hel Samling Pinde, som han anbragte i en særlig Kasse eller omkring ved Vindueshasperne.

Spørgsmaal:

Hvormed tog man Maal?

Harde den Pind, som eventuelt benyttedes, noget Navn (Fodmaal)?

Ophugning. (Arbejdet paa Huggeblokken).

Nu skulde Træskoen hugges op, d. v. s. have den første grove Tilhugning; denne foretoges paa Huggeblokken, dels med en større Økse (se Fig 2 og 3), der kunde have forskellige Navne, dels med en mindre, som i Almindelighed benævnedes Tingsel (se Fig. 4 og 5). Denne sidste brugtes især til at hugge den Flade indvendig, hvorfra man borede ud, og til at hugge Træet bort under Svangen, saa Klamperne fremkom, hvis man da ikke save-vede ud til disse. I saa Fald havde man en lille Buesav hertil og anbragte Træskoene i en Savebuk under Arbejdet.

Spørgsmaal:

Hvad hed Arbejdet med at give Træskoen den første raa Tildannelse (hugge op, hugge til, grovhugge, klamphugge, blokke, skotte, klumpe op)?

Hvad kaldtes den Huggeblok, hvorpaa Træskoen anbragtes under Arbejdet (Huggeblok, Huggebuk, Huggeknot, Huggeklods, Skotteknub)?

Hvorledes saa den Økse ud, man brugte til første Del af Ophugningen (et lille Rids m. Beskrivelse udbedes, eventuelt Henvisning til Tegn.) og hvad kaldtes den (Træskoøkse, Tælgeøkse, Skarvøkse, Skotøkse, Bredøkse, Blokøkse, Huggeøkse)?

Hvad hed den Økse, hvormed man foretog den lidt finere Forarbejdning, d. v. s. Udhugningen mellem Hovene og Hugning af den Flade indvendig i Træskoen, hvorfra man borede ud (Tingsel)?

Kendtes flere forskellige Former for Tingsel (Hultingsel el. Krumtingsel, Fladtingsel, Bredtingsel, Hjørnetingsel, Spidstingsel)? Til hvilken Del af Arbejdet brugtes de forskellige Former for Tingsel og hvorledes saa de ud? Hvad kaldtes Arbejdet med denne Økse (tingsle)?

Brugtes Udtrykkene: »at hugge ned« (om Arbejdet med at hugge Træskoen til indvendig) og »at spore en Træsko i Munden« (d. v. s. at hugge en Fordybning som Begyndelse til Træskoens Hulhed, saa at Naveren kan faa ved). Hvad betyder i denne Forbindelse »Munden« af Træskoen. Hvad betyder Stimlerne paa Træskoen? Hvad kaldtes det at tildanne Træet, saa Klamperne kom frem (at hugge til Klamper — hvis man brugte Økse —, at »save Hove« eller »at skære ud til Klamper« — hvis man brugte Sav)?

Udboring (Arbejdet paa Huleblokken).

Naar Træskoen var hugget op, blev den — ved Hjælp af Kiler — med Hæleenden opad anbragt i Hulestolen (se Fig. 6), og skulde nu bores ud, d. v. s. tildannes indvendig. Først borede man for med en Forborenaver, derefter brugtes andre Navere (se Fig. 7) af forskellig Størrelse. Den første kunde bore, de andre kun skære, naar der i Forvejen var boret. Man kunde ogsaa først bore 2 Huller, det ene i Hælen, det andet et Par Tommer længere fremme og saa med et raskt Tag med en Blokøkse hugge det mellemliggende Træ bort, inden man brugte Naverne. Naar nu Træskoen efter Bearbejdelsen med Naverne havde faaet den Façon, den skulde have indvendig, blev den rensset og pudset af med Rensejærnene, der kunde have forskellige Façoner (se Fig. 8 og 9).

Under Arbejdet ved Huleblokken havde Træskomanden undertiden en lille Træplade for Brystet. I denne Træplade var der et lille Hul, hvori Naverens Skaft kunde støttes.

Spørgsmaal:

Hvad hed den Blok, hvori Træsken sattes fast under Udboringen (Huleblok, Hulestol, Hulestok, Ryddeblok)? Brugte man at lave Huggeblok og Huleblok i eet, idet man tog et Stykke kløftet Træ og anvendte det brede Stykke til Huggeblok, mens man i det smalle lavede en Fordybning, hvori Træsken sattes fast under Udboringen?

Hvad kaldtes Arbejdet paa Huleblokken (hule ud, bore, bore ud)? Hvad hed den første Del af Arbejdet (at bore for)? Kunde den sidste Del hedde »at rømme« eller »at rømme ud«? Kendtes Udtryk som »at rydde for Tæer«, »at hæle« eller »hælebore« (om Arbejdet med at bore ud til Hæl), »at baldehule« (om at hule Plads ud for Fodbalden), »at spalte ud« (om det ovenfor omtalte Arbejde med at hugge en Del af Træet ud med en Blokøkse) eller »at skrubhule« om den første grove Udhuling? Eller kendes andre Betegnelser for de samme Dele af Arbejdet?

Hvad kaldtes det Redskab, hvormed man borede ud (Naver, Træskonaver, Ryddenaver)? Hvad kaldtes den Naver, hvormed man borede for (Forbor, Forborenaver, Forborsnaver, Forborensnaver)? Kendtes en Naver, som hed »Grovhuleren«? Hvad kaldtes den, hvormed Hælen boredes (Hælebor, Hælenaver, Hælebornaver)? Saafremt man brugte Økse til en Del af Arbejdet (jfr. ovenfor), hvad hed da denne Økse, og hvorledes saa den ud?

Hvad kaldtes Spaanerne, som blev efter Udhulingen (Hulespaan)? Brugtes de til noget, f. Eks. til at fyre med i Røgeovnen.

Hvad kaldtes Arbejdet med at glatte Træsken af indvendig (pudse af, pudse ud, rense, skrabe)?

Hvad hed Redskabet, som anvendtes hertil (Rensejærn, Pudsejærn, Skraber, Skrabejærn)? Hvorledes saa dette Jærn ud, endte det i en Krog, en Ring eller en Plade? Saafremt der anvendtes et særligt Jærn til Taaen, hvorledes saa det da ud og hvad kaldtes det (Taajærn)? Var der særligt Jærn til Hælen, hvorledes saa det ud, og hvad hed det (Hælejærn)?

Kendtes det, at Træskomanden brugte en Træplade til at støtte Naverne i under Boringen, og hvad hed denne Plade (Boreskive)?

Tælgearbejdet (Arbejdet paa Tælgehesten).

Træsken var nu færdig indvendig og skulde have den endelige Tildannelse udvendig. Denne foregik paa »en Tælgehest«, en Slags Snitteskammel (se Fig. 10) og ved Hjælp af en Baandkniv (se Fig. 11). Naar de var tælgede (snittede) med Baand-

kniven, fik de den sidste Afpudsning med en Skrabekniv, der kunde se ud som en Baandkniv, hvorpaa det ene Haandtag gik i Forlængelse af Klingen, eller være en slidt Baandkniv; undertiden anvendtes en Ziehklinge. Under Arbejdet beskyttede Træskomanden sig undertiden med en Træplade for Brystet.

Spørgsmaal:

Hvad kaldtes det Apparat, hvori Træsken sattes fast, mens man tælgede den (Hest, Tælgehest, Tælgestol, Tælgebænk, Snittebænk, Træskobænk, Snittehest, Snitteskammel, Skærebænk, Knivebænk, Skærelad)? Saa det ud som Fig. 10, eller havde det en anden Form? Hvad hed den Del af Tælgehesten, som Baandkniven førtes ind imod (Skærestykke, Snittehoved, Hoved, Kat, Knægt)? Hvad hed det modstaaende Stykke, som trykkes ind mod Træsken og holdt den fast? Kunde »Knægt« betyde de to Stykker tilsammen? Hed det at snitte, knive (til) eller tælge Træsken eller at skære den til? Kendtes noget Udtryk for den første grove Tælging (skrubtælge)?

Hvad hed det Redskab, hvormed man tælgede (Baandkniv, Spaankniv, Bænkkniv, Tælgekniv)? Brugtes Betegnelsen som Bredkniv og Smalkniv for henholdsvis en bred og en smal Baandkniv? Til hvilke Dele af Arbejdet brugtes Bredkniven? og Smalkniven?

Hvad hed det sidste Arbejde med Afpudsningen (gaa efter, skrabe (af), pudse (af)?)

Hvad var Navnet paa det Redskab, der anvendtes hertil (Skrabekniv)? Kunde man anvende Ziehklinge hertil?

Hvad hed den Træplade som Træskomanden havde paa Brystet under Arbejdet (Tælgelæp)?

Bryning og Udsmykning.

Nu blev Træsken taget af Tælgehesten og skulde saa glattes af i Kanterne, saa den ikke kunde genere Foden, og til sidst blev der »skrevet« paa den, d. v. s. der blev med en Skrivekniv lavet nogle Streger paa Ovret.

Spørgsmaal:

Hvad kaldtes førstnævnte Arbejde (at bryne, skære om, ringe)?

Hvilket Redskab anvendtes hertil (en almindelig stiv Kniv — Dolkekniv — eller en Ringenaver)? Hvorved adskiller Ringenaveren sig fra de øvrige Navere?

Hvad kaldtes det Arbejde at lave nogle Streger til Pynt paa Træskenes Øvre (skrive)?

Hvormed gjorde man dette (en Skrivekniv)?
Kendes Udsmykning som den under Fig. 19 beskrevne?

Røgning og Sværtning.

Naar Tildannelsen af Træskoene var færdig, skulde de paa en eller anden Maade tørres; Osen, Saften af det grønne Træ, hvoraf Træskoen var lavet, skulde ud, for at Træskoene ikke skulde mugne, raadne eller revne under Opbevaringen, og for at de kunde være lette ved eventuel Transport og i Brug. Tørringen skete, naar den var mest grundig, saaledes: Træskoene sattes ud i Solen flere Dage i Træk (de kunde ogsaa tørres i Løbet af nogle faa Timer i en Kakkellovn, men saa skulde man være forsigtig og passe paa, at de ikke revnede), og derefter anbragtes de i en Røgeovn, et Rum ca. $1\frac{1}{2} \times 2$ m i Kvadrat og med Aabning opad i Skorstenen. Ilden blev tændt paa Stengulvet, den maatte ikke blusse, kun ulme og ryge. Som Brændsel brugtes tit de grønne Spaaner fra Træskoarbejdet. Træskoene stod paa et Stativ over Ilden. Havde man ingen særlig Ovn til at røge Træskoene i, kunde man bruge den aabne Skorsten; enkelte Træskomænd har nøjedes med mere primitive Metoder som f. Eks. at tørre Træskoene i en Kakkellovn eller at svide dem over Ilden, ligesom man svider en Høne.

I nogle Egne har man brugt at sværte Træskoene, naar de var røgede, mens man andre Steder har gaaet med dem som de var, med den brunlige Tone de fik ved Røgningen.

Spørgsmaal:

Hvorledes fik man Saften ud af det grønne Træ, hvoraf Træskoene var lavet, blev Træskoene tørret og røget (ryget) eller blot det første?

Hvor foregik Tørringen og hvor Røgningen, i Skorstenen, Kakkelloven eller i en særlig indrettet Ovn, og i sidste Tilfælde hvad hed da denne Ovn (Rygeovn, Røgeovn, Røgekammer, Tørreovn, Kamin)? Hvorledes var en saadan Ovn indrettet? Kendte man, at Træskomanden tillige var Røgemand og røgede Kød og Flæsk for Folk i sin Ovn, naar han ikke brugte den til Træsko?

Brugte man at sværte Træskoene? Hvad brugtes hertil (Kønrøg, Olie-maling, Træskolak, Tjære)?

Tillæg:

Spørgsmaal vedrørende Tilvirkning af franske Træsko.

Kendes der til Brug ved Forarbejdning af Bunde til franske Træsko en Baandkniv, hvis Blad har denne Façon , og hvad kaldes denne (Rendekniv, Indskæringskniv, Fræsekniv), og en Kniv af Façon som Fig. 12; hvad kaldtes denne (Hulkniv, Hulekniv, Krumkniv)? Hvortil brugtes disse to Knive?

Kendes Redskaber som Stikjærn, Oppindertang, Stjerne, Roulette? Hvorledes ser disse Redskaber ud, og hvortil benyttes de?

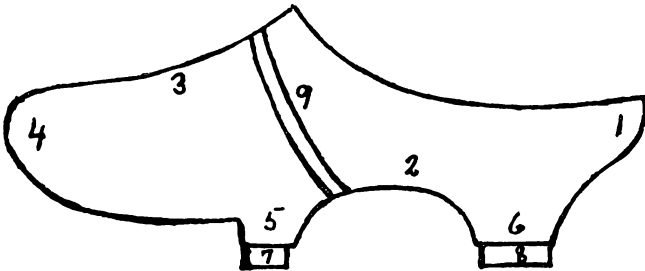
Hvad betyder det at dekorere?

Hvad vil det sige, at Træskoene er »indstukket«?

Hvad betyder det at »bunde et Par Træsko om« og »at slaa Træsko paa«?

Træskoens Dele.

Hvad hed de forskellige Dele af Træskoen:

1. Hæl, Kappe.
2. Svang. Tænkes der herved paa den udvendige eller indvendige Del af Træskoen, eventuelt begge Dele? Hedder det en eller et Svang?
3. Ovre, Overtog, Træovenlæder, Opryk, Ovle, Ovne, Kovs.
4. Næse (Træskonæse), Snude.
- 5 og 6. Bede (henholdsvis Frambede eller Forbede og Bagbede), Træskomede, Stampe, Klampested, Hovsted, Hovbænk, Hov (Forhov og Baghov), Klamp (Forklamp og Bagklamp).
- 7 og 8. Hov, Klamp, Stampe.
9. Kramme, Krampe, Træskogjord. Hvoraf var denne lavet? Kendte man til særlig Udsmykning af den? Holdtes den blank?

Kendes Udtrykket »at kramme Træsko« om at sætte Krammer paa?

Forskellige Slags Træsko.

Der synes at forekomme 3 Hovedgrupper, hvoraf den førstnævnte er den ældste, den sidstnævnte den yngste:

1. Træsko lavet helt igennem af Træ (se Fig. 13—19).
2. Træsko, hvoraf største Delen er af Træ, men som har en Læderbelægning, der fra Vristen kan gaa kortere eller længere frem paa Foden (se Fig. 20—22).
3. Træsko, hvor kun Bunden er af Træ, medens hele Overdelen er af Læder (se Fig. 23—24).

Til første Gruppe hører f. Eks. Krammetræsko, som kan være helovnede (ogsaa kaldet langovnede) eller kortovnede. Paa de helovnede gaar Ovnet højt op paa Vristen, og de bruges mest af Mænd, medens de kortovnede, hvor Ovnet ikke gaar ret højt op, fortrinsvis er Kvindetræsko; (der findes Undtagelser, jfr. Fig. 16 og 19). Oprykstræsko ell. langoprykkede Træsko er formentlig det samme som langovnede Træsko. Til helovnede og kortovnede (der er fynsk Betegnelse), svarer i Jysk langovnede (i Himmerland kaldet sorte Træsko) og stakketovrede, og til de sidstnævnte svarer i Sjællandsk »kortoverlæders« (der er ikke Læder paa disse trods Betegnelsen).

Betegnelsen »Trætræsko« og »danske Træsko« synes at kunne bruges om baade Gruppe 1 og en Del af Gruppe 2.

Til anden Gruppe hører Bazartræsko (jysk Betegnelse). der, naar de bruges paa Fyn og Sjælland, gerne kaldes Jydetræsko (paa Sjælland tillige »Rundlæder« til Forskel fra en lidt anden Form, hvor Læderet gik længere ud paa Taaen, og som kaldtes »Kantlæder« — disse to Benævnelser er vistnok mere Træskomandens Betegnelser end Brugerens). Desuden kaldes Bazartræskoene paa Sjælland undertiden »franske Træsko« (hvilken Betegnelse Jyderne og Fynboerne bruger om Træsko med Træbund og Læderovre). Endvidere hører til denne Gruppe de fynske Landmandstræsko, ogsaa kaldet halvlæders og Lædertræsko,

samt — fra Falster — Træsko med enkelt eller med stoppet Læder (de saakaldte Pudetræsko). For Bazartræsko, der endnu ikke er forsynet med Læder, har man Benævnelser Halvtogs-træsko.

Den tredie Gruppe kaldes i Jylland og paa Fyn Franske Træsko; de kan ogsaa til Tider kaldes Lædertræsko (en Betegnelse, der dog ogsaa kan bruges om Landmandstræskoene, se foregaaende Gruppe).

Foruden disse tre Grupper fandtes en særlig Form for Træsko, som havde forskellige Navne: Klodser, Klodsetræsko, Tøfler, Trætøfler (se Fig. 25). De havde ingen Forhov, ingen Hælekappe, kort Overlæder og var undertiden foret indvendig. Visse Steder var Mandfolkeklodserne lavet forskellige til højre og venstre Fod, medens Fruentimmerklodserne var ens til begge Fødder. — Der fandtes ogsaa »Overtræsklodser«: Træskobunde uden Forhov og med en bred Læderrem hen over Vristen. Man kunde stikke et Par »Sutsko« i dem. I de gamle var der en Staalfjer sat fast i Hælen, saaledes at den trykkede op mod Føden, hvorved Klodsen sad bedre fast.

Til særligt Brug havde man Træskostøvler, som ogsaa kunde kaldes Støvletræsko, Træbundstøvler eller Røjsere.

Endelig findes en særlig Slags Træsandaler (Skrævler) til at gaa i Klitterne med.

Udover de ovennævnte Betegnelser paa Træsko haves en Mængde andre. Man kunde benævne dem efter deres Brugere og tale om Mandfolketræsko, Fruentimmertræsko, Børnetræsko eller Mands-, Karletræsko, Kvindetræsko eller Fruens-Træsko (med Undtagelse af de tre første Betegnelser er dette Handelsbetegnelser fra Silkeborgegnen). Man kunde ogsaa benævne Træskoen efter det Sted, hvor den kom fra eller solgtes til: Thyboer, Aalborgtræsko (af en lidt anden Façon end almindelige Bazartræsko), Gjedsertræsko, Skovtræsko, Skovbotræsko, Køgetræsko (ligner noget Landmandstræsko, men er uden Udboring i Næsen og mere spidse), eller man kunde tage Hensyn til Formen og tale om »skæve (Træsko)« — det var en Slags lette Træsko, som især solgtes til København; de var bedre afpasset efter Føden

end de almindelige. Endvidere spidssnudede, bredsnudede, rundnæsedede, smaanæsedede og dupnæsedede Træsko. Og endelig findes der Navne som Tomlinger (om Drengetræsko paa 8—9" Længde) og Koltringer (7—8" Træsko).

Spørgsmaal:

Kendes Træsko som de i Gruppe 1 nævnte? Hvad kaldtes de (eventuelt flere Benævnelser efter de forskellige Façoner)? Hvilken Façon havde de (eventuelt Henviisning til nedenstaaende Tegnninger)?¹⁾ Hvornaar omtrent er de gaaet af Brug?

Kendes Træsko som de i Gruppe 2 nævnte? Hvad kaldtes de? Hvilken Form havde selve Skoen? og Læderbelæget paa denne?¹⁾ Hvornaar omtrent er de kommet frem, og hvornaar omtrent er de gaaet af Brug?

Kendes Træsko som de i Gruppe 3 nævnte? Hvad kaldes de? Har de baade Forhov og Baghov eller kun det sidste? Er Kappen af Træ eller af Læder? Hvornaar omtrent er de kommet frem?

Hvilke andre Former for Træfodtøj kendtes (Tøfler (Klodser), Overtræskklodser, Træskostøvler eller andet Træfodtøj)? Brugtes Klodserne kun til Stads? Brugtes de baade af Mænd og Kvinder? Havde man særlige Bunde til Træskostøvler (uden Beder, de saakaldte Klodsbunde)? Kendtes spøgende Navne for Træskostøvler som Benhuse, Kjærhopper ell. lign.? Kendes Betegnelsen Noerstøvler eller Noertræsko, og hvad forstaas derved?

Brugtes nogle af de forannævnte Betegnelser (f. Eks. Fruens, Gjedsertræsko, smaanæsedede, Tomlinger o. s. v.)? Det bedes bemærket, saafremt nogen af Betegnelserne kun bruges af Træskomanden og ikke af Brugeren.

Kendes Betegnelserne Klodsetræsko, Polkatræsko, og hvad dækker de over?

Træskobeslag.

Naar man havde faaet et Par Træsko fra Træskomanden, brugte man i Almindelighed at beslaa dem, d. v. s. forsyne Klamperne og undertiden ogsaa Næsen med et Beslag, der kunde være af Jærn, Træ, Horn eller Læder, hvorved Træskoene blev mere holdbare. Beslaget kunde have Form som en Ring, der sattes om Klamperne, eller som en Plade, der sattes under dem; den havde da Huller, hvorigennem der sloges Søm, som fastholdt Beslaget. Dette kunde ogsaa blot bestaa i nogle store Søm.

¹ Ved Beskrivelsen bedes især givet Opl. om Træskonæsens Façon.
Fortid og Nutid. XII.

Spørgsmaal:

Hvad kaldtes ovennævnte Arbejde (beslaa, hove, klampe, knobbe, lappe, ringe, sko)?

Beslog man Skoene straks, inden de toges i Brug eller først naar Klamperne var slidt?

Hvilket Materiale anvendtes som Beslag?

Hvilken Form havde Beslaget?

Hvad kaldtes Beslaget paa Klamperne (Bede, Brohage, Hage, Hage-lippe, Hornbede, (Træsko)hov, Hovetræ, Lap, Lapning, Lapling, Træskobrodde, (Træsko)lappelse, Plathoveder, (Træsko)skoning, Træskobeslag, Træskøjærn (Træsko)ring)?

Hvilken Form havde Beslaget paa Næsen? Hvad kaldtes det (Drive-kramme, Næsejærn, Næsegjord, -kramme, -plade, Sko, Taagjord, Taaring)?

Kendes det, at man under Træsko, der brugtes til Gravning, satte en Jærnplade for at Spaden under Gravningen ikke skulde slide Hul?

Hvad kaldtes denne Jærnplade (Gravejærn)?

Hvad kaldtes de Søm, hvormed man slog Beslaget fast (Hovedykkere, Klampesøm, (Træsko)nøjlinger, Nelliker, Nupper, Træskosøm)?

Hvilken Form havde de?

 TEKST TIL TEGNINGERNE.

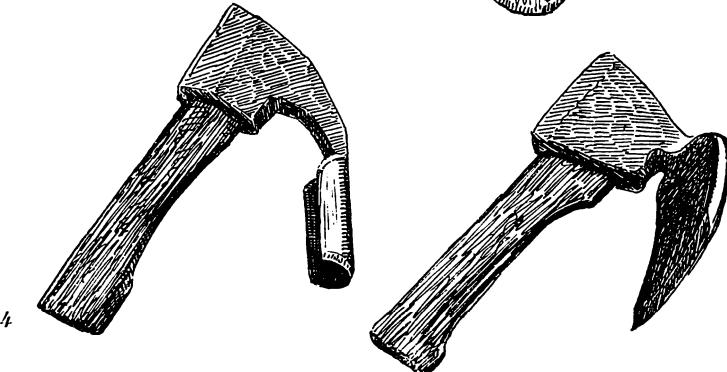
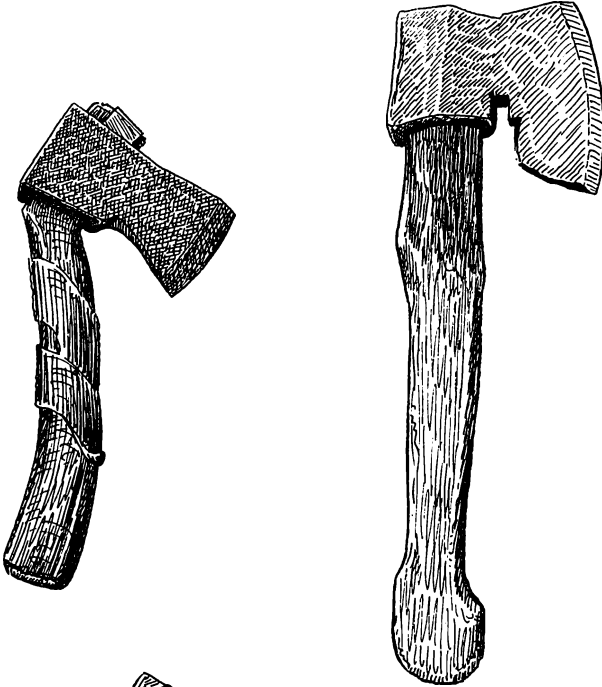
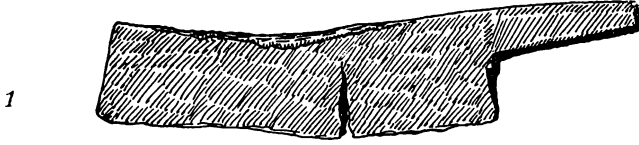
Fig. 1. *Kløvejærn* (fulde L. 0,34 m, heraf Haandtag 0,105 m, Jærnets Højde 0,07 m), Espe Sogn, Salling H., Svendborg A., se Tekst p. 184.

Fig. 2. *Lille Økse* til kortvrede Træsko. Them Sogn, Vrads H., Aarhus A.

Fig. 3. *Økse* til Træskomandsbrug (Hovedets Længde fornedet 0,13 m, Højde 0,12 m, Skaftets Længde 0,415 m). Espe S., Salling H., Svendborg A., se Tekst p. 185.

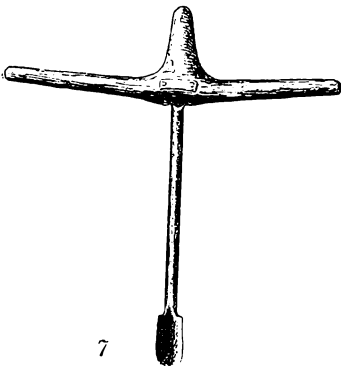
Fig. 4. *Rundtingsel* (Hovedets største Længde i lige Linie 0,18 m, Skaftets Længde 0,223 m). Espe S., Salling H., Svendborg A., se Tekst p. 185.

Fig. 5. *Fladtingsel* (Hovedets Længde i lige Linie 0,139 m, største Bredde ved Æggen 0,086 m, Skaftets Længde 0,23 m). Espe S., Salling H., Svendborg A., se Tekst p. 185.

6

7

8

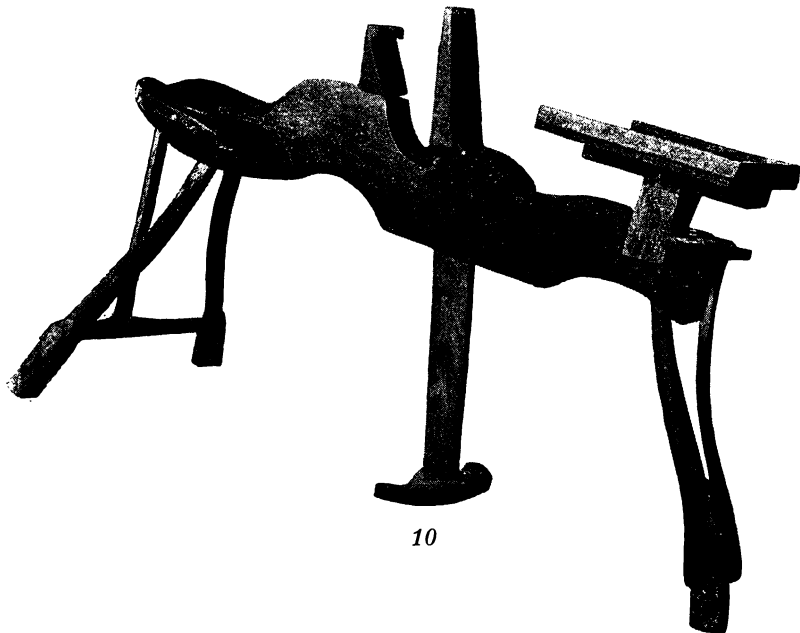
9

Fig. 6. *Huleblok*. Tegning efter Fotografi fra Them Fortidssamling, Vrads H., Aarhus A., se Tekst p. 186.

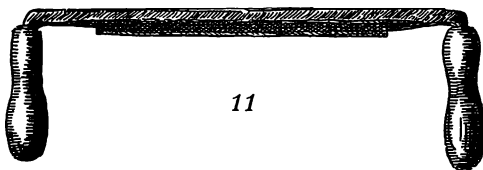
Fig. 7. *Naver*. Them S., Vrads H., Aarhus A., se Tekst p. 186.

Fig. 8. *Skraber*. Them S., Vrads H., Aarhus A., se Tekst p. 186.

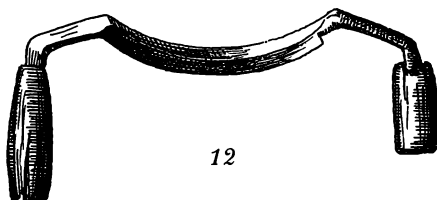
Fig. 9. *Taaejærn* (fulde Længde 0,80 m, heraf Skaft 0,415 m). Espe S., Salling H., Svendborg A., se Tekst p. 186.

10

11

12

Fig. 10. *Tælgehest* fra Silkeborgegn. Them Fortidssamling, Vrads H., Aarhus A., se Tekst p. 187.

Fig. 11. *Spaankniv* (Knivens Længde ca. 0,35 m, Haandtagets Længde ca. 0,11 m). Espe S., Salling H., Svendborg A., se Tekst p. 187.

Fig. 12. *Krumkniv* (Længde 0,32 m). Flemløse S., Baag H., Odense A., se Tekst p. 190.

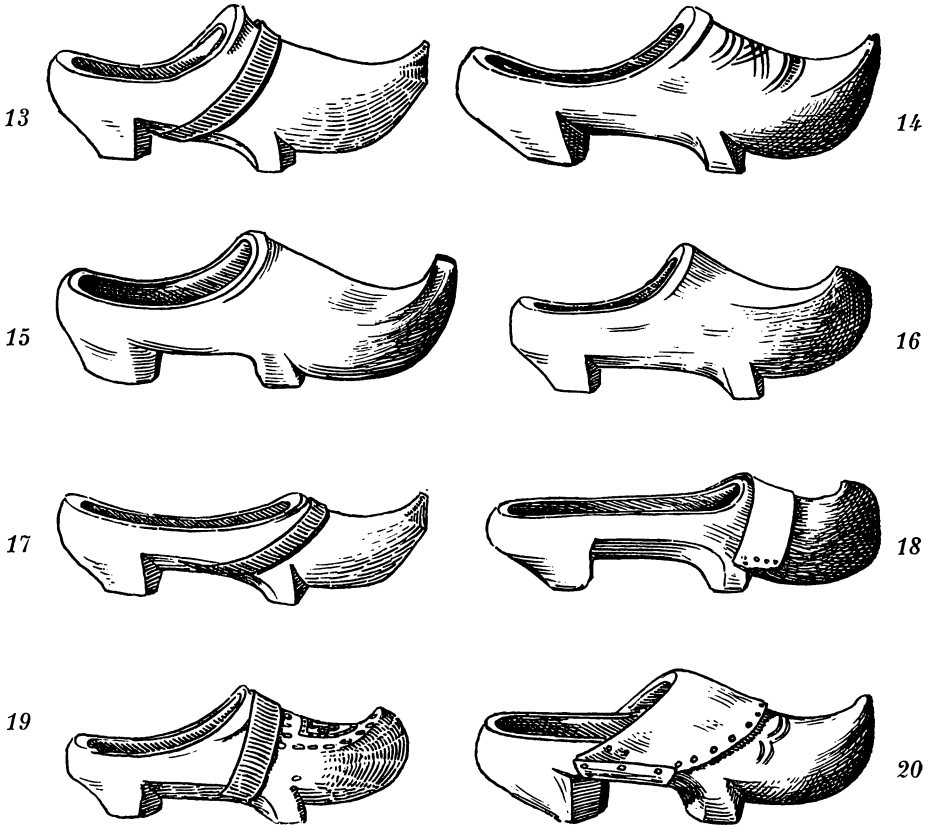

Fig. 13. *Langovrede Mandstræsko med Krampe*, til Kirkebrug. Vrads II., se Tekst p. 191.

Fig. 14. *Mandstræsko med spids opsvungen Snude*. Over Vristen en lav Kam. Randers, se Tekst p. 191.

Fig. 15. *Tybotræsko*. Vrads H., se Tekst p. 191.

Fig. 16. *Langovret Kvindetræsko*. Strø H., se Tekst p. 191.

Fig. 17. *Kortovrede, langsnuvede Kvindetræsko*. Vrads II., se Tekst p. 191.

Fig. 18. *Sorte Kvindetræsko*, vistnok af Elletræ, forsynet med en 2,8 cm bred Messinggjød, hvori er indprikket Ejerindens Navn. Lyø, se Tekst p. 191.

Fig. 19. »*Dansetræsko*« med *Jærnkrampe*. Sværtede paa Ydersiden og dekorede paa Oversiden i rødt, hvidt og sort, se Tekst p. 191.

Fig. 20. *Kortovrede Mandstræsko med Læder*. Denne Type kaldes i Jylland i Almindelighed *Bazartræsko*. Vrads H., se Tekst p. 191.

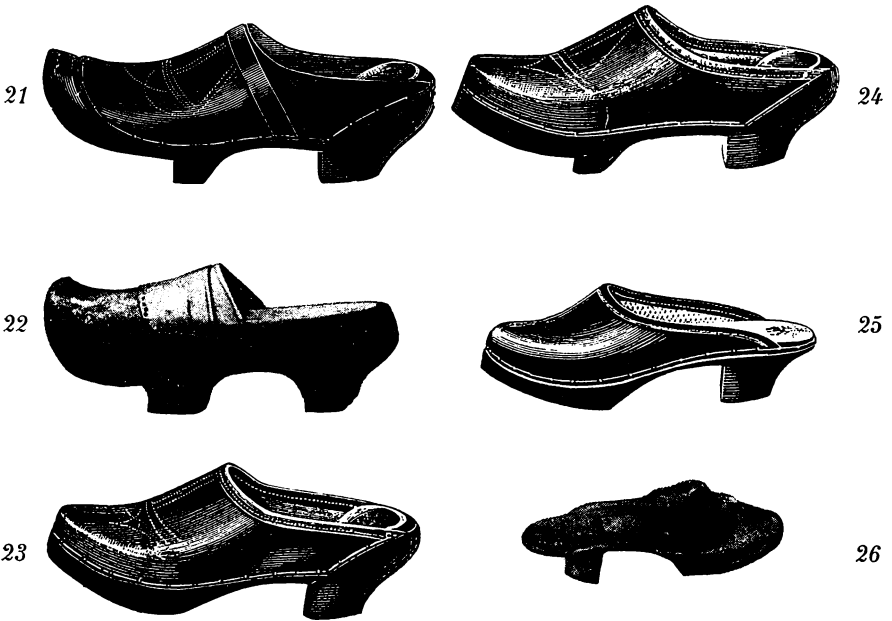

Fig. 21. *Landmandstræsko*. Se Tekst p. 191.

Fig. 22. *Dansk Træsko*. Fyn. Se Tekst S. 191.

Fig. 23. *Fransk Træsko uden Forklamp*. Se Tekst p. 191.

Fig. 24. *Fransk Træsko med Forklamp*. Se Tekst p. 191.

Fig. 25. *Tøffel*. Herningegnen. Se Tekst S. 192.

Fig. 26. *Overtræksklodse eller Galosche*. Fyn. Se Tekst p. 192.

ANMELDELSER.

Landbrug i Danmarks Oldtid.

Gudmund Hatt: Landbrug i Danmarks Oldtid. Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. Folkelæsning Nr. 367. Gad 1937.

Denne Bog er præget af sin Forfatters Forskerglæde, kraftfyldte Aktivitet og hele energiske Personlighed. Det skal straks til at begynde med siges, at Professor Hatt ved sine utrættelige, aarelange Anstrengelser i Marken, ved sin mageløse, aldrig svækkede Lyst til at gaa i Gang med de vanskeligste Problemer — vel at mærke Problemer, hvis Løsning kræver ligesaa megen Udholdenhed for Rusk, Kulde og al Slags Herrens Vejr som Tankearbejde ved Skrivebordet — og ikke mindst ved sin hermed forbundne vaagne Kritik og skarpe Dømmekraft har gjort en Indsats i den kulturhistoriske Forstaaelse af vort Bondesamfunds Tilstand og Udvikling i Aarhundrederne nærmest før og efter Kr. F., som er grundlæggende, og som ingen fremtidig Udforsker af Emnet kommer udenom. For den, som har kendt Forskningens Tilstand og Trin paa dette særlige Omraade i Tiden før Hatt satte ind, og som altsaa gennem personlig Erfaring er i Stand til at anstille Sammenligning, er det en Glæde at fastslaa, hvor meget der ved Hatts Arbejde er vundet og hvor langt vor Viden, sammenholdt med før, er skudt frem. Hvad der i denne Bog handler om Ældre Jernalder (ca. 400 f. Kr.—ca. 400 e. Kr.), og det er det meste, bygger umiddelbart paa Hatts egne Forskningsresultater. Resten er Sammenfatning af, hvad den arkæologiske Forskning i Almindelighed har bragt af Kundskab om Landbruget. Bogen er sprængfyldt af Stof, frisk og ægte Folkelæsning i den Forstand, at den til Løn for et vist Medarbejden hos Læseren giver rig og kærnefuld Belæring.

Bogen har seks Hovedafsnit: Planteavl, Husdyravl, Landbrugsredskaber, Oldtidsagre, Landsby (Hus) og endelig Religion og Samfund. Der skal her kort peges paa nogle af de Resultater, der er naaet, og paa nogle af de Problemer, der paa disse forskellige Omraader har rejst sig delvis just som en Følge af de vundne Resultater.

Først Planteavlen. De Kilder, der staar til Raadighed paa dette Felt, er i første Række Fund af Korn og Frø, altsaa Rester af selve Maden — men saadanne Fund er i hvert Fald for Sten- og Bronzealders Vedkommende endnu yderst sparsomme — dernæst Fund af Kornaftryk i Lerkar. Det var som bekendt Lærer Frode Kristensen i Tørring, der engang i Halvfemserne opdagede, at der undertiden i Oldtidslerkarrene kunde findes Aftryk af Korn, Kærner, der under Pottemagerens Arbejde tilfældig var indæltet eller paa anden Maade indpresset i det raa Ler og som ved Karrets Brænding ganske vist som oftest forsvandt, men til Gengæld efterlod Aftryk tilstrækkelig skarpe til at bestemme Kornets Art. Det var en Opdagelse af største Vigtighed. Kan nemlig det Kar eller Skaar, hvori Aftrykket findes, nærmere tidsbestemmes, og det er meget ofte Tilfældet med Oldtidspotter, dateres derved samtidig Brugen af Kulturplanten. Arkæologen og Botanikeren Georg Sarauw tog sig for at samle og bestemme saa mange som muligt af denne Slags Lerkaraftryk; han efterlod ved sin Død for godt en halv Snes Aar siden et stort og vigtigt Materiale, der nu danner Grundlaget for videre Indsamling og Bearbejdning. Det er derfor med god Grund, at Hatt tilegner sin Bog Mindet om Sarauw, »der grundlagde Kundskaben om Oldtidens Kornavl i Danmark«.

De første Kornsorter, der ad denne Vej kan ses at dukke op her i Landet, er et Par primitive Hvedearter, de saakaldte »Enkorn« og »Tokorn« (eller »Emmer«); endvidere en Sort af Byg med nøgne Kærner. Disse ældste Vidnesbyrd om Kornavl kan antages i Tid at ligge omkring Midten af det tredje Aartusinde f. Chr. Saa gammelt er altsaa Landbruget i Danmark. Om de første Bønder var Indvandrere, og i saa Fald hvorfra de kom, kan ikke med Sikkerhed eftervises; men saa meget kan siges, at Fundene sandsynliggør, at det tidligste Jordbrug staar i Forbindelse med Indvandring fra Syd eller Sydøst, en Indvandring, der ligger forud for de ældste Dyssers Tid. Forholdsvis hurtigt, allerede før Aar 2000, øges denne første primitive Kornsortbestand betydeligt, idet ikke blot to mere fremskredne Hvedearter (»Almindelig Hvede« og »Dværghvede«), men ogsaa en Bygsort med avneklædte Kærner dukker op. Men der er, som Hatt bemærker, næppe Tvivl om, at ogsaa andre Nytteplanter har været kendt, saaledes flere Arter af Pileurten, hvis Frø man vistnok har anvendt i Grød og til Dyrefoder.

I Bronzealderen (1500—400 f. Chr.) kommer to nye Kornsorter til, nemlig Havren og Hirsens, Havren for at blive i Landet, Hirsens for efter nogle Aarhundreders Forløb at forsvinde.

Ogsaa i Bronzealderen er der Fund, der tyder paa andre Nytteplanter end netop Kornsorterne; der kan peges paa, at den Gravhøj i Egtved ved Kolding, hvori den berømte Pige med Snore-skørtet blev stedt til Hvile i sin Egekiste, var opkastet af Jord, hvis Plantedække i Følge Professor Knud Jessen saa godt som udelukkende maatte have bestaaet af Hvidmelet Gaasefod, hvis Frø er paa een Gang næringsrige og afførende, altsaa særdeles gavnlige. Som den sidste Kornsort kommer endelig Rugen ind, men først efter Jernalderens Frembrud. Den anses, ligesom forøvrig Havren, almindeligt for at være en »sekundær« Kulturplante, hvormed menes, at den til at begynde med har gjort sig bemærket som Markukrudt i den dyrkede Hvede. Hvad iøvrig Ældre Jernalder angaar, altsaa Aarhundrederne nærmest før og efter Chr. F., har det kunnet paavises, for største Delen gennem Hatts egne Undersøgelser, at fire særlige Nytteplanter har spillet en Rolle i hvert Fald for de nordjyske Bønders Landbrug. Disse fire er følgende: Sæd-Dodder, hvis olieholdige Frø havde samme »birkes«agtige Virkning paa Brødet som Valmuefrø nu (for Resten er Dodder ogsaa paavist i Bronzealders Fund); Spergel, der kunde bruges til Foder; Vajd, der avledes for Blaafarvens Skyld; og endelig Hørren. Traade og Tøjstof af Hør kendes i enkelte Fund fra Sten- og Bronzealder, men dens Frø er hidtil ikke set i Fund ældre end Jernalder. Det er imidlertid ikke usandsynligt, at den, ligesom Dodderen, har været dyrket ogsaa i de ældre Afsnit af vor Oldtid.

I det hele taget er der Grund til at gøre opmærksom paa, at hvor vigtige og oplysende end disse Kornfund er, saavel Kærnerne selv som deres Aftryk, saa er de dog som det meste andet arkæologisk Stof, hvad Mængde og Hyppighed angaar, i høj Grad præget af Tilfældighed. Man maa derfor være yderlig varsom med at anlægge statistiske Synspunkter. Professor Hatt er tilbøjelig til at drage Slutninger, der efter mit Skøn er lovlige vidtgaaende, med Hensyn til Hvede- og Bygavlens Frem- eller Tilbagegang i Sten- og Bronzealder alt efter Mængden af de foreliggende Kornaftryk. Det er for farligt og vil altfor let kunne afkræftes af fremtidige Fund. Men det er berettiget at pege paa det almindelige Forhold, at Oldtidsklimaet, saavidt vi kan følge dets Svingninger, synes at have begunstiget Hvede- og Hirseavl i Sten- og Bronzealder, Havre- og Rugdyrkingen derimod i Jernalder.

Hvad Husdyrene angaar og Spørgsmaalet om, hvornaar de først kom til Danmark, ser det foreløbig efter Fundene ud til, at Okse, Svin, Faar og Ged er bragt hertil i saa at sige færdig

Stand, d. v. s. tæmmede, omtrent samtidig med det første Jordbrug. Hesten synes at have ladet vente noget paa sig. Efter hvad vi til Dato ved, ligger der nogle Aarhundreder mellem Hestens og de øvrige Husdyrs første Opdukken i Danmark. Der er imidlertid mange Vanskeligheder forbundet med Opklaringen af dette Spørgsmaal, ikke mindst den, at det ofte slet ikke lader sig gøre at skelne Vildhestens Knogler fra Tamhestens. Hvad Tamoksen angaar, viser dens Knogler i Bopladsfundene, at den i Yngre Stenalder var temmelig stor (dog mindre end Uroksen), men at den ned gennem Oldtiden bliver stadig mindre, indtil den i Middelalderen er bleven betænkelig lille, næsten dværgagtig. Hvad nu dette kan skyldes, er tvivlsomt nok. Maaske simpelthen en Slags langsom men sikker Rovdrift paa Oksen, i den Forstand, at man udnyttede og sled paa den som Malke- og Trækdyr — for Ploven, som Helleristningsbillederne viser — uden at skaffe den tilsvarende kraftig Ernæring. At man med andre Ord har gjort, hvad Ordsproget siger man ikke skal, bundet Munden paa Oksen der tærsker.

I Kapitlet Landbrugsredskaber er det vigtigste Emne Ploven. Vi har ingen Fund af Plov fra Stenalder. For Bronzealderens Vedkommende viser de sydsvenske Helleristninger adskillige Typer af primitive Pløjerredskaber, der i deres Oprindelse synes at være Gravestok eller Spade forsynet med Trækindretning. Om en Muldfjæl, der kan vende Jorden, er der endnu ikke Tale; disse ældste Pløjerredskaber har kun kunnet rispe eller kradse i Ageren. At vi ikke kender disse enkle og uudviklede Pløjerredskaber fra Stenalderen, behøver dog ikke at betyde, at de ikke dog har været i Brug dengang; dette vil nok Fremtidens Fund nærmere oplyse. Et Spørgsmaal af væsentlig Betydning for Plovstudiet er det, hvornaar Hjulploven optræder. Her har den unge Arkæolog Axel Steensberg gjort en vigtig Opdagelse. Et Plovbrudstykke, der i lang Tid henlaa upaaagtet i Landbrugsmuseet, har nu vist sig efter Steensbergs Undersøgelse vistnok at have tilhørt en Hjulplov, idet nemlig dens bredt indskaarne Stangleje maa have været indrettet til en meget svær Trækstang, saa svær, at et Hjulforstel synes at have været nødvendigt. Dette Plovfragment, der stammer fra Tømmerby ved Silkeborg, og som ved Pollenanalyse dateres til Jernalderens Begyndelse (ca. 4. Aarh. f. Chr.), har saaledes sandsynligvis været en Hjulplov og i hvert Fald en Muldfjældsplov. Den er jævnaldrende med den bekendte Træplov fra Døstrup Mose, som imidlertid er af den førnævnte primitive Type (saakaldt Ard). Er Forstaaelsen af Tømmerby-Ploven rigtig — og Tolkningen støttes af Professor Hatt —

har vi altsaa her Hjulploven flere Aarhundreder før Romertiden. Vi maa da antage, under Hensyn til Døstrup-Ploven, at begge Plovtyper, den gamle og den mere fremskredne, i lange Tider var i Brug jævnsides ned gennem Jernalderens første Afsnit. Bekræfter dette sig, maa den Tanke opgives, at det er Hjulplovens Indførelse i Danmark i Romertid eller Folkevandringstid, der gav Stødet til det Dyrkningsfællesskab, der kendes fra Middelalderens Landsby.

Stor er Professor Hatts Fortjeneste med Hensyn til vort Kendskab til Oldtidsagrene, deres Former, deres System og Datering. Det kan noteres som et sikkert Resultat af hans Forskninger, at Agrene i ældste Del af Jernalderen har været korte, brede, flade, ulige store; altsammen Træk, der tyder paa overvejende Brug af den gammeldags Ard, der kun kan rispe (som Harven), ikke rigtig pløje. Endvidere Træk, der tyder paa Individualisme i Samfundsordningen: endnu ingen gennemgribende »Statsorganisation« i Jordudnyttelsen. Usystematiserede, tilfældige Nyopdyrkninger og Arvefordelinger ligger vistnok til Grund for vor ældste, »keltiske« Jernalders uregelmæssige Samlinger og Net af Agerfelter. De ordnede Skifteforhold, som vi finder i Middelalderen, og som utvivlsomt i hvert Fald delvis gaar tilbage til Oldtidens sidste Aarhundreder, maa ses som et Udtryk for en voksende samfundsmæssig Enhedsmagt, Kongens, eller om man vil, Statens stærke Styre.

Det nærmere Kendskab til den ældre Jernalders Hus og Landsby i Nordjylland indledes med afdøde Hans Kjærs Udgravninger af Ginnerup-Landsbyen i Thy. Allerede i Kjærs Tid havde dog Hatt begyndt sin værdifulde Indsats ogsaa paa dette Omraade. Efter Kjærs Død har Hatt overtaget Førerskabet med Hensyn til Udforskningen af Jernalderens danske Hus, og her er han nu ubestridt Autoritet. Man maa med største Interesse imødesee den samlede Publikation han forbereder af sine mange Gravninger. Det kan allerede nu siges, at man paa Grundlag af sikre Forskningsresultater kan optrække i hvert Fald den jyske Bondeboligs Udvikling gennem de første 7—8 Hundrede Aar af Jernalderen. Om dette højinteressante Kapitels Enkeltheder, om Langhuset med de tykke Jordvægge, Fællesboligen for Menneske og Husdyr, om dens indvendige Deling og Indretning, Arnested, Bænk, Vand- og Kornbeholdere, Væv, Kværn, Væggenes Lerpaneler, Husets indre Stolpestilling, Tagkonstruktion og meget andet, om Landsbyens Langgade, om den korte og den lange Hustype etc. etc. henvises iøvrig til Bogen selv og endnu mere til den kommende bredere og dokumenterede Publi-

kation af Udgravningerne. At vi her har naaet en sikker Kundskab om et centralt kulturhistorisk Emne er indlysende.

Bogen slutter med et kort Afsnit kaldet Religion og Samfund. Som den udpræget Realiteternes Mand Professor Hatt er, har han fulgt den Regel: kun hvor en praktisk, »profan« Tolkning af et Udgravningsfænomen ikke lader sig udfinde, maa man ty til en religiøs. Sætningen er utvivlsomt et sundt Forskningsprincip, og den behøver ikke at skjule eller tilsløre — og gør det heller ikke for Hatt — den ubestridelige Kendsgerning, at Religionen har været en særdeles massiv og bestemmende Faktor i Oldtidens Bondesamfund. En erfaren Arkæolog og Religionshistoriker som Professor Chr. Blinkenberg har altid haft et aabent Øje herfor (se hans lille Bog om Tordenvaabnet), og Hatt er en altfor kyndig Etnolog til ikke at være ganske klar herover. Men det er lige saa sikkert, at Arkæologen paa de religiøse Tydningers Gebeter maa gaa frem med yderlig Varsomhed. Her som andetsteds i Videnskaben er da den bedste Kombination Fantasi og Kritik, og ingen af disse Dele vil man savne hos Forfatteren af Landbrug i Danmarks Oldtid.

Johannes Brøndsted.

En Gren af den gamle Landbohusflid.

H. P. Hansen: Løb og Løbbinding. Universitetsforlaget i Aarhus. Levin & Munksgaard, København 1937.

»Ved Løb forstaas her Beholdere og enkelte andre Genstande, der er bygget op af en spirallagt Vulst af Straa, og som er syet sammen med tynde Skinner af Træ, med Halmsimer, Garn eller Metaltraad«. Med denne Definition begynder Museumsforstander, Konservator H. P. Hansen, Herning, sin Behandling af Løb og Løbbinding i Tidsskriftet »Sprog og Kultur« 1935. (Se 4. Bd. 1935, S. 49—74, 5. Bd. 1936, S. 1—21, 49—83 og 151—159, samt 6. Bd. 1937, S. 1—9). Undersøgelsen foreligger nu samlet. Det er blevet en fortræffelig Bog i et ualmindelig smukt Omslag. Den begynder med Omtale i trykte Kilder, Fortidsfund, Redskaber, Materialer, Arbejdsmaade og gaar derefter over til Behandlingen af de forskellige Løb-Typer, som man møder i vore Museer, lige fra Bikuber og Halmdøre til Stole, Vugger, Senge og Ligkister. Der gives en kort Vejledning i Konservering af Halm-løb, og det sidste Kapitel handler om Løb i sproglig Betydning. Bogen slutter med et udførligt og for Brugeren uundværligt Sagregister.

Der aabenbarer sig under Brugen af Bogen visse, omend ikke

væsentlige Mangler, som det er Anmelderens Pligt at gøre opmærksom paa. Det skulde i og for sig være en Fordel, at Bogen i sine Detailler ikke tynges af Dispositionen; de enkelte Led flyder jævnt over i hinanden, og af og til gøres der smaa interessante Sidespring. Men Figurnumrene følger i Teksten ikke engang nogenlunde efter hinanden i den Rækkefølge, Billederne er anbragt i, hvilket er særligt generende for den Museumsmand, der skal benytte Bogen som Haandbog. Billederne er ofte for uskarpe, navnlig hvor de skal vise tekniske Enkeltheder. En Forbedring her vilde dog være et ubilligt Krav til Forfatteren, der i Forvejen har økonomisk Tab ved Bogens Udsendelse. Derimod burde de omhandlede Genstandes Museumsnumre absolut have været medtaget. Man kan i Øjeblikket som Følge af denne Mangel komme ud for at søge efter en i Bogen afbildet Genstand i et Museum, hvor det kun har været anbragt som Depositum fra et andet Museum.

Forfatteren behandler Emnet paa sin sædvanlige djærve Maade og gaar undertiden de arkæologiske Specialister i Bedene. Men som den praktisk indstillede Mands Dom faar hans Meningsytringer ogsaa i saadanne Spørgsmaal Vægt. Det er for ham en naturlig Ting i sin Fremstilling stadig at paapege Fænomenernes Sammenhæng med Stedets geografiske Forhold. Han har Øje for, at Lighed i Form ikke altid behøver at betyde Slægtskab. Han drager en Mængde interessante Sammenligninger med Redskabstyper fra Oldtiden, og gør det i Reglen med fornøden Forsigtighed. Hans Paavisning af, at Oldtidens Albuebendsolke efter Slidmærkerne at dømme næppe kan have været anvendt som Vaaben, men snarere har været Løbprægle, synes uimodsigelig, idet tilsvarende Stykker med lignende Slidmærker kendes fra Nutidens Løbbinding. Løbpræglens Formrigdom maner iøvrigt til Forsigtighed med Hensyn til at lave Typologi paa Grundlag af simple Brugsgenstande. Først under Omtalen af Genstande til personligt Brug, Korsklædebakker, Tøj- og Sykurve samt Send- eller Föringkurve gør egnsprægede Ejendommeligheder sig gældende i stærkere Grad. Ellers ligger Egnspræget mest i det anvendte Materiale. Grynløb og Sædeløb har i Vestjylland gennemgaaende samme Form som dem, man træffer i Skaane og Wales.

H. P. Hansen viser, hvorledes simple Redskaber ofte har haft flere forskellige Anvendelser — en iagttagelse, der ogsaa er frugtbar, hvor det gælder Oldtidens Redskabstyper. Løb-Skæpper kunde i en snæver Vending bruges som Bikuber. Sælden kunde anvendes dels til at ælte Sigtebrødsdejg og Dejg til Rugkringler

i og dels til at timse Sigtemel over; men den kunde ogsaa bruges som Laag over Dejgruget, eventuelt tillige over Bryggerkarret. Et Skæppemaal kunde anvendes til Tæjer og en Klyneløb som Sendekurv, ligesom et Sold brugtes til at lægge over en skruk Høne, der ikke skulde ruge.

Det er endelig Forfatterens store Fortjeneste, at han flittigt har samlet Benævnelserne paa de forskellige Løb-Genstande sammen fra Landets forskellige Egne. Som Folkemindeforsker hører han til de dygtigste herhjemme, og ingen har vel i vort Slægtled som han forstaaet at faa de firs-, halvfems- og hundredaarige Bønder og Bondekoner til at rykke ud med deres Viden. Deri har han et betydeligt Forspring for mange af os andre, der sysler med Redskabskultur — et Forspring, der er meget fremtrædende i nærværende Bog. Forfatteren har givet sig i Kast med en speciel Opgave, for hvis Løsning ingen som han havde Betingelser. Løb og Løbbinding vil alene grundet paa dens Indhold af Oplysninger om Ting og Talemaader, der forsvinder, faa stedsevarende Betydning for Kulturforskningen.

Bogen fortjener at studeres flittigt paa vore Provinsmuseer, blandt hvilke det af H. P. Hansen ledede Herning Museum er et af de faa, hvor der er gjort en virkelig betydelig Indsats i Studiet af vor Folkekultur.

Axel Steensberg.

Slæder og Vogne.

Gösta Berg: Sledges and Wheeled Vehicles. Ethnological studies from the wiew-point of Sweden. Nordiska Museets Handlingar: 4. — Stockholm-Copenhagen.

Dr. Gösta Berg ved Nordiska Museet i Stockholm har til Emne for sin Disputats valgt et af Kulturforskningens mest centrale Spørgsmaal: Samfærdselsmidlernes Udvikling. Forfatteren har ikke haft til Agt at skrive et Leksikon over Fakta, men en videnskabelig Oversigt, der placerer de svenske Fænomener indenfor Emnet i deres internationale Sammenhæng og navnlig indenfor den nordeuropæiske Kulturzone. Denne, der menes oprindeligt at have været nær beslægtet med Nordasiens, kom allerede i Oldtiden ud for en kraftig og langvarig Paavirkning fra Middelhavskulturen. Dens Rester kan dog forventes at have levet videre i Periferien yderst mod Nord, og paa Grundlag af disse skal man kunne rekonstruere den oprindelige Kultur.

Allerede Dispositionen: Baadformede Slæder og Skindslæder, Opbyggede Slæder, Kaner, Kærrer og Slædekærrer, firhulede

Vogne, giver Læseren Indtryk af en skematisk Opfattelse af Begrebet Udvikling. Og ved Gennemlæsning af Bogen viser det sig snart, at Udviklingen følger den logiske Menneskehjærnes klare Baner. Alt lader sig faktisk rekonstruere med den største Sandsynlighed ved Hjælp af en Mængde ubekendte X'er. Undertiden lades Læseren i Uvished om Underbygningens Paalidelighed, som naar det forbliver unævnt, hvorvidt en Række Pollenanalyser af mosefundne Slædemeder er baseret paa Tørveprøver fra selve de paagældende Træstykker, eller de i Lighed med Svavarbo-Plovens er taget paa Findestedet. — I andre Tilfælde er Underbygningsmaterialet saa sparsomt og spredt, at man indenfor en hvilken som helst anden Videnskab end Ethnologien rimeligvis vilde undlade at fremsætte nogen Konklusion og nøjes med at pege paa Muligheder. Man behøver i den Forbindelse blot at gennemgaa Bogens iøvrigt udmærkede Kort over Fænomenernes Udbredelsesomraader i Sverige. — Endelig er der de Tilfælde, hvor Videnskabsmandens Indstilling overfor Tingene aabenbart er en ganske anden end den Bondes, der lod dem fremstille. Man behøver maaske ikke engang at være Bonde som Anmelderen for at indse, at det for Brugeren først og fremmest gælder om at fremstille en Genstand, der egner sig til det Arbejde, den skal udføre. Og det skulde derfor ikke virke overraskende, om denne Opgave — naar Betingelserne er ensartede — kan løses paa nogenlunde samme Vis efter forskellig Tid og Sted. Det er dette geografiske Islæt i Kulturudviklingen, hvis Betydning Gösta Berg advarer mod at overdrive. For ham er Kulturlaanet fra Folk til Folk det afgørende for Redskabernes Udseende.

Gösta Berg har med sin Bog forsøgt at rejse Spiret inden de sidste Murskifter er anbragt i Taarnet. Det kan være fristende, men bør kun gøres i populære Oversigter, hvor Lægmanden har Krav paa en Sammenhæng, selvom mange af Forbindelseslinjerne maatte blive problematiske. For Forskeren bliver det første Krav en nøjagtig og udførlig Beskrivelse og Registrering af Fænomenerne. Først naar dette er gjort, tør han forsøge at rekonstruere Sammenhængen. Dernæst maa det for ham være lige saa vigtigt at konstatere Mangel paa Kulturvandring som det modsatte. Og det maa være ham lige saa kært at konstatere en Udvikling fra sammensatte, »højtudviklede« Fænomener til usammensatte, »primitive« som i omvendt Retning. Hvad der for Øjeblikket haardest tiltrænges er Detailundersøgelser. Forfatteren omtaler selv Savnet af en Undersøgelse over Udbredelsesforholdet mellem Kærre og firhjulet Vogn i Europa i moderne Tid. Dette havde været en overkommeligere Opgave at tage fat paa. Der raader

aabenbart ogsaa nogen Forvirring angaaende dette Udbredelsesforhold i ældre Tid, og paa dette kunde en Gennemgang af de utallige middelalderlige Miniaturer, der i de senere Aar er blevet reproducerede, i nogen Grad raade Bod. Som Støtte for sin Antagelse, at den firhjulede Vogn er ældre end Kærren, anfører Berg med J. Parkes som Kilde, at Vognen af sproglige Grunde maa antages indført til England fra Nederlandene i det 16. Aarh. Altsaa hører England til Kærrens oprindelige Udbredelsesomraade. Desværre nævner en af Berg gentagne Gange citeret Kilde, Cyril Fox, at firhjulede Vogne afbildes i The Luttrell Psalter, der blev til i East Anglia o. 1340. Dette er kun et enkelt Eksempel paa, hvor usikker en vidtspændende Oversigts Slutninger bliver, saa længe Enkeltspørgsmaalene ikke er grundigt behand- lede.

Naar alt dette er sagt, maa det billigtvis fremhæves, at Gösta Bergs Værk gennem sin Rigdom af Sagoplysninger og Litteraturhenvi- sninger har bragt Forskningen et stort Skridt videre. Bedst kan Bogen sammenlignes med Paul Lesers »Die Entstehung und Verbreitung des Pfluges«, omend den ikke som denne gør Krav paa at være udtømmende for de fra Forfatterens Hjemland fjærnere liggende Egne. Der er en Del gode Tegninger i Teksten og en Rigdom af smukke Tavler med Fotografier.. En udførlig Litteraturfortegnelse afslutter Bogen (endog Konversationsleksikonet er med), men den erstatter ikke Savnet af et Sagregister.

Læsningen efterlader et levende Indtryk af, hvor langt videre Svenskerne er naaet i Indsamling og Registrering af Folkekulturoplysninger end vi. Maatte der ogsaa hos os findes Midler og skolet Mandskab til denne Indsamling, som maa ske i den ellefte Time.

Axel Steensberg.

Den nordiske Arkæologis Barndom.

Carl S. Petersen: Stenalder, Bronzealder, Jernalder. Levin & Munksgaard 1938.

Et af de yngste Skud paa de humanistiske Videnskabers ærværdige Træ er den forhistoriske Arkæologi, saa ung, at den vel knap endnu har fundet — og faaet — sin rette Plads blandt de beslægtede Discipliner, og dog saa gammel, at dens Oprindelse og første Udvikling maa siges at have betydelig Interesse.

I »Stenalder, Bronzealder, Jernalder« har Overbibliotekar, Dr. Carl S. Petersen skildret denne Udvikling, paa een Gang levende

og med stor videnskabelig Grundighed og Objektivitet. Meget nyt Materiale er taget frem og sammen med det allerede trykte, men stærkt spredte, er det arbejdet sammen til et anskueligt Hele. Men ikke til en blot faglig Opridsen af den nordiske Arkæologiske ældste Historie; det er en kulturhistorisk Skildring af hele Tidens videnskabelige Verden, af det Milieu, som Forhistorien vokser frem i. Man følger det unge Væsen gennem dets Barndom og første Ungdom, ser og forstaar dets Stridigheder og seje Kamp for at hævde sig og gøre sig gældende som en selvstændig Videnskab.

To Mænd bærer frem for nogen denne Udvikling, Christian Jürgensen Thomsen og J. J. A. Worsaae, og om disse to drejer Bogen sig væsentligst. Mest om Worsaae som Fagets egentlige videnskabelige Grundlægger, men uden derfor at underkende Thomsens Betydning, der vel ikke er mindre, men som delvis ligger paa noget andre Felter.

De første Kapitler er viet Thomsen og hans ligesaa geniale som forsigtigt fremsatte Treperiodesystem: Stenalder — Bronzealder — Jernalder. Af stor Værdi er det, at der er draget et skarpt Skel mellem dette og den Tredelingstanke, som f. Eks. P. F. Suhm i det 18. og Vedel Simonsen i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede beskæftigede sig med, og som allerede havde fundet Udtryk hos den romerske Digter Lucretius. Tredelingstanken er en spekulativ, skønlitterær Hypotese, der ikke kunde anvendes i Praksis og heller ikke blev det, medens Treperiodesystemet er den paa praktisk Erfaring og positive Iagttagelser grundede Inndeling af den Tid, der ligger forud for enhver historisk Efterretning. Selv i moderne Lærebøger er Vedel Simonsen nævnt som Skaberen af Systemet. Dr. Carl S. Petersen viser klart, at dette er med Urette; det er Thomsen alene, der omkring 1818 har Æren af at have opdaget og udformet det og dermed har lagt Grunden for al senere Forskning.

Interessant er den videre Udredning af, hvorledes 1830'ernes Historikere indsaa Betydningen heraf. For os er Thomsens Opdagelse af skelsættende Art, men Datiden opfattede den ikke stort anderledes end Tredelingstanken og forstod ikke, at andre Kilder end Saxo og Snorre kunde anvendes for de ældste Tider.

Da optræder Worsaae paa Arenaen. Ved klar Kritik og først og fremmest gennem Udgravninger og Undersøgelser i Marken — for os noget selvfølgeligt, men for Datiden noget nyt — afkræftede han flere af Historikernes lærde Formodninger. I 1841 udgravede han saaledes simpelthen nogle Høje ved Skodborg, der mentes at gemme Ligene af de i Slaget paa Lyrskov Hede 1043

faldne Vendere. Han fandt kun Bronzealdersager i dem og kunde klart vise, at Hypotesen om Venderne intet havde paa sig. Aaret efter led en saare romantisk Teori om et mosefundet Kvindeligt samme Skæbne. Det var fremdraget faa Aar før i Haraldskær Mose ved Vejle og af Historikeren N. M. Petersen bestemt som Dronning Gunhild.

Men af større Betydning var hans Indsats i Runamo-Sagen. I 1832 nedsatte Videnskabernes Selskab en Kommission, bestaaende af Runologen Finn Magnussen, Historikeren C. Molbech og Geologen J. Forchhammer til Undersøgelse af visse Tegn paa en blekingsk Klippe, Runamo. Forchhammer erklærede Tegnene for kunstige, og Finn Magnussen tydede de formentlige Runer som et stavrimet Kvad, hvori Harald Hildetand før Braavalla-slaget anraaber Guderne om Sejr. Trods svensk Kritik blev Tydningen 1841 udsendt i det store Værk »Runamo og Runerne«. Tre Aar efter tog Worsaae til Orde i et selvstændigt Arbejde og viste, at hele »Indskriften« var Naturspil, almindelige Revner i Klippen: Runamo-Affæren var een stor, beklagelig Fejltagelse.

Men en Videnskab kan lige saa lidt som noget andet bygges op paa det negative. Med klar Forstaaelse af Worsaaes store positive Arbejde har Dr. Carl S. Petersen videre behandlet, hvad han har ydet af skabende Arbejder, især det banebrydende lille Skrift fra 1843: »Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhøie«, den første Oversigt over et Lands Forhistorie, der overhovedet er fremkommet.

Bogens sidste Del behandler Køkkenmøddingerne, deres Opdagelse og den deraf følgende Strid om Stenalderens Tvedeling, Spørgsmaal, der har givet Anledning til Meningsudvekslinger af den voldsomste Art selv længe efter Hovedpersonernes Død. Hvem er Opdageren af disse Mindesmærker? Worsaae eller Japetus Steenstrup, der begge (sammen med Forchhammer) var Medlemmer af den Kommission, som Videnskabernes Selskab nedsatte 1847 til Udforskning af de da gaadefulde Østersbunker. Med en Detektivs Skarpsindighed gaar Overbibliotekaren gennem hele det Materiale, trykt som utrykt og kendt som hidtil ukendt, der foreligger. Med stor Klarhed stilles Problemerne op, og det er sikkert rigtigt, naar han kommer til det Resultat, at det er Worsaae, der ved sin Undersøgelse af Mejlgaard-Dyngen i Djursland maa have givet den rigtige Tydning af Forholdene.

Den mere videnskabelige Side af Striden, om Tvedelingen af Stenalderen, bliver derefter behandlet. Ved en Række Uddrag og Citater fra de to Parter faar man et godt Indblik i Stridens centrale Problemer. Worsaae ansaa Køkkenmøddingerne for at

tilhøre en ældre Periode og en ældre Kultur end de store Stengrave; Steenstrup bestred dette skarpt og mente, at de to Fundgrupper hver med sine Oldsager repræsenterede »to Sider af een og samme Kulturtilstand«. Da Striden endte 1861, stod Paastand mod Paastand. Eftertidens Forskninger har dømt Parterne imellem, dog heller ikke uden lidenskabelige Meningsudvekslinger (Sophus Müllers og Zincks Polemik i 90'erne). Det er Worsaaes Opfattelse, der har sejret, og skønt det i de seneste Aar ved nye naturvidenskabelige og arkæologiske Undersøgelser har vist sig, at den rene Køkkenmødding-Kultur har levet i praktisk talt uændret Form ret langt ned i Yngre Stenalder, ændrer det intet i Forholdet. Selv om der nu foreligger det af Steenstrup saa ihærdigt men forgæves eftersøgte Køkkenmøddingfund med iblandede — vel at mærke samtidige — Splinter af slebne Flintøkser, Lerkarskaar af Typer, som findes i de store Stengrave, og Husdyrknogler, forskyder det dog ikke den hidtidige Opfattelse, at Køkkenmøddingkulturen er fundamental forskellig i Næringsliv, Redskabsteknik etc. fra den Yngre Stenalder Kultur; de griber blot kronologisk noget ind over hinanden.

Bogen slutter ved C. J. Thomsens Død 1865, da den nye Viden-skab allerede havde sin Barndom bag sig. Men Arkæologien i Dag kan ikke forstaas uden Kendskabet til denne Periode. Man maa derfor være Dr. Carl S. Petersen taknemlig for, at han har skildret den paa en saa smuk og afrundet Maade.

C. J. Becker.

Skibsfarten i det danske vadehav.

N. H. Jacobsen: Skibsfarten i det danske vadehav. Udgivet af Geografisk selskab. Hagerup. 1937.

Når denne bog kommer i serien: det kgl. danske geografiske selskabs kulturgeografiske skrifter (redigeret af dr. Niels Nielsen. Bind II) og dertil er antaget som *doktordisputats*, så kan den slutning hurtigt gøres, at den indeholder endel mere, end hovedtitlen umiddelbart lader formode. Undertitlen: *en erhvervsgeografisk studie*, siger straks ikke så lidt mere. Vi skal se hvordan.

For ukyndige kan iøvrigt hovedtitlen synes mærkelig. Kan der overhovedet sejles af betydning i vadehavet? Så kommer man i tanker om Ribe, som jo dog omkr. 12—1300 var Danmarks vigtigste ud- og indførselssted, og der må nok også i meget ældre tid — efter oldtidsminderne at dømme — have været ikke så lidt sejlads ialfald til et par steder: Ballumegnen og Esbjerg-egnen. Jamen så var vel besejlingsforholdene bedre end de er

blevet i nyere tid? Men det mener forf. ikke. Det er både med sejløbene og vadehavet i det hele i bogstavelig forstand gået op og ned, jfr. f. eks. dr. Nordmanns undersøgelser ved Misthusum (ud for Skærbæk), og sejløbene har skiftet ikke så lidt, men alt ialt synes de ikke at have været bedre i ældre tider end de er nu.

Men de *betød* overmåde meget mere for landets handels- og erhvervsforhold. Sålænge skibenes størrelse og styrke var en sådan, at man nødig vovede sig nord om Skagen, igennem det farlige Skagerak (jfr. at svenske vikinger på deres vestfærd menes at have benyttet Limfjorden!), da *var disse noget usikre sejløb i vadehavet virkelig Danmarks åndehuller ud mod den så meget højerestående vesteuropæiske kultur!* Det var jo den del af Danmark, der lå nærmest de vestlige kulturlande, og fra disse kystegne gik handelsveje tværs over halvøen, mest bekendt er den, som gik til Hedeby og Slesvig, noget senere har der mulig været en lignende forbindelse (gennem Kongeådalen) mellem Ribe og Kolding.

I meget lange tider, og før *vor* historie begynder, var det *Fri-serne*, som drev denne skibsfart. Fra omkring 1100 er den mest i vore egne hænder, og havde navnlig mod syd, fra Ribe, Tønder, Ballum, Højer og mange flere steder, stor betydning ved den *vareudveksling*, som den fik istand med de sydvestlige lande: Korn, honning, jydepotter, skind, en tid også heste *fra* Danmark, og klæde, øl, vin m. m. *til* Danmark, væsentlig til Ribe. Det var byens *stortid*, — alene denne historie om en by i vækst og velstand i 500 år og dernæst en 300 årig stagnation, så indbyggertallet gik langt under det halve, er overordentlig interessant at læse, uagtet man iforvejen kender dens hovedtræk. — Det bliver i nogen måde *Hjerting* og *Fanø*, der kommer til at afløse Ribe som handelspladser og skibsejere, men naturligvis alligevel slet ikke i så fremragende stilling som før Ribe, thi omkring 1400 var *omlandsfarten* (nord om Skagen) begyndt for alvor, idet skibene var blevet større og stærkere og man også havde fået *kompasset* til hjælp.

Da var det så også for omtrent et halvt årtusind forbi med den dominerende rolle som denne skibsfart i vadehavet havde haft (vel i det mindste i 1000 år). Men som bekendt har den i den nyere tid taget revanche, idet *en enkelt* af disse sejlrender, Grådyb, nu ikke blot, ved at give adgang til en af Danmarks største havne, så langt overgår alle de andre vaderender i betydning, men konkurrerer som skibsvej stærkt både med bælterne og Øresund. Atter, kan man sige, har skibsfarten fra vadehavet fået betydning som forbindelse med den store verden.

Det kan måske i denne korte sammenfatning skimtes, at denne bog omfatter mange betydelige historiske spørgsmål, handelsveje, skibsbygning, havne, landændringer, trafik, en stor mængde produktions- og forbrugsgrene osv., og at den således holder adskilligt mere end den lover.

Nogle indvendinger har man jo gerne. Jeg tror ikke, at fanikerne vil gå ind på, at skulder og rødspætter er det samme. Side 217 er der tale om studenes vægttab på den lange march fra N. Vosborg til Hamborg, og det kunde være af megen interesse at få nogle tal derfor, men når udgangspunktet ikke er mere bestemt end at studene »sikkert« ved afgangen vejede 600 kilo, så kan man vel lige så gerne lade den opgave ligge. — Jeg mener heller ikke, at den sammenligning, der efter Listtoldbøgerne 1642—43 drages mellem tonnagen i den sydlige og den nordlige del af vadehavet, er ret meget værd, når man dog må regne med, at en stor del af skibene fra Hjærtning, Ho og Nordby ofte har valgt vejen gennem Grådyb.

Endelig er der den gamle travet om studehandelens nedgang, dels på grund af den danske toldforhøjelse 1718 (hævet 1719), dels på grund af den hollandske indførselstold 1724. Den er for over 40 år siden kortelig tilbagevist af E. Holm (Danmarks-Norges hist. 1720—30, henvisn. s. 39), siden udførligere af undertegnede (jyske saml. 3—3—527). Det var rart, om en sådan evindelig genganger omsider kunde blive stedt til hvile! Det hollandske toldpålægs nøjere historie kender jeg desværre ikke. Er det blevet hævet lige så hurtigt som det danske, så er det jo ikke så sært, at heller ikke dettes indflydelse kendes i statistiken. *Det gør det nemlig ikke.* Tallene kan ses i rigsarkivet (»miscellanea vedkommende grænsetoldvæsenet« og »Mallingiana«); de viser for Kolding og Ribe, som til 1790 var de væsentlig lovlige toldsteder, for årene 1700—17 en gennemsnitsudførsel af 14.314 stude årlig, for 1718—33 13,625 årlig, og for 1734—50 c. 11.000 årlig. Altså en stadig nedgang, som blev ved lige til kvæghandelens frigivelse 1788, og toldpålæggene synes altså ialfald *ikke* at have spillet nogen rolle (af 35 købmænd, hvis navne og hjemsteder er opgivet for 1719, er de 24 fra Holland!). Derimod kommer der et temmelig brat fald i 1734, idet årsgennemsnittet for 1734—39 kun er 8778 stkr. For dette fald og for den ringere udførsel i det hele de følgende år skal måske *kvægpesten* bære skylden, men ellers synes det tydeligt, at denne handel er inde under de samme mere eller mindre jævne svingninger, som al næringsliv er underkastet, og som naturligvis *også* har deres årsager.

Søren Alkærsig.

Agersø.

Axel Garboe: Agersø i Store Bælt med naboen Omø gennem tiderne. P. Haase & Søn. 1938.

Til den række gode topografiske værker, der — navnlig fra ældre tid — foreligger fra gejstlige, har dr. phil. *Axel Garboe* ved bogen om *Agersø i Store Bælt*, hvor han var sognepræst i tiden 1924—35, føjet et nyt, som det vil være enhver interesseret læser en glæde at stifte bekendtskab med, og hver anmelder en ære at gøre opmærksom på. Det er en bog, hvorpå der kan ofres mange lovord, og hvor man endda vil være ængstelig for, at man ikke har fået sagt nok om alle dens værdifulde egenskaber. De små stormomsuste øer ud for Skelskør med deres få hundrede sjæle kan sandelig siges at være heldige med den historieskriver, som de her har fået.

For at begynde med det ydre: det er en smukt trykt bog, udmærket illustreret med over hundrede billeder, talrige efter fotografier af forfatteren selv. Stoffet er vel inddelt i de 9 afsnit: I. Oprindelse og oldtid. II. Ældste historiske efterretninger. III. Herskabet. IV. Kirker, præster og degne i 3 århundreder. V. Opstanden i året 1774. VI. Præst og jordegodsejer. VII. Fra krigen 1807—14. VIII. Assessoren. IX. I mands minde. — Og til den gode inddeling svarer den klare, smukke fremstillingsform. Dr. Garboe, naturvidenskabsmanden og præsten, lader os i stormens sus om øerne høre ligesom, hvordan slægt følger på slægt, lader os i det timelige fæste blikket på det evige, til han til slut fører os ud på Agersø kirkegård med de hjemmegjorte trækors, her, hvor tid og evighed mødes, hvor de efterlevende ved vejs ende satte»et kors, alle tiders håb og eneste blivende hvilested«.

Topografien af Agersø får sit ganske særlige præg ved, at den er skrevet af en *naturvidenskabsmand*. Det er ikke blot geologien, der i første afsnit om øens oprindelse får, hvad den tilkommer, men også i hele den historiske skildring taler naturen med — eller står som den i stort set uforanderlige baggrund for de menneskelige hændelser. Og i det sidste så fængslende afsnit: I mands minde, der bygger på forfatterens eget 11-årige samliv med øen og dens mennesker, folder den naturvidenskabelige interesse for øens fauna og flora sig ret ud. Hvor smuk er ikke skildringen af øens farveprægtige vilde flora, og med hvilken fornøjelse læser man ikke om de endnu eksisterende lægeurter eller betragter billederne af den gamle Omø-kone med thepotten, hvori hun kogte sin noget grumsede lægedrik af de gammeldags stærke urter.

Det 4. afsnit om kirker, præster og degne i 3 århundreder er med sine omkring 100 sider bogens største, og det er der vel intet at sige til, når forfatteren er øens tidligere sognepræst. Der er i dette afsnit fra arkivstudier og fra den trykte litteratur samlet meget stof både af personalhistorisk og kulturhistorisk interesse. Da kammerherre Hennings i 1786 besøgte øerne, skrev han om gården på Egholm (den lille ø nord for Agersø): »Hvo der elsker et eremitliv, og ønsker fredeligen at hendirve sine dage i nyttige pligters udøvelse, og en med naturen overenskommende bestemmelse, kan intet skønnere opholdssted ønske sig end dette Hvad Rousseau følede ved Lampedouse, følede jeg her«.

Det er dog ikke sådanne udbrud, som dr. Garboe ved sine arkivstudier har aflokket de længst hensøvede Agersøpræster, derimod om det besværlige søkald, hvor navnlig sørejserne til Omø har stået afskrækkende for gejstlige med svageligt helbred, klager over kaldets ringe indtægter — særlig samvittighedsfulde til at give tiende var Omø-boerne nok ikke — og suk efter forløsning og forflyttelse til andre, mindre barske egne.

Om øens (øernes) ejendomsforhold gennem de skiftende tider giver dr. Garboe naturligvis også besked. De bortsolgte efter 1660 fra kronen. Om et par interessante senere ejere hører vi i kapitlet: Opstanden i året 1774, da bønderne gjorde oprør mod herskabet, kromanden *Lars Nielsen* fra Hårlev mølle, der havde købt øerne i 1770. Grunden til opstanden var krav fra Lars Niensens side om hoveri til Agersøgård, og han viste sig i det hele som en lidet human husbond. »I dag en broder og i morgen herre, sådant tåler ikke bonden«, udtaltes det om Lars Nielsen, der var blevet herremand. Efter opstanden solgte han skyndsomt øerne til præsten i Skelskør *F. L. Thanch*, hvormed der udførlig berettes i kapitlet: præst og jordegods-ejer. Vi lærer her Thanch at kende som en mand af den gamle skole, der unægtelig ikke var begejstret for bondefrihed. »Den, som kiender bondeslægten, skriver han i 1787, veed det, men andre ikke, hvor meget det ankommer på god veiledelse, og at bonden ikke kan væрге for sig selv; hver dansk mand må ønske, lige så ivrigen som bedre vilkår for bonden, den tid aldrig at komme, han skulde være sin egen vejleder, sig selv i et og alt rådig og overladt! thi da vilde armod med stærke skridt, ikke krybende, men flyvende gåe os imøde. Udsvævninger, fylderier, voldsomheder, tøjleløs frækhed, overmod og ladhed vilde udbrede sig, og give fædernelandet en forvendt skikkelse«. Heldigvis nærrede andre danske på den tid ikke samme ønsker som Skelskørpræsten! — Som avispolemiker møder man Thanch i det kostelige indlæg i »Berlingske tidende« fra

juli 1793 fremkaldt ved, at den daværende Agersø-præst i samme avis havde foranstaltet en privat indsamling til fordel for sig selv (og andre), der var blevet ramt af haglskade den »rædselsfulde 17de juli kl. 5 aften!« Ejeren af Agersø fandt, at præstens rædselsfulde skildring for ham kunde have »de skadeligste følger til credits og velfærds spilde«.

— — —

Skønt man måske kunde tænke sig, at dr. Garboe som tidligere Agersø-præster stundom kan have udstødt et suk efter forløsning fra det lille søkald og den noget afstængte ø-verden til andre, videre eller større forhold, vidner Agersø-bogen dog kun om en inderlig kærlighed til de små øer, deres natur og beboere, og denne kærlighed er i høj grad med til at gøre Agersø-bogen, »denne verden i en nøddeskal«, som mottoet siger, til så tiltalende en læsning.

Holger Hjelholt.

Det slesvigske Spørgsmaals Historie.

Franz v. Jessen: Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie. 1900—1937. Udg. af Grænseforeningen. Reitzel 1938.

I tre store bind foreligger nu »Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie«, som en fortsættelse af »Haandbog i det nord-slesvigske Spørgsmaals Historie«, der udkom i 1901. Baade den gamle og den nye haandbog er redigeret af Franz v. Jessen, men af medarbejderstaben er der kun faa tilbage fra dengang.

Første bind omfatter tiden 1900—1918, andet bind 1918—20 og tredje bind gaar fra 1920 op til 1937, delt i to hovedafsnit, et meget omfattende om Nordslesvig og et noget mindre om Sydslesvig.

Første bind er nærmest at opfatte som en honnør til den gamle haandbog. De samme linier er fortsat, og indholdet har faaet en bredde, der ikke svarer til aktualiteten. De før krigen betydningsfulde statsborgerlige problemer har nu lykkeligvis kun ganske ringe praktisk interesse. Referaterne af rigs- og landdagsmøderne optager en meget stor plads. Som historisk kildestof kan disse taler have en vis værdi, men hører næppe hjemme i en haandbog. Det maa i det hele taget forbavse, at man har valgt at følge de gamle principper, naar man betænker, at den gamle haandbog dels er udsolgt og dels forældet i indholdet, og i høj grad kunde trænge til en revision.

Andet bind omfatter de begivenhedsmættede genforeningsaar. Her er samlet officielle aktstykker, breve, aviscitater og dagbogs-

optegnelser samt en oversigt over afstemningsresultaterne i første og anden zone. Her er altsaa tale om en samling kildemateriale, og den, der gaar til haandbogen i haab om at faa en grundig, men let tilgængelig fremstilling af genforeningens historie, gaar forgæves. Det er forbundet med besvær at arbejde sig igennem de mange forskellige aktstykker, og det kan knibe at holde linierne fast, men det er ikke uinteressant læsning.

Som haandbog betragtet rummer tredje bind det mest værdifulde stof. Perioden efter 1920 er historisk nyland, men vi er nu kommet saa langt, at der kan skimtes linier i udviklingen, og tiden er inde til nærmere at studere denne udvikling. Karl Rasmussens bog: »Sønderjylland 1920—1935« betegner et første forsøg paa at give en samlet oversigt, men bogen er alene paa grund af det ringe omfang kun at betragte som en første orientering.

I haandbogen er der samlet en mængde konkrete oplysninger, og der er skabt et godt grundlag for det videre arbejde. Der indledes med en meget omfattende redegørelse for dansk lovgivnings indførelse i Sønderjylland. Det kan ikke undgaas, at lovreferater let kommer til at virke tørre, og der kunde sikkert være opnaaet en lettere tilgængelig fremstilling, hvis de enkelte love — saa vidt det var muligt — var blevet behandlet i sammenhæng med den almindelige udvikling paa det paagældende felt. Mange gentagelser og henvisninger kunde være sparet. Den samme indvending gælder det store statistiske afsnit. En fordeling af tabellerne efter den saglige sammenhæng vilde gøre det lettere at faa udbytte af de mange oplysninger.

Skoleforholdene er behandlet grundigt og godt; afsnittet om den kirkelige udvikling er derimod meget knapt, og bibliotekerne, hvis indsats i genforeningsarbejdet ikke maa undervurderes, er helt glemt. Et par ord om museerne havde ogsaa været paa sin plads.

De politiske afsnit maatte gerne have været fyldigere, baade i omtalen af de to nationale lejre og af samspillet imellem dem.

Den finansielle og økonomiske udvikling har faaet en meget kyndig behandling, der giver god baggrund for forstaaelsen af de særlige sønderjydske forhold, og bærer vidnesbyrd om det dygtige og energiske opbygningsarbejde, der er foretaget paa trods af alle vanskeligheder. Det store udstyknings- og jordfordelingsarbejde behandles i et særligt afsnit, og det samme kunde i og for sig ogsaa samfærdselsmidlerne, der dog er radikalt forandrede siden 1920, fortjene.

Andet afsnit rummer mange værdifulde oplysninger om de

danske sydslesvigeres vilkaar baade før og efter nationalsocialismens magtovertagelse, og det slutter med en fremstilling af sprogforholdene i Mellemslesvig.

Der er gjort et stort arbejde for at samle stof til belysning af de forløbne 17 aar. Det er et første forsøg paa at trænge til bunds i denne tids forhold og vilkaar. Vel er man ikke kommet helt til bunds, men der er skabt et værdifuldt grundlag for alle, der søger oplysning om Sønderjylland af idag, og derfor maa dette pionerarbejde i høj grad anerkendes.

Troels Fink.

Oversigt over topografisk litteratur 1937.

Røret om skolernes undervisning i *hjemstavnsløre* har, som det maatte ventes, fremkaldt en del litteratur, der enten direkte er beregnet paa denne undervisning eller som dog er af en saadan karakter, at indholdet helt eller delvist kan anvendes af de af folkeskolens lærere, der kommer til at beskæftige sig dermed. Flere løsninger er blevet forsøgt. En enkelt i spørgsmaalet særlig kyndig lærer har udarbejdet sin egen lærebog (L. Gotfredsen: Rids af Gjentofte Kommunes Historie — se oversigten for 1934). Enkelte steder har amtssamfundene udgivet større samlede arbejder om emnerne inden for deres virkekreds (Vejle Amt. En Hjemstavnsbog. 1934— og den senere omtalte Ringkøbing Amt) og endelig er der under redaktion af H. V. Clausen og Hilmar Ødum i 1936 og 1937 udkommet 6 hefter af en serie »*Min Hjemstavn*« (Hirschsprung's forlag), som efterhaanden skal »dække« hele landet. Hidtil er udkommet: Bornholm, Midtsjælland, Nordvest- og Sydøst-Fyn, Nordslesvig og Randers-Djursland. De enkelte hefter indledes med egnens geologi, derefter følger plantevækst og dyreliv, hvorefter der fortsættes med selve egnshistorien gennem tidende og med omtale af de historiske levn. Til slut behandles egnens særlige aandshistorie. Denne opbygning er særdeles tiltalende og letter tilegnelsen af stoffet. De gennemsnitlig 100 sider store hefter synes velegnede til formaalet, idet der let kan bygges videre af de særligt interesserede lærere med særstof fra de snævrere omraader.

En anden serieudgivelse, der vil have værdi for flere formaal, er »*Nationalmuseets blaa Bøger*« (Reitzel). Monografierne er skrevet af nationalmuseets embedsmænd og omhandler historiske minder rundt om i landet. Bøgerne er i et bekvemt lille format, der dog lader illustrationerne komme til deres ret, og de vil blive nærmere omtalt i det følgende.

Vilh. Lorenzen: Christian IV's Byanlæg og andre Bybygningsarbejder. (Høst og Søn). Det er selskabet til udgivelse af danske mindesmærker, der har udsendt dette vægtige arbejde, hvortil foruden den danske hovedforfatter udenlandske forfattere som Otto Brandt, Alf Brannich, Harald Hals II og Ragnar Josephson samt en del yngre kræfter har ydet bidrag. Undersøgelserne omfatter hele det Danmark, hvorover Christian IV regerede, og giver foruden sammenfattende oversigter tillige detailoplysninger for de enkelte byer. Planlæggelsen af det store arbejde er saa god, at man staar over for en vel afrundet helhed og kan glæde sig over den fortrinlige baggrund for topografiske studier, som dette værk yder. Den »gotiske renaissance« dannede i købstædernes anlæg og med den i spørgsmaalet stærkt interesserede danske konges indsats et skarpt skel mod middelalderens større tilfældigheder i baade placering og planmæssig udformning. Undersøgelserne viser klart, at det arbejde, som Christian IV og hans hjælpere lagde i denne sags tjeneste, gjordes ud fra tanken om, at en by skulde virke som et kunstværk, og paa denne æstetiske baggrund skabte tiden baade en mængde helt nyt og fremkaldte ændringer i det allerede bestaaende efter velovervejede planer. Ved det overblik over hele perioden, som derved er skabt, føres læserne ind paa en mængde forhold, som er af almen topografisk interesse, og hele værket føles som et af de store vingesus, som desværre altfor sjældent mærkes inden for denne særlige forskningsgren.

Rundetaarn 1637—1937. Et Mindeskrift udgivet af Københavns Magistrat 1. Afdeling paa 300 Aarsdagen for Grundstenens Nedlæggelse den 7. Juni (Levin og Munksgaard). Bogen er redigeret af afdøde Fr. Weilbach, der selv har skrevet afsnittet om Rundetaarn som bygningsværk, og hertil slutter sig en fremstilling af dets anvendelse som observatorium. Harald Mortensen beretter om den astronomisk-historiske samling, som i de senere aar er blevet opstillet i taarnet. Weilbach tager kraftig afstand fra V. Wanschers i den senere tid forfægtede paastand, at Christian IV maa have haft arkitektmæssig uddannelse, uden at han derfor vil fornægte kongens geniale indfald som bygherre.

Victor Krohn: Kastelskirken og dens Menighed i Tidsrummet 1664—1936. (Schultz's forlag). Naturligvis maa en beskrivelse af kirken i citadellet Frederikshavn adskille sig i betydelig grad fra en hvilken som helst anden kirkebeskrivelse. Kastellets flittige historiker, fhv. oversergent Krohn, har løst denne opgave som saa mange andre, paa en smuk maade og faaet netop det ud af det brogede stof, som gør bogen til en interessant læsning for

alle. Topografi, kirkehistorie, militær kulturhistorie og personalhistorie udgør i hans arbejde et hele, som neppe var lykkedes saa godt for nogen anden, fordi netop denne forfatters viden om den snævre og særprægede verden inden for kastelets grave og volde er saa stor. Desværre mangler bogen det personregister, som vilde have gjort den til et mere tilgængeligt kildekrift for anden militærhistorisk forskning.

Carl C. Christensen, Louis Bobé og Fr. Weilbach: Frederiksberg. Vejen gaar min Tro over Vesterbro. (Hagerup). Der udkom for faa aar siden paa samme forlag en bog om »Strøget«. Bogen om Frederiksberg er en søster til denne, fornøjelig, broget og fyldt med stof, baade topografisk, biografisk og anekdotemæssigt. For at man ikke skal gaa »forkert i byen« begyndes vandringerne helt inde ved den gamle vesterport, og der aflægges besøg i hver eneste beværtning, inden man naaar Frederiksberg, d. v. s. gitterporten ved alleen — for saa at fortsætte med alle forlystelserne der. Den mere »alvorlige« del af Vesterbro forbigaaes i tavshed. Man har det meget fornøjeligt paa denne vandring ved Carl C. Christensens haand, nynner nu og da med paa en visestump og nikker genkendende til det hele, for noget nyt er der ikke deri. Andre forfattere har traadt den samme sti, endda under samme motto. Noget nyt er der heller ikke i Fr. Weilbachs og Louis Bobés behandling af de to parker. Det er der derimod i Bobés afsnit om Bakkehuset. Her er for første gang en sammenfattende, fortrinligt skrevet udredning om denne interessante bolig. Efter at Frederiksberg slots historie som officersskole og Frederiksberg kirkes historie fuldstændig er forbigaaet i tavshed, vender C. C. Christensen sig til forlystelserne: Slotskroen, Korups have, Josty og Pilealleens familiehaver, Lorryetablisementet o. s. v. og faar paa de afsluttende sider netop sagt et par ord om de frederiksbergske kvarterers mere prominente bygninger og veje. Bogen opfylder sikkert sin tiltænkte mission, men man sidder med en fornemmelse af, at denne by altid har været og endnu er en kreds af forlystelsesetablisementer. Hvornaar kommer Frederiksbergs virkelige historie med fremstilling af dens kommunale, kommercielle og sociale forhold? Frederiksbergs kommunebiblioteker har netop udsendt 2. udgave af en fortegnelse over litteratur vedrørende Frederiksberg, fortrinlig inddelt og omfattende — 112 numre! Det maner til eftertanke.

Valdemar Seeger: Fredensborg fra Oprindelsen til vore Dage. En historisk topografisk Skildring. (Forfatterens forlag). Dette arbejde er en paa supplerende studier bygget fornyelse af den bog, forfatteren udgav for godt 20 aar siden. Seeger, der døde

for kort tid siden, var velbevandret i sit stof og har her givet en god kronologisk oversigt over baade slottets og byens historie. Billedunderskrifterne er undertiden temmelig ejendommeligt formede, og Irmingers maleri (side 173) forestiller ikke dragoner, men feltartilleri. Kildehenvisningerne synes fyldestgørende, men der savnes et navneregister.

Hans Ellekilde: Hornbæk Kirke. Bidrag til Hornbæk Fiskerlejes Historie. (Nyt nordisk forlag). Som undertitlen lader ane, gaar forfatteren af denne kirkebeskrivelse en del videre end det almindeligvis er tilfældet med lignende arbejder. Skildringen er mere historisk-topografisk anlagt og giver ikke blot en udredning af de tre paa hinanden følgende kirkebygningers historie mellem 1588' og 1937, men er i virkeligheden paa grund af de ret gode kilder en dyberegaaende undersøgelse af alt det topografiske stof, som kan knyttes til disse. Hertil kommer saa præstegaardenes og præsternes historie samt en beskrivelse af de lokalt ejendommelige og temmelig enestaaende »skibsfester«.

Victor Hermansen: Store-Hedinge Kirke. (C. A. Reitzel). Medarbejderen ved det store kirkeværk, magister Hermansen giver (paa grundlag af den indgaaende beskrivelse i »Præstø Amts Kirker«) her i serien »Nationalmuseets blaa Bøger« en god og letlæselig redegørelse for denne ejendommelige kirke, som i den grad har præget byen fra ældgammel tid, at dens billede optoges i byens vaaben. Af ganske særlig interesse er redegørelsen for, at dette gudshus ogsaa har været tænkt anvendt som borg, hvorfra der kunde ydes et kraftigt forsvar.

C. C. Haugner: Maribos Historie. Første Bind: Kloster og Kirke. (Forfatterens forlag). Med en energi, der maa aftvinge den dybeste respekt, fortsætter C. C. Haugner sin »Lollands historie« med 1. bind om stiftsbyen Maribo. Dette er udelukkende helliget kirken og klostret, medens næste bind skal behandle selve købstadens historie. Denne stofdeling er almindeligvis ret forkastelig, akademisk set, men fuldt forsvarlig netop for denne bys vedkommende. Forfatteren indleder med en omtale af borgen Grimstorp, der maatte vige for anlæget af Birgittinerklostret. Derefter gennemgaaes klostrets historie som nonnekloster og som adeligt jomfrukloster med hele dettes urolige og brogede liv indtil ophævelsen i 1621. Derefter følger Leonora Christines Maribo-historie og endelig kirkens og klostrets bygningshistorie, saaledes som den sidste fremgaar af de senere aars arkæologiske undersøgelser ved arkitekt C. M. Smidt. Endelig behandles godshistorien. Som altid i Haugners bøger findes der et rigt og godt billedstof. Enkelte billeder forekommer dog ret umotive-

rede, og navnlig er den som slutvignet anbragte nøgne unge »pige, der sætter sit haar« (skulptur foran stiftsmuseet) temmelig overraskende i dette bind.

Aage Roussell: Børglum Kloster. Nationalmuseets blaa Bøger (C. A. Reitzel). I korte Træk faar man i denne lille bog en rede-gørelse for Vendsyssels middelalderlige bispesæde og en ind-gaaende beskrivelse af saavel bygningerne som det bevarede in-ventar. Trods det lille format er baade billeder og planer sær-deles oplysende.

Ringkøbing Amt. Vor Hjemstavn i Skildringer fra Fortid og Nutid. (I Komm. hos Folkebogsamlingen i Holstebro). Bogens indhold er broget som dens forfatterliste. Den er tænkt som hjemstavns-læsning for baade voksne og børn, men mon ikke redaktionsudvalget har forregnet sig her. De historiske amts-samfunds aarbøger har ganske vist gennem aarene bragt en mængde detailstudier, og tiden er sikkert inde til at udnytte disse i større sammenhængende skildringer, men naar disse skal sættes i forbindelse med skoleundervisningens krav til hjem-stavns-lære, forekommer det i dette tilfælde som i flere andre som om disse fordringer i nogen grad er kommet bag paa de interesserede parter. At slaa to fluer med eet smæk er ugørligt. En bog paa ca. 450 sider maa virke overvældende paa den ofte ikke særligt interesserede og i denne disciplin uskoledede lærer, der skal finde sig til rette deri. I dette tilfælde burde der sikkert være foretaget indskrænkninger af de mere omfattende kapitler paa de første 300 sider. En nedskæring her til ca. 100 sider synes at kunne have gjort bogen anvendelig til dette særlige for-maal, men det maatte gøres af en kyndig mand og ikke over-lades til de enkelte lærere. Som almindelig amtshistorie for de særligt interesserede er bogen god, naar den første skræk for det mægtige stof har sat sig. Da betages man af fremstillinger-nes redelighed og glæder sig over mange gode artikler. Der er jydsk sind i denne bog, vestjydsk sind, og selv om anmelderen ikke er enig med redaktionsudvalget i bogens anlæg, ønsker han at yde arbejdet fuld anerkendelse.

Otto Bisgaard: *Af Silkeborg Hovedgaards Historie 1794—1846*. (Silkeborg centralbiblioteks forlag). Denne monografi er frem-kommet som en protest mod den alt for knappe behandling af denne periode i V. Dreschels bog: *Silkeborg 1840—1880*, eller maaske snarere mod denne forfatters lidt haanlige afvisning af perioden som ganske interesseløs. Dette er selvfølgelig noget som man ganske nytteløst kan trække tov om, men Otto Bisgaard viser dog, at perioden giver ganske gode bidrag af historisk-to-

pografisk art og tillige af erhvervshistorisk interesse. Skildringen er ledsaget af smukke egnsbilleder, og man noterer sig med glæde, at det er Silkeborg byraad, der har vist dette arbejde saa stor interesse, at det har bekostet dets udgivelse. Andre byraad til efterfølgelse!

Vilh. Lorenzen: Rosenholms Bygmestre. (Meddelelser fra Foreningen til gamle Bygningers Bevaring III Rk. II). Forfatteren giver en indgaaende, paa nye undersøgelser og opmaalinger grundet redegørelse for det prægtige bygningsværk, som Jørgen Rosenkrantz paabegyndte i Østjylland i 1559. Skildringen indledes med en undersøgelse af tidens herregaardsarkitektur, og derefter gennemgaas enkelthederne i det storslaaede anlæg, hvori ikke blot hovedbygningen, men ogsaa ladegaard og staldgaard er lagt paa hver sit af vand omgivne voldsted —i nøje overensstemmelse med det faktum, at disse adelsmænds gaarde i virkeligheden var privatfæstninger. I spørgsmaalet om gaardens første bygmester, som opførte hovedbygningen, den lille pavillon og de samtidige tilbygninger paa Hornslet kirke, mener forfatteren at kunne paavise, at de maa skyldes Frederik Klingbeck. De detailundersøgelser af bygningerne, der ligger til grund for fremstillingen, er foretaget af Charles Christensen.

Hugo Matthiessen: Gamle Huse i Ribe. Nationalmuseets blaa Bøger. (C. A. Reitzel). I sin kendte levende stil giver forfatteren en redegørelse, for hvad der endnu er bevaret af karakteristiske bygninger i Danmarks sikkert ældste købstad, der mere end nogen anden dansk by har vaaget over det fra fædrene arvede. Bl. a. fremdrages det karakteristiske træk, at gavlhuset mod gaden er en bygning for sig og at man til dens baggavl har føjet en lidt smallere forlængelse, og han hævder, at man derigennem i disse renæssancebygninger finder levn fra den gotiske bygningsskik, ligesom man i disse huses indre finder spor af et gammelt skema. Den udmærkede lille bog, der er forsynet med et fyldigt billedstof, er udgivet med understøttelse af udvalget for Ribe bys historie.

Gunther Neufeldt: Ripen und Esbjerg, die Haupthäfen der cimbrischen Westküste. (Levin og Munksgaard). Bogens væsentligste betydning ligger i de afsluttende sammenlignende betragtninger over havnene paa Jyllands vestkyst og i undersøgelserne over de historisk-geografiske forhold. Som baggrund har forfatteren givet en sammentrængt historisk-topografisk beskrivelse af de to byer, men denne optager dog største parten af bogens indhold. Beskrivelsen af Ribe (hvorfor »Ripen«?) paakalder naturligvis den største interesse ved forsøget paa at give saavel dens topo-

grafiske som dens erhvervshistoriske udvikling og senere tilstand saa at sige i en nøddeskal. Hvorvidt dette er lykkedes, kan diskuteres. Der er anført en mængde kilder, men de er ikke alle benyttet med held. Hugo Matthiessens: »Torv og Hærstræde« samt »Middelalderlige Byer« har fundet anvendelse, men ikke hans indledende betragtninger til Ribe Bys Historie 1660—1730. Forfatteren kaster sig ud i betragtninger over aarsagerne til Ribes nedgang, og han anvender megen tid til at bevise, at nedgangen vel nok skyldes aaens tilsanding, men ikke »som altid tidligere hævded« denne alene. Som andre aarsager nævner han marskdannelserne og hele kystlandets forandring samt de ændrede handelsforhold, men kommer slet ikke ind paa vel sagtens den vigtigste: tabet af opland ved den kunstigt trukne toldgrænse tæt syd om byen og konkurrencen gennem de haderslevhusiske bønders af særlige privilegier understøttede handel. I betragtningerne over Ribes handel er heller ikke benyttet de erhvervshistoriske afsnit i Ribe Bys Historie 1660—1730 og 1730—1820. Flere af de ret tilfældigt valgte billeder paa kunsttryk-papir bag i bogen er for smaa til at give formaalstjenlige indtryk af Ribe. Bogens typografi er rent ud sagt kedelig.

M. Mackeprang: Løgum Kloster. Nationalmuseets blaa Bøger. (C. A. Reitzel). Det imponerende værk om cisterciensernes størslaaede klosteranlæg, der udkom for faa ar siden, var ingen allemands bog. Denne foreligger nu, en udmærket haandbog, og for turister en uundværlig vejleder før og under besøget. Fremstillingen af klostrets historie, kirkens bygningshistorie, der særlig er udforsket af Arkitekt C. M. Smidt, og dens rige inventar kan tilfredsstillende baade læg og lærd, og der er et væld af gode billeder i bogen.

Den historisk-topografiske litteratur i tidsskrifterne har i aarets løb været ret rigelig, men naar bortses fra et enkelt jydsk arbejde, er det, der er ydet af forfattere uden for arkæologernes og faghistorikerens kred, ikke særlig fremragende.

H. C. Broholm har (i »Arbejdsmarken«) skrevet en oversigtsmæssig artikel om de i Danmark fundne *skibssætninger* (paa højkant rejste sten formet som grundrids af et skib), der maa dateres til enten bronzealder eller vikingetid. I modsætning til Sophus Müller, der fremsatte teorien om, at de danske skibssætninger skyldtes svenske eller norske vikinger, der var indvandret hertil, eller som havde jordet deres i kamp faldne i det fremmede land, mener forfatteren at kunne paavise, at det drejer sig om en med vore nordiske brødre fælles skik. Et flyverbillede

fra Hjarnø af saadanne stensætninger viser paany den glimrende hjælp, arkæologen kan have af saadanne optagelser.

I samme tidsskrift gør C. M. Smidt opmærksom paa, hvor sjældent vore *byers og borges broer* omtales i folkeviserne i modsætning til alt hvad der ellers omtales af det, som hører borg og befæstning til. I en sammenfattende fremstilling gør han rede for, hvad der er blevet bevaret og arkæologisk undersøgt af vindebrø-anlæg her i landet samt for principperne for disses anbringelse. Fremstillingen koncentrerer sig om Hammershusbroen og om de rester af Københavns nørreport, som fremdroges i 1915, og som dateres til kong Hans's tid.

For hovedstadens vedkommende har trehundredaaret for grundstensnedlæggelsen til *Rundetaarn* fremkaldt forskellige artikler om dette populære bygningsværk (i »Staden København og dens Borgere«). Henning Hansen har behandlet det arkitekturhistoriske, C. Luplau Janssen har skrevet observatoriets historie og Victor Hermansen har — foruden at fremdrage et helt nyt stof til de runestenes historie, som anbragtes paa Trinitatis kirkegaard — givet et nyt bidrag til dansk museumshistorie. Endelig har H. U. Ramsing redegjort for de grundes historie, hvoraf de to nordligste kødmangerboders omraade senere blev til Trinitatis kirkegaard. — Carl C. Christensen har skrevet om »*Det skarpe Hjørne*« ved Adelgade-Helsingørgade. — Victor Krohn har af sine studier over *Kastellet's* historie offentliggjort de afsnit, der omhandler de skiftende staldbygninger, navnlig den saakaldte Madam Bugges stald. — Lorentz Bie har skrevet om *Østerbros allé*, som den var engang, og K. C. Rockstroh har ved uddrag af de interessante Københavns garnisonsprotokoller fra 1664 ydet en del spredte bidrag ogsaa til stadens topografi.

Emil Steenvinkel bringer i sit forsøg paa at rekonstruere *Søborgs* hidtil ikke nedskrevne grande-vedtægter en del topografiske oplysninger vedrørende denne landsby, som i 1937 har genoplivet sit gamle bylaug. — R. Fabricius har givet en oversigt over kirkernes bygningshistorie i *Gilleleje* og nærmeste omegn (begge i »Fra det gamle Gilleleje«).

C. G. Schultz har (i Aarbøger for nord. oldkynd. og historie) skrevet om *Vor Frue i Roskilde*. Han gaar paa flere punkter mod svenskeren Sten Anjous i 1930 offentliggjorte undersøgelsesresultater og fastslaar, efter nye udgravninger for nationalmuseet i 1933—34, at kirken er bygget af Svend Normand i tiden mellem 1074—88, og at den i sin ældste skikkelse var en treskibet, tværskibsløs pillebasilika paa syv fag. Forfatterens udgravninger danner afhandlingens andet og meget interessante afsnit. —

En del bidrag af baade erhvervshistorisk og egnshistorisk art findes i Anna Larsens »Husmænd og Teglværksfolk« (Fra Københavns amt), som beskriver *Hakkemose* teglværk mellem Senge-løse og Høje Taastrup. — I *Kirke Saabys* kirkemur sidder en sten med helleristning. Denne er for nylig blevet undersøgt af Hans Norling-Christensen (»Arbejdsmarken«), som daterer den til den ældre bronzealder, d. v. s. ca. 1000 aar før vor tidsregning.

Fra Sorø amt giver P. Severinsen et værdifuldt bidrag til landsbyskolernes historie. Efter en særdeles værdifuld almen udredning af grundlaget for og resultaterne af skoleloven af 1739 gennemgaar han enkelthederne fra Ringsted, Alsted, Slagelse samt Vester og Øster Flakkebjerg herreder. — M. J. Erlangsen har villet skrive om »*Korsør* fæstning«; han indskrænker sig til at behandle det middelalderlige fæstningstaarn, der ogsaa i sig selv er interessant nok, men artiklen (et foredrag) bringer ingen nyheder af betydning.

Axel Pontoppidan har (i Fra Præstø amt) i en længere artikel gjort rede for det sydsjællandske gods *Petergaards* historie. Det oprindelige Kallehave gods blev 1774 købt af købmand Peter Johansen, der omdøbte det efter sit eget fornavn.

I C. Strandegaards omtale af tre haandværkere i *Stubbekøbing* (Lolland-Falsters Aarbøger) findes en del bidrag til byens topografi samt flere karakteristiske billeder af dens gaarde. — Svend Jørgensens studier sammesteds over færgegaarde og landevejskroer paa de to øer er fortsat med *Gedser* kro (Gedesby kro). I forhold til den rolle, som Gedser har haft som overfartssted er artiklen meget tynd, og da der ingen kildeangivelser findes, er det umuligt at konstatere, hvor spaden kunde være sat dybere i jorden — uden for Kancelliets brevbøger.

Fra *Fyn* har Henrik Larsen skrevet om Nordfyns bebyggelse og skove. Det er en paa omhyggelige arkivstudier grundet betragtning over egnens udseende og opdyrkning i tidligere tid. Henrik Larsens studier er ikke let tilgængelige, men det lønner sig at beskæftige sig nærmere med dem, og de indeholder altid en mængde »stof«. — Hans H. Fussings: Folkeskoler og lærere i *Odense* i begyndelsen av det 18. aarhundrede, er et bidrag til byens »danske« skolevæsens historie og viser saavel magistratens som borgernes forbløffende mangel paa interesse for dette. — G. Schovsbo har skrevet om *Middelfart* kirke og dens gejstlighed før reformationen. — V. Woel har leveret et bidrag til *Kerteminde* købstads historie i det 18. aarhundrede. Foruden en redegørelse for bystyret findes der en beskrivelse af byens udseende i dette aarhundrede samt en omtale af dets borger-

skab (alt i »Fra Odense og Assens amter«). — Svendborgs afdøde topograf Johs. Olsen har efterladt sig en artikel om *Svendborg* amts vand- og vejmøller, der er blevet trykt i »Fra Svendborg amt«. Sammested har M. Eriksen skrevet om *Ærøskøbing* skole indtil 1850. — I »Fynsk Hjemstavn« har J. C. A. Carlsen-Skiødt givet en oversigt over fortidsfund i *Kerte* sogn navnlig efter indberetninger til nationalmuseet om dette sogn. Desuden er beskrevet en del lokaliteter i sognet. — Olaf Andersen har skildret Brændholts bjerg i *Orte* sogn, Baag herred og de omgivende lokaliteter. — I en artikel af H. C. Frydendal om *Trolleborgegnens* historiker Niels Rasmussen Søkilde findes en bibliografi over dennes historisk-topografiske arbejder. — August F. Schmidt har søgt at stedfæste slaget ved »slottet Brobjærg« 1357 til landsbyen Bro i *Brænderup* sogn, Vends herred. — Therkel Mathiassen har (i »Arbejdsmarken«) berettet om en nylig foretaget udgravning af en boplads paa Ræveholmen i Snarup mose under Egeskov gods i *Sydfyn*. Denne boplads har været lidt yngre end Maglemosekulturens og maa i alder placeres mellem denne og køkkenmøddingtiden, saaledes at man her staar over for det hidtil ældste bopladsfund paa Fyn.

Ved en omhyggelig undersøgelse af selvejerbønderne i *Vendssyssel* før og efter »Klementsfejden« har C. Klitgaard (i *Historisk Tidsskrift*) paavist at disses antal før fejden kun udgjorde 5 p.ct. og ikke som hidtil antaget et langt større. — Samme forfatter har i *Vendssysselske* aarbøger beskæftiget sig dels med gaardene i Gunderup i *Vrejlev* sogn, dels med de i 1911 istandsatte kalkmalerier i *Jetsmark* kirke. Desuden har han leveret en del bidrag til kirkehistorierne for *Aaby* og *Biersted* ved en gennemgang af kirkeregnskaberne fra 1574—1671, der indtil nu har været opbevaret paa Birkelse. — I samme aarbog har E. Hoskjær fortsat sin beskrivelse af *Vendssyssels* kirkeklokker, og A. Skjødsholm har berettet om matrikuleringen af *Fureby* sogn i 1664 og 1688 efter de opbevarede protokoller.

I »Fra Thisted Amt« har Thorstein Balle redegjort for nogle undersøgelser vedrørende skove i *Thy* og mener at kunne paavise, at disse saa godt som alle er forsvundet i forhistorisk tid (i eller før jernalderen). — Johan Hvidtfeldt har sat under diskussion, hvornaar *Thisted* blev købstad. Det ældste kendte privilegium for byen stammer fra 1524, men gennem et toldregnskab fra Aalborg fra 1518 og et tingsvidne fra 1507 paavises det, at dens købstadsværdighed maa være ældre endnu. — Af J. Sloth Odgaard findes en beretning om Gravgaard, som i 1800'erne tjente som udskibningssted for saa godt som hele

Thyholm, og som bl. a. ogsaa blev besøgt af adskillige norske skippere med deres slupper.

Til *Aalborgs* historie har C. Klitgaard givet et bidrag ved at skrive om det ca. 450 aar gamle Aalborg pinsemarked, som endeligt opløstes i 1882. (Fra Himmerland og Kjær Herreder). — Kr. Værnfeldt har sluttet sin beskrivelse af øen *Eegholm* i Limfjorden med en gennemgang af øens gamle slægter, hvis senere generationer nu findes spredt ud over det øvrige Danmark. — Th. Johansens *Aarestrup* sogns historie er videreført med en beskrivelse af landsbyen Ersted, Stubberupgaardene og Røde Mølle. — S. Vestergaard Nielsen har givet en smuk og fyldig beskrivelse af *Aars* sogns oldtidshistorie. Faa enkeltsogne kan indtil dato opvise saa rige minder fra oldtiden som dette sogn, og heri har forfatteren sin meget store andel. Skildringen er ledsaget af fortrinlige oversigtskort og af fotografier, der desværre for en stor dels vedkommende paa grund af aarbogens mindre gode papir ikke kommer til deres ret. Forfatteren giver en oversigt over de mange højfund, votivfund og markfund og beretter om forskellige boplader fra stenalder og fra jernalder. Sognets oldtidsbebyggelse falder ikke sammen med den historiske tids. Kun Aars by kan føres tilbage til keltisk jernalder. Undersøgelserne har vist, at oldtidsfolket yndede at bo højt og tørt, medens bebyggelsen i middelalderen søgte ned til vandløb og kærbedder, hvor de gamle enestegaarde endnu har deres plads. — Paa baggrund af omfattende kildestudier har Poul Møller skrevet *Seberklostres* historie. Dette nonnekloster (muligvis af benediktinerordenen) er bevaret til vor tid i en herregaard ved Limfjorden, som overtog navnet. Om klostrets oprettelse og ældste plads haves der ingen efterretninger. Det træder først ind i historiens lys i 1268, blev ved reformationen inddraget under kronen og blev i 1581 mageskiftet til Oluf Brockenhuus, dog med fradrag af en del af det oprindelige klostergods. Godsarkivet er bevaret i en saadan udstrækning, at hovedgaardens drift og ikke mindst det til godset hørende fiskeri har kunnet gøres til genstand for en ret indgaaende behandling. Til bøndergodsets og til skolernes historie findes der gode bidrag. — I »Jydske Samlinger« har Henrik Larsen givet en udredning af ejendomsforholdene i *Hindsted* herred ved middelalderens slutning, og sammesteds er trykt Kr. Værnfeldts bidrag til *Kjær* herreds historie. Foruden en udredning af ejendomsforholdene behandles navnlig stednavnene i Vester Hassing. — Endelig har C. Klitgaard leveret et interessant bidrag til *Læsøs* historie ved at paavise, at den industrimæssige saltudvinding ved kogning af havvand, som man hidtil har ment

ophørte i 1600'ernes begyndelse, i virkeligheden fortsattes et godt stykke op i 1700'erne.

Niels P. Bjerregaard har i »Skivebogen« leveret nogle bidrag til *Skive* gamle kirkes historie som fortsættelse af tidligere bidrag. — M. Brandt har skrevet om Tyge Krabbe til Bustrup og Vegholm. Skildringen begynder med Odin, Hæner og Løke og fortsættes over Agnes Slott-Møllers historiemaleri og mange sider optryk af middelalderlige dokumenter i gammel retskrivning, men giver i mangt og meget et godt billede af adelsmanden og hans politik.

Hans H. Fussing har fortsat sine studier over dansk herregaardshistorie med en skildring af godserne Demstrup og Sødringholm i *Gerlev* sogn i tiden 1625—63. Det bør bemærkes, at disse studier indeholder et stort stof, der gaar langt ud over godshistoriens snævrere rammer. (Jydske samlinger).

Udgivelsen af et realregister til *Aarhus* bys skøde- og panteprotokoller ved C. J. T. Thomsen nærmer sig nu sin afslutning (Fra Aarhus Stift). — J. C. Christensen har offentliggjort et videbrev for *Horsens* købstad for 1802 (Jydske Samlinger). — Chr. Heilskov har afsluttet sit arbejde med en historisk-topografisk skildring af *Hjelmslev* herred, som har staaet paa i 16 aar. Selv ved en gennemgang af de enkelte aarbøger er det vanskeligt at skabe sig et overblik over arbejdets værdi, dertil er stofmængden for stor, men da denne jo kan udnyttes paa forskellig maade, er sikkert forfatterens hensigt naaet (Fra Aarhus Stift). Skildringen afsluttes med *Venge* sogn, og i samme bind er *Venges* gamle klosterkirke blevet behandlet af E. Haugsted. — R. P. Randsløv har meddelt en række indsamlede oplysninger angaaende *Taaning* sogn i Voer herred ledsaget af et kort over byen efter udskiftningen.

Terkel Mathiassen har (i Aarbøger for nord. Oldkynd. og Historie) givet en indgaaende beskrivelse af »Gudenaakulturen«, den mesolitiske indlandsbebyggelse i Jylland, saaledes som denne fremtræder efter de sidste to aars grundige undersøgelser. Efter disse kan den deles i 5 forskellige grupper. Yderligere er denne kultur af forfatteren stillet i forhold til de tidligere erkendte danske kulturer i Maglemøse, Ertebølle o. s. v. og til lignende fund i udlandet. Resultatet heraf bliver, at de ved Klosterlund ved Bølling sø gjorde fund (fra Danmarks ældste kendte boplads) viser en fase af Maglemøsekulturen, maaske 1000 aar ældre end denne, d. v. s. 7000 aar før vor tidsregning; men de forskellige kulturer maa iøvrigt betragtes som parallelforeteelser og ikke som hinanden afløsende kulturer. — Samme forfatter har (i »Ar-

bejdsmarken«) behandlet det sidstnævnte fund, ledsaget af et rigt, fortrinligt billedstof.

Johan Hvidtfeldts i de senere aar offentliggjorte bidrag til erhvervshistorien i de jyske købstæder har faaet en værdifuld tilvækst gennem forfatterens dygtige udredning af *Fredericias* handel og skibsfart i aaret 1700 (Fra Vejle Amt). Der redegøres heri i store træk, hvorfor denne endnu unge købstad ikke kom til at svare til de forventninger, man ved dens anlæggelse nærrede. Paa baggrund af bevarede toldregnskaber berettes om dens skibe, dens import og eksport i det paagældende aar. Da toldregnskaberne i modsætning til de fleste andre købstæders er bevaret ogsaa for en række af de følgende aar, kan man sikkert regne med nye og til forstaaelse af dansk købstadshandel vigtige bidrag i de følgende aarbøger. — Til *Koldings* ældste historie har Georg Bruun givet et par bidrag ved at oversætte fra latin Valdemar Sejrs privilegium til byen fra 1327 (der hidtil er oversat med adskillige fejl og misforstaaelser). Desuden er oversat pro-rateksten fra Rantzaus kort over Kolding, som er gengivet i Brauns og Hogenbergs *Teatrum urbium praecipuarum*, der udkom i Köln i slutningen af 1500-tallet. Hertil knytter forfatteren en række korrigerende bemærkninger. — Lis Jacobsen har ved at oversætte og kommentere Ole Worms i 1643 offentliggjorte beskrivelse af runestenene i *Jelling* gjort denne tilgængelig for alle. — I J. A. Petersens meddelelser om folkelivet i »*de otte sogne*« (fortsat) findes en del bidrag af ren historisk-topografisk art. — K. Karstoft har skrevet en del bidrag til *Omvraas* historie. — Rasmus Mortensen giver en oversigt over de i Vejle amt i aarets løb gjorte arkæologiske fund, hvoraf navnlig maa fremhæves Thorsteds kirkeruin i *Egtved* sogn.

Johan Hvidtfeldt har (i Fra Ribe Amt) givet et bidrag til jødernes og tobaksspindingens historie i *Ribe*. Begge dele er for øvrigt udførligt omtalt i »*Ribe Bys Historie 1660—1730*«. — Sigvard Preben Skov har omtalt A. S. Vedels beskrivelse af *Ribe*. — Søren Alkærsig tager i spørgsmaalet om det gamle *Vardehus'* topografiske placering til orde for den antagelse, at slottet lige fra den ældste tid til dets ødelæggelse har staaet paa Laksebanen. — Samme forfatter har leveret et bidrag til forstaaelse af sogneskellenes bestemmelse efter udmarkernes udskiftning med eksempel hentet fra *Vejen* i Malt herred, og viser, at spaden maa stikkes dybt i jorden, saafremt et resultat skal naas paa disse omraader.

Egmont Lind har (i »Arbejdsmarken«) gjort rede for de kalkmalerier og øvrige fremstillinger i *Broager* kirke, som er nøje

knyttet til legenden om Sct. Georg. — Den gamle smedje i *Ørbæk* er blevet flyttet til Frilandsmuseet og giver med hele sit indre udstyr et glimrende billede af en landsbysmedje fra midten af forrige århundrede. Svend Jespersen har (ligeledes i »Arbejdsmarken«) med ledsagelse af gode billeder berettet om den gamle smedjes historie og flytning.

(Aarbogsredaktionerne anmodes om at sende et anmeldelseeksemplar af aarbøgerne direkte til undertegnede, Falkonerallé 19, København F.).
Otto Smith.

Litteratur om Almuekultur og Folkeminder 1937.

I det sidste Par År har Arkivar *Hans Ellekilde* offentliggjort flere Afhandlinger om *Høstskikke* knyttet til det *sidste Neg* (jfr. Sprog og Kultur 1938, 42). Det får være nok her at gøre opmærksom på den omfangsrige Fremstilling af Emnet, som Ellekilde har givet i Arbejdet: »Det sidste Neg i dansk Overlevering« (Fra Dansk Folkemindesamling VI, 1938, »Danmarks Folkeminder« 1937), hvori de Arbejder om Høstskikke fortsættes, der tidligere er skrevet af *Bernhard Olsen*, *J. S. Møller* m. fl. Ellekilde inddrager et stort utrykt Folkemindestof — for en stor Del Nutidstradition, især fra Jylland — i sin Undersøgelse. Arbejdet er rigt på fængslende Detailler, og der er ingen Tvivl om, at en lignende Gennemgang og Tolkning af det øvrige danske Folkemindestof om Høsten og alle dens Skikke vil være en stor Vinding for vor folkloristiske Litteratur, hvorfor man meget stærkt skal opfordre Arkivar Ellekilde til at fortsætte sit »Høstarbejde«, så han engang kan skrive det endelige Værk om dette vigtige Agerbrugsarbejde.

Også om *Høsletten* er vi i 1937 blevet vel oplyste, idet *Salomon J. Frifeldt* og *T. Tobiassen Kragelund* har udsendt en prægtig Bog: »Vi svinger vor Høle« (Gyldendal, 163 S., ill.), hvori de to Forfattere, hver på sin Måde, fortæller om Høsletten på Vestjyllands brede Enge. »Vi svinger vor Høle« er uden tvivl den bedste af de Bøger, de to »Sletkarle« har skrevet i Fællesskab. Et dejligt Emne har de her draget frem og behandlet på en såre underholdende Måde, idet vi får Besked om næsten alle Ting vedrørende det strenge Sletarbejde. Der er mange værdifulde Enkeltheder af kulturhistorisk Art i Bogen, der af en østjydsk Sletkarl som undertegnede er bleven læst med en særegen Glæde. Ikke mindst morer man sig over flere af Tobiassen Kragelunds Historier. Enkelte Emner vedrørende Sød og Skik i Engene er dog ikke behandlede i »Vi svinger vor Høle«, f. Eks. *Holmsteder*

i Engene og *Høsletgilder*. Herom kan man nu se nærmere i »Studier i Vider og Vedtægter« I (1937), 50 ff. og Sprog og Kultur 1938, 41 ff. — En god Skildring af Høsletten ved *Rosenholm Å* og Kornhøsten i *Bendstrup Bakker* har Sognefoged *A. Bang* meddelt i Østjydsk Hjemstavn II (1937), 162—64. Tiden for denne Arbejdsskildring er 1880'erne.

Efter Omtalen af disse specielle Arbejder om Høst og Slet skal vi høre om Bøger, der indeholder Oplysninger i Almindelighed om det gamle Folkeliv. Her er da først at nævne Værket: »Lollandsk Landsbyliv« udgivet for Lolland-Falsters historiske Samfund 1937 (199 S., ill.) af *Henrik Ussing* efter Optegnelser af Lærer *J. Jørgensen* m. fl. I Bogens mange Afsnit får man gode Oplysninger om gammel lollandsk Byggeskik, Landbrug og Avlsredskaber, ældre Tidens Bondearbejde (Mælkenes Behandling, Bagning, Brygning, Hør og Uld, Lysestøbning m. m.), Klædedragt, Årets Arbejder, Højtider, Bylavsgilder, Folketro, Sagn m. m. Også i dette Arbejde er det lykkedes Dr. Ussing på en praktisk Måde at fremlægge et værdifuldt kulturhistorisk Stof, og man vil her, som i Ussings andre Bøger, finde en Mængde Enkeltheder, der i Fremtiden vil komme til at gøre god Gavn i specielle Undersøgelser. I denne Forbindelse kan nævnes Arbejdet: »Nogle Arbejdsgilder« (Sprog og Kultur 1938, 1—62), hvori man ret hyppigt finder Henvisninger til Ussings Folkelivsskildringer (bl. a. også den lollandske).

Det er ligeledes et værdifuldt Bidrag til dansk Bondeliv, man finder i Professor *P. O. Pedersens* Bog: »Barndomsminder 1874—1890« (Gads Forlag 1937, 113 S., ill.), der i behagelig Form beretter om Pedersens Barndomshjem i *Sig* ved Varde, om hans Skolegang, Hyrdeliv m. v. Det, der gør den store Fysikers Barndomsbog så fængslende, er dens Skildring af, hvorledes Bondedrengen Peder Oluf Pedersen på egen Hånd beskæftigede sig med matematiske og tekniske Spørgsmål, som han evnede at trænge så langt ind i, at Professor *Julius Thomsen* var klar over, at her forelå et Tilfælde, hvor det offentlige burde træde til for at støtte et ungt Meneske, der rigtigt ledet i sin Udvikling måtte kunne komme til at indtage en fremragende Plads på Teknikkens og Opfindelsernes Område. Prof. Thomsens Håb blev jo ikke beskæmmet! Prof. P. O. Pedersens Bog indeholder iøvrigt gode Oplysninger om Dagligliv og Højtider i den lille Bondegård ved *Sig*, hvor en af Vestjyllands store Begavelser voksede op. Prof. Pedersens Skildring af sin Hyrdedrengetilværelse henleder straks Tanken på de Hyrdedrengerindringer, Fysikeren, Prof. *Chr.*

Christiansen (1843—1917) fra *Holmsland* har nedskrevet. De er offentliggjorte i *Højskolebladet* 11. April 1919.

Man læser også med Glæde de Bidrag til Belysning af Folkelivet på *Fur*, *C. N. Hauge* har meddelt i sine »Erindringer 1870—1924« (Forlaget Fremad 1937, 255 S., ill.). Den senere Handelsminister har ganske naturligt haft et vågent Øje og et tænksomt Sind allerede i Barneårene. Derfor er der så meget godt kulturhistorisk Stof i hans Bog, der — selv om den hist og her er noget tungt skrevet — er meget underholdende. Det daglige Livs Fattigdom, det hårde Arbejde, Brændevinsdrikkeriet, de kummerlige Fremtidsudsigter, der drev adskillige Furboer til Australien og Amerika, hvor de så sandelig heller ej kom til at danse på Roser, har *C. N. Hauge* skrevet realistisk og undertiden gribende om. Derfor vil hans Bog altid indtage en smuk Plads i Litteraturen om Furs Historie, samtidig med at den indeholder Beretninger om en flittig ung Mand — politisk begavet som så mange andre Vestjyder — der nåede fra fattige Kår på den lille Limfjordsø op til en af vort Samfunds højeste Poster. *P. O. Pedersens* og *C. N. Huges* Barndomserindringer og Ungdomsminder er herlig Læsning både for al fremadstræbende Ungdom og for Folk med udtalt kulturhistorisk Interesse.

I *Kristian Jensens* selvbiografiske Skildring: »En Husmands Levnedsløb« (Fra Københavns Amt 1936—37, 149—94) er det også Beretningen om en Mand, der arbejder sig fra små Landsbykår opad i Samfundet, man stifter Bekendtskab med. *Kr. Jensen*, der er fra *Kornerup*, fortæller om sit fattige Barndomshjems Bygninger, om sin Hyrdedrengetid og om Tjenestefolks Kår m. v., men Hovedparten er dog en Fremstilling af Forf.'s politiske Udvikling og hans Deltagelse i kommunalt og andet offentligt Arbejde. — Fra Roskildeegnen hidhører også *Anna Larsens* Afhandling: »Husmænd og Teglværksfolk« (Fra Københavns Amt 1936—37, 195—250), idet det er Udmarksfolks Kår ved *Sengeløse*, vi hører om, hvorefter der gives en god Skildring af Teglværksarbejderne og deres Kår på *Hakkemose* Teglværk. Det er et værdifuldt Stykke lokal Industrihistorie i Forbindelse med socialhistoriske Oplysninger, *Anna Larsen* byder på. — Det samme kan også siges om *L. P. Groothes* Udgive af »en Nakskovarbejders Erindringer« (Lolland-Falsters hist. Årb. 1937, 39—56). Også på Lolland var Arbejdsfolks Kår i forrige Tider bitre. Lange Arbejdsdage og en ringe Løn var de Forhold, hvorunder de levede. Meddelelsen *Christian Larsen (Møller)* var med i Krigen 1864 og var senere en Tid Diligencekusk, en Bestilling, han bringer nyttige Oplysninger om.

Fra Jylland har den flittige Folkemindeoptegner, *Marie Jespersen*, i *Bostrup Hedeby* nær Jebjerg i Salling givet en Fremstilling af det fattige Liv, hendes Forældre og deres Lige måtte friste. Hun fortæller om Barndomshjemmet i *Møgelkær*, dets Indretning, Folketyper, Hyrdedrenge, Daglejerkår m. m. Fru Jespersens Erindringer (Skivebogen 1937) lærer os ret, hvor strenge Forholdene var for Landarbejderne ved Midten af afvigte Århundrede.

Det er ikke Småkårsfolk, man hører om i *Anton Jørgensens* Optegnelser om sit Liv som Gårdmand i *Yderup* nær Brabrand (Østjydske Hjemstavn 1937, 116—24). Jørgensen fortæller i dette Slutningsafsnit af sine lærerige Erindringer om det moderne Landbrug i Århuseggen, om Mejeriernes Oprettelse, Grundtvigianere og Bjørnbakkere m. v. Det er påskønnelsesværdigt, når landlige Memoireforfattere fører Nedskrivningen af deres Minder op til vore Dage.

Af Erindringer og Folkelivsskildringer med fortrinsvis kulturhistorisk Indhold kan endnu nævnes nogle Bidrag. I Hardsystems Årb. 1937, 33—54 findes således udgivet Pastor *N. Th. Krarups* Barndomsminder fra *Ulfborg Sogn*¹⁾, hvor Forfatteren havde sit Hjem i Tiden 1837—52. Krarup fortæller om Folkedragter, Husenes Indretning og Udstyr, Toldvæsen og Akcise, Møntvæsen, Veje, om Foregangsmændene Evald Tang til Nr. Vosborg, Provst Ove Krarup og Ole Kirk, Landbrugsfremskridt, Slavekrigen, Bryllup, Kirkeliv, Folketro og Sagn. Krarups Optegnelser er i det hele værdifulde, en Betegnelse, man også tør give *Kr. Værnfelts* Meddelelser om Dagligliv, Fester, Dragter, Brændsel, Folketro m. m. fra *Øen Egholm* i Limfjorden (Fra Himmerland og Kær Herred 1937). I *Jens A. Petersens* mangeartede Folkelivsskildringer fra *Skamlingsbankeegnen* (Vejle Amts hist. Årb. 1937, 86—96, 218—240) er der Beretninger om Hyrdedrenge og Skolegang, Høst, Brændeindsamling foretaget af Fattigbørn i Skovene, Kagekoner, Husmænd, Skorstenssyn, Bygninger, Tærskning med Plejl m. m. — I samme Årb. 1937, 166—70 findes i Pastor *I. Karstofts* agrarhistoriske Afhandling om *Omvrå* i S. Omme Sogn et Afsnit om Hyrdedrengeliv, om Ulvegrave, Kvægpasning, Får og Lam, Høbjærgning m. v. — *Chr. Holtet* fortæller (Vendsysselske Årbøger 1937, 116—18) om et Par Originaler og om et Øgenavns Oprindelse, medens man i *N. Sodborgs* Gengivelse (Thisted A. Årb. 1937, 393—97) af den 91årige *Bolette Marie Jakobsens* Erindringer hører om den gamle Kones

¹⁾ Fra Omegnen af Ulfborg er Stoffet hentet til *Esbern Jespersens* livfuldt skrevne Oversigt: »Bondekaar i tusind Aar« (»Ringkøbing Amt« 1937, 65—94).

Ungdomsoplevelser på Højskoler, om Krigen 1864 og hvad ellers en Kvinde, der ikke er særlig stiv i Folketro, har at meddele en Udspørger. — Endelig kan anføres *C. Klitgaards* Sprogprøve fra *Hvetbo* Herred (Danske Folkemaal 1936—37, 120—21). Den på Lydskrift meddelte Beretning har et herligt Indhold!

*

Om *Fester og Højtider* forefindes der forskellige mindre Arbejder. Det kan være passende her først at nævne *Hans Ellekildes* Udgave af den angelske Arbejdsmand *Andreas Lorenzens* Optegnelser om *Aarets Fester og Livets Højtider i Angel* (Fra Dansk Folkemindesamling VI, 129—160). Heri hører man om Julen i forskellige angelske Sogne, Fastelavn, Snegilde, Påske, Valborgblus, Pinsefest, Midsommer, Brarup Marked, Bryllup, Barsel, Begravelse m. v. De fortrinlige Optegnelser giver et klart Indtryk af folkelige Fester i den frugtbare Egn, hvor Befolkningen tidligt skiftede nationalt Sindelag, men hvor gammel Sæd og Skik umiskendelig peger mod Nord.

De gamle lollandske *Sommerfester* med pyntede Midsommertræer, Greneudsmykning, Rundgang til Gårdene og Dans bag efter har *Jens Wolsing* leveret en nyttig Skildring af (Lolland-Falsters hist. Årb. 1937, 108—10), lokaliseret til *Holeby*. Festens Udvikling belyses ved, at den omtales som den afholdtes til forskellige Tider i Åremålet o. 1850—1935. — *Jørgen Larsens* Oplysninger om *Midsommertræet i Rå* (smsk., 110—12) indeholder bl. a. Enkeltheder om Træets Historie, hvorledes *Gadekoven* blev holdt i Stand, Dans og Leg på Bygaden, og endelig om Træets Fældning 1876.

Særegne Oplysninger om gamle Tidens folkelige Fester finder vi i *H. K. Kristensens* Afhandling: *Skørter over Hovedet* (Fra Ribe Amt 1937, 122—26). Heri omtales en også i Vestjylland ret kendt Skik, der gik ud på, at sørgende Enker trak Skørtet op over Hovedet for at skjule Sorgen. Denne Handling var en Efterligning af de finere Kredses bæren lang sort Kåbe om Hals eller på Skuldre. Der er interessante Enkeltheder i Kristensens Stykke. — Af en hel anden Art er *C. Klitgaards* Bidrag: »En ulykkelig Ægteskabshandel« (Jyske Saml. 5. Rk. III, 206—11), hvis Indhold er hentet fra Sæby Tingbog $\frac{3}{8}$ 1698. En Kvinde i *Understed* Sogn drukner sig. En mistænkt Mand måtte som andre Guds Børn lægge Hånd på Liget og gøre Bøn om Opklaringen af Kvindens ulykkelige Død. Retssagen oplyser godt ældre Dages Folketro i Forbindelse med Menneskelivets større Begivenheder.

Omendskønt de sjældne Folkemindeoptegnelser, *Hans Ellekilde* har udgivet i Fra Dansk Folkemindesamling VI, 101—128 er

lskrevne i Nutiden, røber de dog ved deres Indhold, at deres rindelse må søges ofte endda langt tilbage i Tiden. De sup-
rer på deres Vis Tingbogsoptegnelser etc., som H. K. Kristen-
i og Klitgaard har skrevet om. Hos Ellekilde hører man om
erkelige Juleskikke¹⁾, Tidsregning, Dødemåned, Orngilde,
ldspil ved Langdyse, Harvegrød og Plovgrød, Midsommer-
de, Fluesmækkerskikken, Bryllupsskikke, Død og Begravelse
m.

*

Om *Redskabskulturen* hos Danmarks gamle Bondebefolkning
der fremkommet værdifulde Arbejder af H. P. Hansen og Axel
eensberg. H. P. Hansens udmærkede Redegørelse for *Løb og*
bbinding er omtalt andetsteds i dette Tidsskrift (S. 205). Den
ver et levende Indtryk af den gamle Almues Nøjsomhed og
ns Evner til at udnytte alle brugbare Naturting i industrielt
jemed²⁾. — Dernæst må man udtale sin Glæde over Axel *Steens-*
rgs Afhandling: *Trilleploven* (SpK. 1937, 10 ff.), ligesom man
det hele må henlede Opmærksomheden på denne unge For-
ers snart talrige instruktive Undersøgelser om vort vigtigste
gerbrugsredskab Ploven (se nu også: Den nordvestjyske Hjul-
ov, SpK. 1938, 113 ff.).

Om den *stive Arbejdsvogn* er der god Viden at hente i *Ellen*
aes filologisk orienterende Bidrag i Danske Folkemaal 1936—37,
6 ff., medens J. A. Petersen bl. a. har et godt Afsnit om *Træsko*
; Træskomagerarbejdet i Egne Syd for Kolding Fjord (Vejle A.
rb. 1937: »Sønden Kolding Fjord«). — Det nu ophørte Hånd-
erk: *Kammageriet* har den dygtige Lokalhistoriker *Arnold*
ansen skrevet et lille Stykke om i ØstjydsK Hjemstavn 1937,
3, medens M. P. Clemmensen smst., 114—15 levende fortæller
n *Pibemarkedet* i Horsens, et gammeldags Krammarked, der
geledes hører Historien til. — Endelig kan i denne Forbindelse
ntales H. P. Hansens værdifulde Skildring af Tusindkunstneren
iels Kragelund i *Arnborg* (Hardsyssels Årbog 1937, 1—32), en
ægavet Mand, der havde Evne til at udføre dygtigt Håndværk
mange Fag. Hertil kommer, at Niels Kragelund var en af *E. T.*
ristensens gode Meddelere, hvad H. P. Hansen naturligvis gør
rtrinlig Rede for.

*

¹⁾ Om Juleskikke i *Lillering* se S. P. Molbech i Østj. Hjst. 1937, 90 ff. I Fynsk
jemstavn og SønderjydsK Maanedsskrift findes adskillige mindre Bidrag om
ster og Højtider.

²⁾ Jvfr. om Sivfletning SpK. 1938, 111—112.

Bjærgfolkenes Bagning er Titlen på *Inger M. Bobergs* sic Bog (Danmarks Folkeminder Nr. 46, 104 S., ill.), hvori Sagntyl »Grissel og Rage« er gjort til Genstand for en metodisk Und søgelse. Hovedindholdet af Sagn hørende til nævnte Type k gengives i følgende: En Bonde pløjer på sin Mark nær en Kæm høj. Han ser da en Ovnrage og en Skydsel (til at lægge Kager ind i den varme Ovn med) ligge i Græsset på Højen. Begge Ru skaber er gået i Stykker; Bonden reparerer dem. Om Efterm dagen ligger der en stor Kage på Højen. Bonden spiser Kag der er Bjærgfolkenes Betaling for Bageredskabernes Istands telse.

Dette tilsyneladende fuldkommen fantastiske Sagn er ov leveret i mangfoldige Optegnelser og Varianter navnlig fra Da mark, Sverrig, Tyskland og de britiske Øer. En Række kultu historiske Træk er knyttet til det, ligesom et Studium af et s dant primitivt Stykke Folkedigtning kan give Anledning til man Overvejelser vedrørende Folketroen, dens Oprindelse og de Væsener.

Det må ikke glemmes, at tidligere Dages Mennesker tænk sig, at der levede Væsener overalt. Usynlige var de til Stede. I står i Overleveringen som en Afklang af Menneskene selv, skab som de er i deres Fantasi og Billede. Også deres Liv og Færd er en tro Kopi af Menneskenes Tilværelse. Dette gælder i Da mark først og fremmest Bjærg- eller Højfolkene, hvad Sagn om de underjordiske Bagning er et træffende Bevis på. De for er det lærerigt at stifte Bekendtskab med Dr. Bobergs lille dygtige Arbejde, der så fortrinligt viser, hvilken Rigdo til Oplysning om Dagligliv og Tænkemåde førhen, der er i hente i de mange, fra talrige Kilder tilvejebragte Folkemind optegnelser, som enkeltvis synes ganske betydningsløse, me som sete i en større Sammenhæng er af betydelig Værdi, da ma ved Undersøgelsen af dem kan få det bedst mulige Indtryk a svundne Tidens Mennesker, deres Levemåde og Mentalitet. De er naturligvis flest jydsk Optegnelser i »Bjærgfolkenes Bagning idet *Evald Tang Kristensen* havde Held til at indsamle en st Mængde Sagn om Bjærgfolk i Jylland.

Sagn af hel anden Art end de primitive Fortællinger om d underjordiske er sådanne, der kendes fra vore Herregårde, kny tede til Adelsslægter. En smuk Prøve på, hvorledes en Sagn kredsløb, kendt indenfor en adelig Familie, kan undersøges, er givt i *Albert Fabritius'* grundige Redegørelse for Sagn om *Rantzau Slægten* (Danske Studier 1937, 97—118), hin berømte holstensk og danske Adelsslægt, der tæller så mange ansete Mænd i v

Historie. Tre Genstande på *Breitenburg* er Slægtens Sagnmagener. Hvad der kan oplyses herom, hvad Sagnene indeholder af Særtræk m. v., har Fabritius nøje undersøgt. Det var ønskeligt, om alle vore Herregårdssagn kunde blive så godt oplyste som Sagnene fra *Breitenburg*.

Tolkninger af Tro og Sagn knyttet til særlige Genstande er også en af Kredslæge *J. S. Møllers* Yndlingsbeskæftigelser. Han har stor Evne til at klare vanskelige kulturhistoriske-folkloristiske Emner, hvad man erfarer påny, når man læser hans Afhandlinger: *Diskestangen* (SpK. 1937, 33—55) og *Et Polititegn som Amulet* (Danske Studier 1937, 53—73).

Gunnar Knudsen har i en sproglig orienteret Sagnundersøgelse: »Hjelms Sværd« (Sorø Årb. 1937, 103—08) klaret et gammelt Sværds Historie. Sværdet fandtes i Herlufsholms Kirke, bragt dertil af *Herluf Trolle* fra et Ophold på Ringkloster. Undersøgelsen bringer også Besked om nogle Sagn fra Hjelmslev Herred. De er af Holger Danske-Svend Felding Typen.

Hans Ellekildes »Folkesagn fra Ringsebølle Sogn« (L.-F. Årb. 1937, 15—25) er en smuk Prøve på, hvorledes en Sagngruppe, knyttet til en Landsbykirke, bør fremlægges og forklares. — Lærer *Jakob M. Hansens* Sagnoplysninger om *Nordby Kirke* på Samsø (Fra Holbæk Amt 1937, 102 ff.) er heller ikke uefne, da de er med til at oplyse om nedlagte Landsbyer, og hvorfor Kirken har fået sin særlige Beliggenhed et Stykke fra Nordby og Mårup. — *Chr. Rosens* Skattegravningssagn fra *Vålse* (L.-F. Årb. 1937, 114—16) er fyldig og god. Talrige Sagnoptegnelser af Værdi findes også i Fynsk Hjemstavn 1937 og Sønderjydsk Månedsskrift 1937. I førstnævnte Tidsskrift er nu afsluttet den lange Række af udførlige Sagn fra Svenskekrigene, som *Vedel Simonsen* i sin Tid indsamlede, og som nu i *E. T. Kristensens* Afskrift er offentliggjorte af *H. C. Frydendahl*. I Sdj. Mdskr. kan fremhæves Sagnoptegnelser fra *Svend Grundtvigs* Samling. — I Østjydsk Hjemstavn II, 155—61 er i Skildringen af *Gern Lyngbakker* anført en Del karakteristiske Sagn. — Også *Johan C. Sulkjær* medtager Sagn og Folketro i sin Bog: »Nørre Nissum Sogn« II (1937).

Tolkningerne af *Genfødeleskure* og *Gravlægning* er tidligere givet, men derfor læser man alligevel gerne *C. Klitgaards* Afhandling herom (Vends. Årb. 1937, 88—101), idet der her leveres adskillige nye fra Vendsyssel hentede Eksempler på hine Trosforestillinger, der første Gang herhjemme toges op til Behandling af *Kr. Nyrop* i Dania 1890 (»Kludetræet«). Klitgaard refererer Nyrop uden at tage Hensyn til nye Synspunkter om Emnet, fremførte i Danske Studier 1932. hvortil der dog henvises.

Folketro knyttet til *Vegetationen* har *Johs. Tholle* meddelt nyttige Oplysninger om i Århus Stifts Årbøger 1937, 111—163. Stoffet stammer fra Egnen mellem Kolding og Mariager Fjorde.

I Tilknytning til Folketroen om Flora og Fauna, hvor Helbredelse af Sygdomme tit spiller en Rolle, bør nævnes, at Dr. med. *Axel Hansen*, Kolding, og Adjunkt sammesteds, *Knud Jensenius*, som Bind I i Serien: »Klassisk dansk Medicin« har udgivet *Christiern Thorckelsen Morsings danske Skrifter, Pestbog etc.* (Udg. af Løvens kemiske Fabrik 1937, 75 S.). De to Udgivere har ved deres lykkelige Forening af Kundskaber på bedste Måde udgivet den gamle Mediciners Pestbog, der giver et tiltalende Billede af ham som Videnskabsmand. Morsing blev født c. 1485 på *Mors*, hvorfra han sikkert ud i Livet tog med sig megen Folketro om Sygdomme og deres Helbredelse. Men da Morsing var en Banebryder inden for sit Fag, har han kunnet føre Folkemedicinen et Skridt videre i empirisk Retning.

*

Det er ikke ret tit, der i Danmark udkommer *Eventyrsamlinger* eller Studier i Folkeeventyr. Der er derfor god Grund til at henlede Opmærksomheden på *J. P. Kuhres*: »Borrrinholmska Sansåger« (Danmarks Folkeminder Nr. 45), idet der i denne Bogs udførlige Noteapparat af *Hans Ellekilde* er gjort Rede for de enkelte bornholmske Eventyrs Historie, deres Indhold og deres Sidestykker i andre Lande og Egne. — Der er forholdsvis meget Eventyrstof i *Chr. Jespersens Bidrag*: »Sagn og Æventyr fra Skelskøregnen« (Sorø Årb. 1937, 109—128), hvorfor denne Årbogsafhandling nævnes her.

Folkeviser fremkommer der ret jævnlig Optegnelser af eller Undersøgelser om. Lærer *N. P. Petersen* har således haft Held til i *Vendsyssel* at finde en Form af Skæmtevisen om Bremsen og Fluën. Optegnelsen er ledsaget af *Noder*. (Vendss. Årb. 1937, 151—52). — Det må ikke her forbigås, at mag. art. *Gustav Albeck* et Sted, hvor man ikke vilde finde på at søge, nemlig i Meddelelser fra Lærerhøjskolen i Jylland 1937 (Akademiet i Århus), i en længere Afhandling fremkommer med Bemærkninger til *Anders Sørensen Vedels* Redaktion af *Visen om Dronning Dagmars Død*. I en fængslende Form gennemgår Albeck de forskellige Viseoptegnelser om den berømte Dronnings Død og om Kongens Ridt til hendes Dødsleje.

Ordsprog og Talemåder hører også til Folketraditionens værdifulde Indhold. Ordsprogenes Korthed og gedigne Værdi bevirker, at mange af dem endnu lever i det ældre Slægtleds Tale. Der er

gode Ting iblandt i de Talemåder og Ordsprog fra *Hillerslev Sogn*, som *Anders Overgaard* har meddelt på Folkemålet i Thisted A. Arb. 1937, 398—400. Flere af de fremførte Mundsprog har lokal Tilknytning. — *R. P. Randsløv* meddeler i Østj. Hjst. 1937, 151 en Række østjydske Ordsprog om *Skrædderen*.

En encyklopædisk Fremstilling af Folkeminderne med særligt Hensyn til *Ringkøbing Amt* har *H. P. Hansen* givet i Hjemstavnsbogen: »Ringkøbing Amt« (1937), 112—45. Man læser med Fornøjelse den nyttige Oversigt, der også yder Bidrag til *Folkemindesamlings Historie*. Om dette Emne er der nyt at hente i *H. C. Frydendahls* udmærkede Bog om den sydfynske Lokalhistoriker *N. Rasmussen Søkilde* (1937) såvel som i hans Artikel i Fynsk Hjemstavn 1937, 19 ff. om de fire fynske Hjemstavnsforskere: *R. Askholm*, *J. C. Juel*, *M. Kristiansen* og *Sophie Lørup*.

Lærer *J. Christensen Lund* har i det af *Thorvald Madsen* redigerede Årsskrift »Skildringer af Hads Herreds Historie« III (1937), 22 f. givet en nyttig Levnedsskildring af Novellisten og Folkemindesamleren *Svend Thusbek* (Pseudonym for Erik Kristensen), der bl. a. har skrevet Bogen: »Fra Norsminde til Ulstrup Bakker«. Arkitekten *Poul Christensen Hummeluhr* er der skrevet en Biografi af i Arb. f. Århus Stift 1937, 104—110. Denne Mand gav *E. T. Kristensen* gode Oplysninger og var Meddeleren af alt det fortrinlige kulturhistoriske Stof, som E. T. Kr. udnyttede i de tre fyldige Skildringer af Bondelivet i *Sabro Herred*, der er offentliggjorte i Årbog for dansk Kulturhistorie 1895, 1898, 1900. — Et ret interessant Bidrag til Oplysning om E. T. Kr.'s Virksomhed findes i Opsatsen »Edvard Brandes og Folkeminderne« (SpK. 1937, 27—29), hvoraf man erfarer, at det fortrinvis er *Edvard Brandes*, vi kan takke for, at E. T. Kristensen fik Støtte fra Finansloven.

Til sidst skal anføres, at der i *Fra Ribe Amt 1937*, 88—97 findes en Levnedstegning af *H. F. Feilbergs* Modstander i *Brørup*, *A. C. Riis-Lowson*, der senere som Præst i *Vestervig* tog gæstfrit mod *Evald Tang Kristensen*, da han var på Indsamlingsrejse i Thy.

*

Sønderjyske Stednavne er med 10. Levering (Gads Forlag) nået over til *Als*, hvor de sydlige Sognes Navnestof nu er fremlagt og tolket. Et Væld af interessante Marknavne stifter man her Bekendtskab med, og man glæder sig over det Forskersnilde, der hyppigt er Forudsætningen for de sproglige Forklaringer.

Om Oldensvin. Forstkandidat *Chr. Gandil* har i Dansk Skovforenings Tidsskrift 1937, 273—98 fået offentliggjort en skovbrugshistorisk Studie om Oldensvinene. Ud fra en omfattende Belæsthed i vor historiske og forstlige Litteratur lykkes det den kyndige Forfatter at give en Skildring af det udmærkede Emne, der tilfredsstiller både almene og videnskabelige Krav. Man er ikke mindst glad for de økonomiske og statistiske Oplysninger, som Afhandlingen indeholder.

August F. Schmidt.

Mindre Anmeldelser.

Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid. 1. Stenalderen. (Gyldendal 1938).

Det nye Hovedværk om Oldtiden i Danmark har samme Titel som den berømte lille Bog, der for snart hundrede Aar siden blev skrevet af den helt unge Videnskabsmand *Worsaae: Danmarks Oldtid.* *Worsaaes Bog* fra 1843 havde Undertitlen — »oplyst ved Oldsager og Gravhøje«, og det samme kunde *Dr. Brøndsteds Bog* have haft, men det behøves ikke længer; alle er nu klar over, at Sagn og skriftlige Kilder fra disse fjerne Tider kun yder os daarlig Hjælp, naar vi vil vide noget om Danmarks Beboere i Oldtiden. Fra *Thomsen og Worsaae* og *Sophus Müller* til *Johannes Brøndsted* har de danske Forhistorikere koncentreret sig om at undersøge og fremlægge Oldsagerne, Fundene, som de eneste duelige Vidnesbyrd om Oldtidens Liv.

I Løbet af de hundrede Aar er Fundenes Tal blevet mere end hundredoblet, det store »Oldnordiske Museum« har mere end én Gang sprængt sine Rammer, og hvad der i 1843 kunde staa i et lille nemt Oktavbind — og hvad der i 1897 — *Sophus Müllers: Vor Oldtid* — endnu kunde rummes i ét svært Bind — det vil nu fylde tre mægtige Kvarthbind. Mindre kan ikke gøre det. *Johannes Brøndsteds Sprog* er — ligesom *Sophus Müllers* — knapt og koncist, — uden Fyldekalk. Det er en nøgtern Bog, men ingen kedelig Bog. Nøgternheden staar godt til Stoffet, og Stoffet — Vidnesbyrdene om vort Lands ældste Fortid — taler i sig selv stærkt nok. Billeder i Hundredevis, der ledsager Teksten; Kort over Danmark (læg Mærke til Fundkortene!), Planer over Bopladser o. s. v. fører Stoffet lyslevende frem for os; — kan vi i Provinsen ikke altid lige nemt komme ind og se Nationalmuseet, kommer Nationalmuseet her til os, Bogen, som synes dyr, er det i Virkeligheden ikke; den Snes Kroner, som Stenalderbindet koster, er en billig Pris for den Rigdom, som den til Genæld skænker os.

Den indgaaende Omtale, som Værket fortjener, skal her gemmes indtil det foreligger fuldt afsluttet. Med særlig Forventning tør man vel imødese Bindet om Jernalderen, hvor de senere Aars Bopladsforskninger har uddybet vort Kendskab til den Tids Dagligliv og Samfundsforhold i en saa forbavsende Grad.

Trods det mægtige Format virker Stenalderbindet ikke tungt. Billeder og Tekst, ikke mindst de indledende Oversigter, giver Bogen Spænding. Skulde der her indvendes noget, maatte det være, at der aldrig nævnes et Forskernavn uden i Noterne; der findes Undersøgelser, der er saa spændende, at det vilde lette Forstaaelsen og Tilegnelsen af Oldsagernes Vidnesbyrd, om man kendte Historien om deres Fremdragelse. Men man forstaaer godt, at Forfatteren har villet holde »vore« Navne og Bedrifter udenfor — saa »Tingenes Tale« lyder rent — uden moderne Indblanding. — I Betragtning af den Betydning *Pollenanalysen* har faaet i de senere Aar for Dateringen af Oldtidsfund, er det et Savn, at der ikke findes gengivet noget Pollendiagram; man behøver jo ikke engang at kunne læse for at forstaa et Pollendiagram. — Hvor der S. 138 fortælles om den slebne, tyndnakkede Flintøkse, er Fremstillingen ledsaget af et Par glimrende Billeder. Fotografier af Flintøkser, men man savner et Billede af den flade, tunge Kobberøkse, som ifølge Fremstillingen er Forbilledet for den firsidede Flintøkse.

Indvendinger af denne Art er dog ikke andet end Bagateller. Som Helhed virker Bogen monumental, allerede ved første Gennembladning, og dette Indtryk styrkes kun ved grundig Gennemlæsning. Det er ganske vist Stoffet selv, der virker saa stærkt, men Forfatteren af »Danmarks Oldtid« er i Pagt med sit Stof. R. S.

Rentekammerets kongelige resolutioner 1660—1719.

Efter et arbejde, der har stået på i årtier, har rigsarkivet i dette forår fået fuldført et værk, der som hjælpemiddel for lokalhistorikere og for alle, der studerer Danmarks indre historie, er af den største betydning. Det er de 13 store maskinskrevne bind, der findes opstillet på læsesalen, og som bærer titlen: »*Fortegnelse over kongelige resolutioner gennem rentekammeret 1660—1719 ved S. Nygård*«. De 12 første bind med deres nogle og tyve tusinde numre udgør kronologisk ordnede uddrag af de kongelige resolutioner med henvisninger til de steder, hvor de findes — i rentekammerets protokollrækker eller pakker. At de kongelige resolutioner — selvsagt de sager i kammeret, der har størst betydning — er søgte frem mange steder fra (dog ikke fra regnskaberne), derom vidner nægtelig de 10 sider, som redegørelsen for »forkortede kildehenvisninger« omfatter. Bind 13 på 800 sider er registeret over de i de 12 bd. forekommende person-

og stednavne. Man må vel næsten frygte for, at dette bd. vil blive slidt op både af lokal- og personalhistorikere. Thi ingen af disse vil, hvis deres studier falder inden for nævnte tidsrum, kunne undlade at slå efter i »Nygårds resolutioner«!

Forretningsområderne for de efter 1660 bestående store regeringskollegier: kancelliet (det danske og tyske), krigskollegierne og rentekammeret (fra 1660—80 benævnet skatkammeret) var ganske vist ikke helt afgrænsede, og det kan stundom synes en tilfældighed, om en sag blev afgjort af det ene eller det andet kollegium. I det store og hele kan man dog sige, at drejer det sig om rigets indtægter og udgifter, sorterer sagerne under rentekammeret. Som det hedder i den kongelige befaling fra oktbr. 1660 må »intet herefter, som kammeret og begge rigernes intrader [indtægter] vedkommer, være sig forpagtninger, afregninger, restancer, kvittancer, mageskifter, assignationer, kontrakter og andet deslige, som angår indtægt og udgift udi kancelliet ekspederes, men på skatkammeret . . . «.

Begyndelsesåret for de »Nygårdske resolutioner« er naturlig givet med skatkammerets oprettelse i 1660. Når man har valgt at lade fortegnelsen slutte med året 1719, begrundes dette med de brugbare gamle både kronologiske og alfabetiske registre, der findes over de kongelige resolutioner fra og med året 1720. Fortegnelsen omfatter både Danmark og Norge samt for tiden indtil 1700 også den kongelige del af hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Årsagen hertil ligger i, at der for disse fra år 1700 begynder særskilte forestillingsprotokoller, for Norge derimod først fra 1720. For Norge og for hertugdømmerne er dog naturligvis ikke medtaget de resolutioner, der findes i sager, der i sin tid afleveredes henholdsvis til det norske rigsarkiv og til statsarkivet i Kiel.

At fortegnelsen omfatter også de norske resolutioner har bevirket, at det norske rigsarkiv har fået et eksemplar af den. Landsarkivet i Viborg har desuden fået alle forarbejderne til fortegnelsen, en god erstatning for denne selv. At eksemplarer af fortegnelsen kunde have gjort nytte både i statsarkivet i Kiel og i landsarkiverne i Åbenrå og Odense, er givet, men altså for sent at fremhæve. En og anden mangel vil der vel nok kunne opdages både i de kronologiske uddrag og i registrene. Som værket imidlertid er, må det sikkert siges at tjene til megen ære for rigsarkivet og de af dettes embedsmænd, der har arbejdet på det, først og fremmest arkivar *S. Nygård*. Det er en uvurderlig lettelse for forskningen at have fået dette hjælpemiddel til brugen af et arkivstof, som det ellers vilde kræve både megen tid og opfindsomhed rettelig at kunne udnytte. *H. H.-t.*

FORENINGSMEDDELELSER.

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Aarsmøde i København, 22—23. Oktober 1937.

Aftenmødet den 22. Kl. 19 afholdtes i Tøjhusmuseets Foredragssal, som velvilligt var stillet til Foreningens Raadighed og hvor man efter Formandens Beretning nød Aftensmad. Formanden bød velkommen, og til Dirigent valgtes Museumsinspektør Chr. K. M. Petersen, Odense. Følgende 32 Museer var repræsenterede: Køge, Holbæk, Kalundborg, Rønne, Maribo, Odense, Bogen-se, Svendborg, Nyborg, Hjørring, Skagen, Nykøbing M., Aalborg, Randers, Hobro, Grenaa, Aarhus, Aarhus gamle By, Horsens, Vejle, Fredericia, Kolding, Ringkøbing, Herning, Holstebro, Haderslev samt Nationalmuseets 2. Afd., Dansk Folkemuseum, Københavns Bymuseum, Kronborgmuseet, Post- og Telegrafmuseet, Tøjhusmuseet.

Dagsordenens Punkt 1, *Foreningsmeddelelser*. *Formanden*, Læge I. S. Møller: Siden Aarsmødet i Næstved har to Museer, *Aabenraa* Museum og Museet for *Holstebro* og Omegn, indmeldt sig i vor Forening, hvor vi byder dem Velkommen. Medlemstallet er derved steget til 58.

Det er en Selvfølge, at Bestyrelsen har virket for at faa fremmet Undervisningsministeriets Overvejelser vedr. Provinsmuseernes Forhold. Paa Næstvedmødet var Stillingen den, at Formanden og Sekretæren havde udarbejdet et Forslag til nye Regler, som kunde afløse de gamle, nu i Fortid og Nutid (XI S. 208) genoptrykte Regler af 1915 og havde forhandlet derom med Nationalmuseet, men at Foreningens Bestyrelse paa et i Næstved afholdt Bestyrelsesmøde var enedes om, at dette foreløbige Forslag tiltrængte nøjere Overvejelse af en Række Enkeltheder. Aarsmødet tog Meddelelsen herom til Efterretning, og i Løbet af 1936 fortsatte Bestyrelsen da sine interne Overvejelser, som afsluttedes paa et Bestyrelsesmøde i København 10. Jan. 1937. Resultatet af disse Forhandlinger blev 1) et nyt »*Forslag til Regler vedr. statsunderstøttede og statsanerkendte Museer i Provinsen*«, 2) en Række »*Bemærkninger* til det af Hr. Departementschef Graae paa Udvalgsrådet 13. Nov. 1934 opstillede Program for Udvalgets Arbejde« (sml. Fortid og Nutid XI S. 83).

Forslaget søger i en Indledning at fastslaa en Gruppdeling af Lokalmuseerne i Centralmuseer, Købstadmuseer, Sognemuseer, Hjemstavnskaarde og Specialmuseer med lokalt begrænset Omraade; Udtrykket Centralmuseer (Stifts-, Amtsmuseer og lignende) er valgt i Analogi med Folkebiblioteksvæsenet. Dets § 3—4 lyder:

§ 3. Det aarlige Statstilskud til de enkelte Museer, der ikke har særlig Bevilling, uddeles i Forhold til de enkelte Museers Betydning og i Forhold til de stedlige Tilskud, dog at de nuværende faste Tilskud ikke formindskes. — I Tilfælde, hvor Kommunens, Amtets og andre faste Tilskud samt Indtægter til Museets Drift og Personale overstiger det aarlige Statstilskud, forhøjes dette i Forhold hertil efter de for Folkebibliotekerne gældende Regler. — Museer, som oppebærer aarligt Statstilskud, vil desuden komme i Betragtning ved Fordelingen af Provinsmuseernes ekstraordinære Fællesbevilling (p. t. 20 000 Kr.) og ved andre Fællesbevillinger, der eventuelt maatte gives de kulturhistoriske Museer under eet.

§ 4. Museer, som er tilstrækkeligt konsoliderede, kan efter Andragende tildeles Statsanerkendelse. De faar herved Adgang til at komme i Betragtning ved Fordelingen af ovennævnte Fællesbevillinger. — Fast aarligt Statstilskud vil herefter ikke kunne tildeles noget Provinsmuseum, med mindre det i mindst 5 Aar har haft Statsanerkendelse og i dette Tidsrum har opfyldt nedennævnte Betingelser. Dog kan der i de første 5 Aar efter disse Reglers Ikrafttræden gøres Undtagelser fra dette Krav.

I § 5 nævnes derefter en Række Forhold vedr. Museernes Administration, Lokaler, Adgangsforhold, Museumsteknik og Virksomhedsomraade; de sidste lyder:

Museernes Virksomhedsomraade fastsættes af Ministeriet, idet der herved tages Hensyn til den (i Indledningen) angivne Gruppdeling samt til Museets egen og Nabomuseernes faglige og økonomiske Vilkaar, og ændres, hvis nye Forhold gør sig gældende, enten ved Oprettelsen af nye Museer eller ved Udvikling af de bestaaende (rigeligere Pengemidler, fagmæssig, fastgageret Driftsleder). — I visse Tilfælde behøver Grænserne for et Museums Virksomhed paa forhistorisk og historisk Omraade ikke at falde sammen. — Museerne maa ikke foretage Udgravninger uden for det for dem fastsatte Virksomhedsomraade. — Bestemmelse om Virksomhedsomraadets Størrelse skal optages i Museets Love.

§ 6: De aarlige Statstilskud skal anvendes til Indkøb af Genstande fra Museets Opland eller til Konservering, Inventar, Registrering, Etikettering, trykte Vejledere og lignende, men maa ikke bruges til daglig Drift, Opsyn, Rengøring o. s. v.

§ 7 behandler Forholdet til Nationalmuseet efter de paa Næstvedmødet omtalte Retningslinjer.

I »Bemærkningerne«, som fylder 14 maskinskrevne Foliosider, gives der foruden en Oversigt over alle Landets kulturhistoriske Museer (hvis Tal nu kan opgøres til 119, hvoraf 23 i København. 96 i Provinsen) en nøjere Motivering af Forslaget og særlig dets nye Regler. Af Enkeltheder skal citeres:

Naar Begrebet »Centralmuseer« er benyttet som en Fællesbetegnelse for visse Museer, maa Begrebet vedvarende svare til en Virkelighed.

Derfor maa det være en Forudsætning, at deres Virkemaade omfatter et tilstrækkeligt stort Opland, og at dette ikke atter og atter indskrænkes ved smaa opdukkende Sognemuseer og Stationsbymuseer.

Det vil blive absolut nødvendigt, at Spørgsmaalet om lønnede uddannede lokale Museumsledere tages op til Drøftelse. . . . Idealet maa da blive at faa et fuldt kvalificeret Menneske, f. Eks. en Magister i Historie, der har gjort Volontørtjeneste i en passende Tid paa Nationalmuseets forskellige Afdelinger, ansat som Leder med en Løn, der svarer til Lønningen ved Statens Museer. Der vilde adskillige Steder iøvrigt sikkert intet være i Vejen for, at vedkommende kunde paatage sig at passe alle Museer i et Amt, hvorved Bekostningen vilde formindskes, selvom der kom Rejsseudgifter og Diæter til.

Naar man betænker det ringe faste Offer, som Staten nu bringer for det kulturhistoriske Museumsvæsens Trivsel i Provinsen — ialt kun 17 550 Kr. foruden Bevillingerne til Den gamle By, Gammel-Estrup og Kronborgmuseet, skulde det dog synes rimeligt, at dette Beløb klækkeligt kan kræves forhøjet, naar man ser hen til de store Værdier, som er skabt rundt om i Provinsmuseerne, naar man ser hen til, at Nationalmuseet for største Delen har faaet sine store Skatte fra Provinsen, der dog ogsaa har sine berettigede Krav, naar man ser hen til, at det faste Beløb, der ydes dem, ikke er mere end dobbelt saa stort som det Beløb, Staten giver blot til Musikhistorisk Museum, og naar man endelig ser hen til, at store Dele af de Samlinger, som Provinsmuseerne rummer, og som netop giver disse et lokalt, kulturhistorisk Præg, ellers ufravigeligt vil blive splittet for alle Vinde.

Ganske vist fik Provinsmuseerne for et Par Aar siden af Lotteripengene 20 000 Kr. om Aaret til Uddeling til særlige Anskaffelser. Men dette Beløb er dog mindre end det, som Ny Carlsbergfondet sædvanligt aarligt uddeler til Kunstsamlinger i Provinsen i Form af indkøbte Kunstværker, og det er kun en Draabe i Havet mod de Beløb, som svenske Museer faar fra Lotterimidler.

Det er Museernes højeste Ønske at kunne tjene Skolerne men dette forudsætter, at de paagældende Lærere grundigt sætter sig ind i Museets Samlinger. Det kræver Instruktionskursus, Vejledning, Etiketter — Penge.

Naar den Hjælp, som de fleste Provinsmuseer trænger til, ikke, ja langtfra ikke er tilstrækkelig fyldstgjort ved de to Tilsynsførendes Besøg, som af Hensyn til deres Arbejde i Nationalmuseet nødvendigvis maa være af kort Varighed, er dette ikke disses, men Systemets Skyld. Og selvom der ogsaa beskikkedes en Tilsynsførende fra Nationalmuseets 3. Afd., vilde dette vel være nogen Forbedring, men ikke være Hjælp nok.

Museumsforeningen har gentagne Gange til Undervisningsministeriet indsendt Andragende om en Bevilling til Brug for Ansættelse af en, helst to Museumskonsulenter. . . . Men i de 6 Aar, der er hængaaet, siden det første Andragende herom fremsendtes, er der intet kommet ud deraf og intet sket til Forbedring af Provinsmuseernes Forhold, kun Statstilskuddet er skaaret 10 pCt. ned, skønt det aldrig blev forhøjet i de fede Aar.

Begge de to omfangsrige Indlæg fremsendtes nu til Undervisningsministeriet, idet man haabede, at de vilde fremme Sagens Gang og gøre Nytte som et positivt Grundlag for fortsatte For-

handlinger i det ministerielle Udvalg til Overvejelser af Provinsmuseernes Forhold, som holdt sit første Møde 13. Nov. 1934 (Fortid og Nutid XI S. 83). Foraaret hengik dog, uden at Ministeriet lod høre fra sig; der var hændt det for os uheldige, at Kontorchef Korsgaard, der særligt har haft med Museumssagerne at gøre, er bleven udnævnt til Universitetskurator, og at Sekretær Andersen, der netop var bleven fortrolig med disse Spørgsmaal, ligeledes er forflyttet til Universitetskvæsturen. Under disse Forhold søgte jeg Departementschef Graae og modtog af ham Meddelelse om, at Kurator Korsgaard vilde beholde sin Plads i Udvalget og fungere som Formand i Underudvalget, der foruden Formanden bestaar af Direktør Mackeprang, Magister Jensen og mig selv, og som skal mødes til Forhandling 4. November.

Ogsaa et andet Spørgsmaal er trukket noget i Langdrag. Paa Næstvedmødet udtalte jeg, at Fordelingen af Provinsmuseernes fælles Bevilling (de 20 000 Kr.) for Finansaaret 1936—37 forhaabentlig kunde blive fremmet saaledes, at de adspurgte Museer fik bedre Tid til at overveje deres Besvarelser. Ifjor Efteraar henvendte jeg mig i Ministeriet om denne Sag og benyttede Lejligheden til at erindre om, at en Snes Museer ikke havde besvaret de ministerielle Spørgeskemaer. Ministeriet kombinerede nu disse to Ting, og Resultatet blev, at Spørgeskrivelserne vedr. Bevillingen først blev udsendt meget sent i Finansaaret, og at der tilslut kun blev levnet Nationalmuseet en meget kort Frist til at overveje dem og gøre Indstilling om Fordelingen. Museet var dog saa elskværdigt ligesom i 1935—36 at tage mig med paa Raad, og selvom der ikke kunde blive Tid til indgaaende Overvejelser, havde jeg Lejlighed til at konstatere, at Anmodningernes Tal var steget stærkt, og at Principperne for den af Nationalmuseet foreslaaede Fordeling var de samme som i de foregaaende Aar. Sekretæren vil senere gøre Rede for Enkelthederne.

Med den længe forberedte »*Museumsstat*« har jeg selv arbejdet en Del. Jeg har redigeret Teksterne vedr. alle de Provinsmuseer, som har besvaret vore og Ministeriets tidligere Spørgeskemaer, medens Sekretæren har indarbejdet de nye Oplysninger fra Spørgeskemaerne i 1936. Provinsmuseerne foreligger i næsten helt trykfærdig Stand. Men jeg har dog ment inden Trykningen at burde gøre endnu et Forsøg paa at faa baade de endnu manglende Provinsmuseer og de københavnske Museer med, og desuden er der ret talrige Huller i de indkomne Besvarelser. Jeg har derfor endnu engang udsendt Spørgeskemaer til 80 Museer, deribl. 23 københavnske; hvor det kun drejer sig om enkelte Mangler, er disse Punkter understregede.

Efter en Forhandling med *Forsikringsselskabet Danmark*, der indledes af Inspektør Uldall, har dette fremsat et meget fordelagtigt Forsikringstilbud. Foreningen vil ikke genoptage Sagen, men fra Forsikringsselskabet sker der Henvendelse direkte til de enkelte Museer. Enhver er altsaa ganske frit stillet, men jeg anbefaler at tage Henvendelsen under velvillig Overvejelse.

Da Inspektør Brøndsted i *Politikens Kronik* 14. Marts 1936 havde skrevet om Provinsmuseernes Problem, set fra den forhistoriske Arkæologis Standpunkt, benyttede jeg Lejligheden til i en Kronik 30. Marts at fremsætte en Provinsmuseumsmands Syn paa Sagen. Den, der selv har Skoen paa, ved jo bedst, hvor den trykker.

Sammen med Dansk historisk Fællesforening har Museumsforeningen ordnet det nu afholdte *Kursus*, hvor museale Timer har spillet en ikke ringe Rolle, selvom Sygdom har hæmmet vor Sekretær. Det er min Overbevisning, at Museumsdeltagerne har haft godt Udbytte af disse Dage, og jeg takker Kursuslederne og særligt Fællesforeningens Sekretær, der har ydet os en udmærket Hjælp ved Tilrettelæggelsen af Timerne. Iværksættelsen af dette Kursus har udskudt de to Søsterforeningers Aarsmøder til Efteraarsferien, et Tidspunkt, som adskillige af vore Medlemmer maaske vil finde ganske bekvemt. Og ialfald har der ikke iaar været tvingende Grunde til at fastholde Traditionen om Foraarsmøder, som vor Forening selv tidligere har ønsket. Jeg skal selv være den første til at beklage, at det tager saa lang Tid at naa til Resultater. Men forhaabentlig er vi dog kommet Maalet nogle Skridt nærmere.

Dirigenten takkede Formanden og opfordrede til at koncentrere Diskussionen om Forslaget til nye Regler for Provinsmuseerne.

Riismøller, Aalborg: Mener Bestyrelsen, at kommunal Løn til en Museumsmand kan regnes mellem de stedlige Tilskud, der vil faa Betydning for Statstilskudets Størrelse (Formanden: Ja!). Og gælder det samme et ekstraordinært Tilskud til Indkøb (Formanden: næppe!).

K. K. Sørensen, Vejle: Vi ved ikke rigtigt, hvor vi befinder os. Er vi værd at bevare? Muligt, at adskillige Smaamuseer ikke har Eksistensberettigelse, men ogsaa i mindre Museer er der Sager, der fortjener at konserveres. Som Leder af et mindre Folkebibliotek ved jeg, at Biblioteksordningen ikke er lige gunstig for alle.

Jensen, Nationalmuseet: Vejle Museum er faktisk »statsanerkendt«; det er optaget paa Ministeriets Liste over de Museer, der kan faa Part i Fællesbevillingen.

Uldall, Dansk Folkemuseum: I Sverige har de større Museer en vis Pligt til at passe de mindre i Oplandet, hvilket sikkert er en god Ordning. Med smaa Midler kan der ikke opretholdes Laboratorier, og det vilde være daarlig Økonomi at anlægge mange Desinfektionsovne o. s. v.

Formanden: Ingen vil myrde de smaa Museer; der findes ikke en Stavelse herom i Bestyrelsens Forslag.

Klem, Kronborg: Tak for Uldalls Henviisning til Sverige. Der bør ydes Hjælp fra de store Museer til de mindre, især fra Nationalmuseet, hvis Konserveringsanstalt bør sættes i Stand til at gøre det. Kronborgmuseet vilde gjerne have Støtte af »Lotterimidlerne«. Hvorledes er Principperne for Fordelingen?

Petersen, Odense: Kunstmuseernes Konserveringstilskud er givet til Kunstmuseernes Forening. Paa Tilsynsbesøg kontrollerer Konservator Lunø Tilstanden og udpeger, hvad der skal under Behandling.

Sørensen, Vejle: Der bør søges en Bevilling særlig til Konservering.

Alby, Grenaa: Gaar Forslaget ud paa, at Staten for Fremtiden ikke skal give mere, end Kommunen yder? *Formanden:* Der er taget det Forbehold, at det nuværende faste Statstilskud ikke ned sættes.

Uldall: Forslaget tilsigter en Slags Børnebegrænsning. I Holbæk Amt er der nu 6—7 Museer!

Riismøller: Vi har udmærkede Smaamuseer omkring Aalborg, men Grænserne bør ikkø lægges for fast; et lille Museum vil være tilbøjelig til at forsvare sit Opland.

Petersen, Odense: Et Stiftsmuseum bør omfatte hele Stiftet.

Alby: Hvor er Grenaa Museums Grænser? *Jensen:* Praktisk set Dyrsland Nørre- og Sønder Herred, men Forholdet til Randers er ikke endeligt ordnet.

Friis, Hjørring: Ligesom Nationalmuseet omfatter hele Landet, saaledes bør Centralmuseerne omfatte hele Landsdele.

Formanden: Ifølge Forslaget er det Ministeriet, der skal bestemme Grænserne, Foreningen kan ikke gøre det. Men Grænser bør der være.

Petersen, Odense: Der er store Vanskeligheder ved at bestemme et kommunalt Tilskuds Størrelse, naar et Museum baade omfatter Kulturhistorie og Kunst.

Sekretæren gjorde derefter Rede for Fordelingen af *Fællesbevillingen*.

I Mod sætning til Bevillingens to første Aar, da Nationalmuseet gjorde forskellige Indkøb, er der i Finansaaret 1936—37 næsten

ikke foretaget Dispositioner af denne Art. Bortset fra et Par Smaaandkøb til ialt 95 Kr., Konserveringsarbejder til 201 Kr. og Fotografering for 52 Kr., ialt 346 Kr., stod ved Finansaarets Udgang hele Bevillingssummen til Raadighed for Provinsmuseernes Ønsker.

Da Nationalmuseet meget sent (som Formanden allerede har nævnt) fik Museernes Ønsker til Erklæring og hastigt optalte, hvormeget disse androg i Penge, viste det sig, at de begærede Indkøb gav en Totalsum paa 24 576 Kr., et Beløb, hvori der af gode Grunde ikke kunde medregnes de Ønsker, der fremførtes i al Almindelighed uden at nævne Tal. Endvidere var der fremsat Ønsker om Konserveringsarbejder for 4750 Kr. Ialt c. 29 300 Kr., altsaa godt 9000 Kr. mere end Bevillingssummen. Hertil kom yderligere Begæringer om Penge til Montrer.

Disse sidste maatte da paa Forhaand udelukkes. Indtil videre føler Nationalmuseet sig forpligtet til at fastholde det hidtil hævdede Princip, at Erhvervelser og Konserveringer maa gaa i første og anden Række. Hvis Bevillingen bruges til andet end dens oprindelige Bestemmelse, vil det kunne faa mindre heldige Konsekvenser for fremtidige Forsøg paa at opnaa Forhøjelser. Derfor er det ingenlunde at beklage, at der indkommer saa mange og velmotiverede Ønsker om Indkøb og Konserveringer, som det er sket iaar.

Men det udelukker ikke, at det for Nationalmuseet var en vanskelig Sag i Løbet af nogle faa Dage at overveje alle Ønskerne og at skifte Sol og Vind ligeligt. Og jeg vil ingenlunde paastaa, at det er lykkedes at være absolut retfærdig og i hver enkelt Tilfælde at finde det rigtige. Vi valgte først og fremmest at udskyde alle Ønskесedler uden Prisangivelse samt et Par Genstande, der syntes os for dyre, et af Vejle begæret Sølvkrus til 2000 Kr., som tilmed skulde købes i Udlandet, og hvortil Valutalicens ikke kunde skaffes, og en af Odense ønsket Renæssancekiste til samme Pris. Endvidere maatte der hist og her klippes en Hæl og skæres en Taa, saaledes at Tildelingen i enkelte Tilfælde betyder, at de paagældende Museer selv maa bringe et lille Offer for at erhverve Genstandene.

Med en enkelt Afvigelse fra Nationalmuseets Indstilling fordelte Ministeriet Bevillingen i følgende Beløb:

A. Indkøb:

Køge. Renæssance-Seng. 1. Tilskud	Kr. 2500
Maribo. Granitdøbefont	» 125
Odense. Stole. Sølvstrødaase	» 1070
Nyborg. Dragter m. m.	» 236

Hjørring. Sølv-sager (Kande og Ske).....	Kr. 830
Thisted. Maleri af Rørby. Vestervig.....	» 400
Aalborg. Panelstuer. 2. Tilskud.....	» 2500
Aars. Landbosager	» 300
Hobro. Landbosager m. m.....	» 300
Gml. Estrup. Møbler	» 1700
Aarhus. Stenoldsager (Gudena-Kultur)	» 500
Aarhus gamle By. Glasmaleri m. m.....	» 375
Kolding. Sølvkande	» 1000
Ribe. Middelalderlige Figurer m. m.....	» 320
Tønder. Renæssance-Skab	» 2000
Aabenraa. Renæssance-Snitværker	» 1145
Sønderborg. Folkeminder fra Als.....	» 400

B. Konservering:

Holbæk. Bindingsværkshus 1660	Kr. 2000
Kalundborg. Jernsager. Antemensale.....	» 300
Rønne. Middelalderlig Altertavle	» 650
Nykøbing M. Møbler	» 300
Aarhus. Forhistoriske Oldsager.....	» 500
Ringkøbing. Folkedragter	» 200

Mellem de største Poster er Tilskudet til Aalborg Museum, anden og sidste Rate til Hjælp til Sikringen af de bekendte Panelstuer. Anseligt er ogsaa Tilskudet til Køge, som til et nyindrettet Renæssanceinteriør kunde erhverve en fra Egnen stammende, rigt udskaaret Himmelseng af den pragtfulde Art, der nu saa at sige aldrig kommer paa Markedet. Det er i det hele Møbler og Sølv-tøj, der som sædvanligt kræver de store Beløb, hvilket ikke er underligt, da disse Sager har høje Priser i Handelen og er »Kvalitetsstykker«, som overstiger Museernes egen Økonomi og i høj Grad bidrager til at hæve deres Niveau. Hermed være ikke sagt, at jævne Landbosager, naar de samles klogt og systematisk, inden for de lokale Grænser, ikke kan have lige saa stor eller større videnskabelig Værdi, men de koster jo i Reglen ikke mere, end at de kan betales af Museernes egne sparsomme Midler. Og noget lignende gælder de forhistoriske Oldsager, naar det da ikke drejer sig om større Samlinger. Iaar har kun Aarhus faaet Tilskud til Erhvervelse af Stenaldersager.

Med nogen Betænkelighed er der mellem Tilskuddene til Konserveringsarbejder optaget 2000 Kr. til Holbæk. Tilfældet ligger næsten ud over Bevillingens Grænser, men denne Hjælp til Selvhjælp betyder, at Holbæk Museum kan redde et af Byens bedste Bindingsværkshuse (med Aarstallet 1660), der, dømt til Nedrivning, nu kan genrejses paa Museets Grund. De betydelige Omkostninger dækkes iøvrigt ved Tilskud fra Myndigheder og Private.

Tallet af de ikke statsunderstøttede Museer, som ifjor optoges paa Ministeriets Liste, er 1936—37 forøget med Aabenraa, en Anerkendelse af, at Byen har gjort en betydelig Indsats for at genrejse sit Museum. Aabenraa har iaar faaet Tilskud til Erhvervelse af et Renæssance-Møbel. Naar de andre Museer af denne Gruppe ikke helt har faaet deres Ønsker opfyldt, ligger det først og fremmest i Begøringernes Art. Og Nyborg, Hobro og Aars er ikke gaaet tomhændede ud af Aarets Fordeling.

Efter at Bevillingen har eksisteret i tre Aar, nærmer vi os det Tidspunkt, da der maa foretages en Optælling af, hvor meget de enkelte Museer har modtaget. Og viser det sig i de følgende Aar, at de, som hidtil ikke har nydt godt af Bevillingen, fremsætter velbegrundede Ønsker, vil det være rimeligt og retfærdigt, at de kommer i første Række.

Redegørelsen gav kun Anledning til enkelte korte Bemærkninger.

Kassereren, Uldall, fremlagde det reviderede *Regnskab* for 1936¹⁾. Indtægterne har været 56 Kontingenter: 560 Kr. og Renter 79 Kr., Udgifterne 907 Kr. Beholdningen ved Aarets Udgang 1808 Kr. De forholdsvis store Udgifter skyldes Afskrivningsarbejder til Forslag vedr. Nye Regler og Sagregister samt Næstved-Mødet og Bestyrelsens Rejser. For Fremtiden ønsker Bestyrelsesmedlemmerne ikke nogen Godtgørelse for Rejser til ordinære Aarsmøder. Regnskabet godkendtes.

Sekretæren, Jensen: Udvalget ang. det af Søgaard, Aarhus, udarbejdede *Sagregister-System* har desværre ikke fuldendt sit Arbejde. Det skyldes i første Række Talerens Sygdom, men det har heller ikke virket fremmende, at der efter forrige Aarsmøde ikke er indkommet en eneste Udtalelse fra Medlemmerne. Hovedrubrikerne i det ifjor udsendte Forslag behøver vistnok ikke at ændres og kunde maaske trykkes, selvom Underrubrikerne bør overvejes. Men de maa ikke betragtes som endeligt fastslaaede.

Larsen, Odense: Forslaget dækker i Hovedsagen, hvad Museerne har Brug for.

Uldall: At faa Undergrupperne fuldstændige er meget vanskeligt.

Formanden: Der mangler Rubriker for Kort, Manuskripter og Avisudklip.

Søgaard, Aarhus: Sagregisteret er beregnet for kulturhistoriske Museer og medtager derfor ikke Arkivsager.

¹⁾ I Fortid og Nutid XI S. 198 er den fra 1935 overførte Kassebeholdning urigtigt angivet. Tallet skal være 2076 Kr.

Formanden: Nordiska Museet i Stockholm har dog et stort folkloristisk Arkiv. Registeret skal selvfølgelig ikke omfatte Museets Administrationsarkiv, men Egnens Minder i Haandskrifter.

Uldall: Gruppen for historiske Sager bør kun være en Dublet-gruppe. Folkemuseets tidligere Praksis paa dette Punkt har vist sig uheldig og bør ikke gentages.

Dirigenten: Det foreliggende Grundlag er brugeligt.

Paa Formiddagsmødet den 23. Oktober, som afholdtes i Oldskriftselskabets Sal paa Nationalmuseet, drøftedes Punkt 4, *Eventuelt*.

Ræder, Kolding: Koldinghus Slotsruin, hvor Museet bor, sorterer nu ikke mere under Nationalmuseet, men under det kgl. Bygningsinspektorat og Indenrigsministeriet. Dette har ikke tilladt Museet at beholde sit gamle Navn: Museet paa Koldinghus, men krævede det ændret til Kolding Museum. Resultatet er blevet et Kompromis; vi kalder det nu »Museet for Koldinghus Len«. Lejeafgift skal ganske vist ikke betales, men den Kontrakt, som Ministeriet har tvunget os til at indgaa, er en haard Haandfæstning. Vi skal naturligvis sørge for Lokalernes Renholdelse og for Opsyn i Lokalerne, men det sidste skal være efter Indenrigsministeriets Skøn. Vi kan ikke selv raade for vore Aabningstider, vi faar ikke mere end 150 Kort til Museets Bidragydere. Bestyrelsen maa ikke have en Portnøgle til Ruinen, men er afhængig af Slottets Opsynsmand. Vi kan nok selv udgive Prospektkort og Katalog, men vi maa ikke selv sælge dem, end ikke indenfor Museets egne Vægge. Entréindtægten deles i 40 Øre til Staten, 40 til Museet og 5 Øre til Kunstforeningen (for Selskaber og Skolebørn store Reduktioner). Museet bliver en Indtægtskilde for Staten og maa tilmed ene bære en Pensionsbyrde til et tidligere Opsyn, som var fælles for Museet og Ruinen. Yderligere fastslaar Kontrakten, at Museet kan opsiges med 1 Aars Varsel!

Formanden: Denne Jeremiade hensætter os næsten til Enevældens Tid. I vort Forslag til Undervisningsministeriet om nye Regler siges, at et Museums Lejemaal skal være sikret for 10 Aar, og det samme staar allerede i de nu gældende, saa at de to Ministerier ikke er i Overensstemmelse med hinanden.

Klem, Helsingør: Ganske lignende Forhold gør sig gældende ved Kronborgmuseet. Det gamle Reglement var stramt, og i Anledning af nogle Lokaleændringer har et nyt Departement under Indenrigsministeriet opsat en ny Kontrakt. Af Entréindtægten faar Museet $33\frac{1}{3}$ pCt.; en ny Fællesbillet reducerer yderligere Museets Indtægt.

Sørensen, Vejle: Sagen bør rejses gennem Folketingsmænd.

Sekretæren: Det er beklageligt, at Næstformanden ikke er til Stede idag. Ingen vil nægte, at Museerne kan have stor Fordel af at bo i et Slot, men der er Vekselvirkning ikke mindst paa Koldinghus Ruiner, hvis Bevaring i høj Grad skyldes tidligere Museumsbestyrelsers Virksomhed. Indenrigsministeriets Embedsmænd har i denne Sag kun haft Tanke for deres egen, snævre Ressort, Museernes Levevilkaar forstaaer de ikke. Hvorledes skulde et saa stort Museum som Koldinghus' kunne flytte paa et Aar? Og hvor skal det flytte hen? Og hvem skal betale?

Ræder: Indenrigsministeriet har krævet os for nye Love, men disse kan ikke affattes, førend de nye Regler for Provinsmuseerne foreligger.

Friis, Hjørring: Forslagets Bestemmelser om indbyrdes Depo-neringer og Udveksling af Sager udenfor de enkelte Museers Opland bør fremhæves.

Funch, Stege: Flere Medlemmer har misforstaaet Indbydelsesprogramets Ordlyd og er derfor først kommet til København om Morgenens.

Sekretæren: Det er beklageligt, at den typografiske Opstilling mod Forventning har givet Mulighed for Misforstaaelser.

Zacchariassen, Hobro: Kan Foreningen ikke trykke Sagregister-sedler.

Hansen, Herning: Det er billigere at faa dem trykt i Pro- vinsen.

Uldall: Kartoteksedler behøver ikke at have trykte Rubriker. Men de skal være af syrefrit Papir, og paasættes der Fotografier, bør der bruges syrefrit Foto-Klister. Taleren foreviste Eksempler paa de forskellige Seddeltyper, som Nationalmuseets 2. Afd. og Dansk Folkemuseum bruger.

Dirigenten: En Korttype bør udformes af Sagregister-Udvalget.

Bestyrelsesvalg. Saavel Formanden som Hansen, Herning, vilde gerne trække sig tilbage, men efter at *Sørensen, Vejle*, havde ud- tal, at det er uheldigt at skifte Heste i Vadestedet, genvalgtes de afgaaende Bestyrelsesmedlemmer: Hansen, Møller og Norn.

Efter en Tak fra Formanden hævede Dirigenten Mødet.

Dansk historisk Fællesforenings Repræsentantmøde i København, Lørdag den 22. og Søndag den 23. Oktober 1938.

Allerede i Forsommeren havde Dansk historisk Fællesforening udsendt Program til sit Aarsmøde, der efter Indbydelse fra Historisk Samfund for Sønderjylland skulde finde Sted i Aabenraa de første Dage i Juli. Men i Juni Maaned antog Mund- og Kløvesygen i Sønderjylland et saadant Omfang, at man indenfor Bestyrelsen frygtede for, at der af Landbrugsministeriet vilde blive nedlagt Forbud mod Mødets Afholdelse. Da Formanden ved en Henvendelse i Landbrugsministeriet fik denne Frygt bekræftet, saa man sig nødsaget til at aflyse Aarsmødet, og i Stedet fastsattes et Repræsentantmøde i København til Efteraaret.

Ved dette Møde, som affholdtes i Oldskriftselskabets Sal paa Nationalmuseet, var følgende Foreninger og Institutioner repræsenteret: *De historiske Samfund for Frederiksborg, Københavns, Holbæk og Sorø Amter, Svendborg Amt, Odense og Assens Amt, Hjørring, Aalborg og Viborg Amter, Aarhus Stift, Vejle, Ribe og Ringkøbing Amter samt Historisk Samfund for Sønderjylland*, desuden *Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur, Rigsarkivet og Landsarkiverne for Sjælland, Fyen og Sønderjylland, Dansk Folkemindesamling og Stednavneudvalget*. — Museer: *Nationalmuseets 2. Afdeling, Møntsamlingen, Tøjhusmuseet, Dansk Post- og Telegrafmuseum, Københavns Bymuseum, Købstadmuseet »Den gamle By« i Aarhus, Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg, Museerne i Frederiksværk, Køge, Næstved, Vordingborg, Holbæk, Kalundborg, Maribo, Odense, Svendborg, Nyborg, Ringe, Hjørring, Nykøbing M., Aalborg, Grenaa, Ebeltoft, Aarhus, Horsens, Vejle, Fredericia, Kolding, Herning, Holstebro og Haderslev.*

Ved Mødets Begyndelse udtalte *Formanden*, Professor *Knud Fabricius*, Mindeord over *Kæmner J. O. Brandorff* fra Kolding og Adjunkt *Fr. Weilbach*. Derefter meddelte *Formanden*, at Bestyrelsen havde besluttet at tildele fhv. Realskolebestyrer *J. C. Hansen*, Viborg, og Bankdirektør *Jørgensen*, Aalborg, en Præmie paa 100 Kr. til hver for Afhandlinger i Amtsaarbøger fra 1936. Til Begrundelse herfor fremsattes følgende Udtalelser:

Det Emne, som Hr. cand. mag. *J. C. Hansen* har gjort Rede for i sin Afhandling om »Trækstien og Pramfarten paa Gudena« i »Fra Viborg Amt« 1936 er i sig selv af betydelig Interesse. Det er Historien om, hvorledes en initiativrig Mand, Ejer af Silkeborg Hovedgaard, ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede fik indrettet Gudenaen til at bære Pramtrafik for derved at skaffe lettere Afsætning for Tøm-

merproduktionen fra Silkeborgskovene. Pramfarten tog et hurtigt Op-sving og blev snart af væsentlig Betydning for Gudenaægnens Op-komst og for Grundlæggelsen af Silkeborg By i 1844—45. Først da Jernbanerne blev anlagt i 1860'erne og 1870'erne, mistede Pramfarten paa Gudena sin Betydning. — Af denne afsluttede Udvikling har Forfatteren formaet at give en udførlig og fængslende Fremstilling; den er formet som en kronologisk fremadskridende Beretning, der er inddelt i korte, overskuelige Kapitler; i Skildringen indgaar en Række Detailler, for Størstedelen hentet fra utrykt Kildestof, for en stor Del fra mundtlig Overlevering; næsten alle er disse Detailler af væsentlig Betydning for Forstaaelsen af Emnet. Forfatteren har ved denne Skil-dring ikke blot fremdraget et Emne af stor Interesse for den paagæl-dende Egn, men han har tillige været inde paa et Omraade, der selv blandt Faghistorikere er meget lidt kendt. I Betragtning heraf maa det dog beklages, at Forfatteren kun i meget ringe Udstrækning har gjort Rede for de Kilder, hvoraf han har øst sin Viden. Uanset denne Man-gel mener Bestyrelsen for Dansk historisk Fællesforening, at denne Afhandling — jævnsides Bankdirektør C. Jørgensens Afhandling om det underjordiske Aalborg — maa tilkendes Præmie som den efter Bestyrelsens Skøn bedste Afhandling i de historiske Aarbøger fra 1936.

Den Afhandling, som Formanden for Aalborg historiske Museum, Bankdirektør Chr. Jørgensen, har skrevet om »Det underjordiske Aal-borg« i »Fra Himmerland og Kær Herred« 1936, har Undertitlen »Nye Fund og lagttagelser« og er en Fortsættelse af en lignende Afhand-ling i Aalborg Amts Aarbog for 1934. Gennem en Aarrække har For-fatteren fulgt Grundgravninger og Jordarbejder i Byen og ikke blot erhvervet Smaafund til Aalborg Museum, men ogsaa undersøgt Byg-ningsrester, Jordlag og gamle Gadeniveauer, inden Aalborgs Hoved-gader er blevet overdækkede med moderne Beton og Asfalt. Adskil-lige af de fremdragne Fund er Levn fra den dunkle Periode mellem Oldtid og Middelalder, da Byen opstod, og der er maalt og beskrevet mærkelige Levninger af middelalderlige Træbygninger. Sikkert maa nogle af de givne Tidsbestemmelser og Tolkninger nøjere kontrolleres, men vigtigere er det, at lagttagelserne bliver gjort, medens det endnu er Tid, og at der er blevet reddet et uerstatteligt Materiale til Studiet af Aalborgs gamle Topografi og Historie.

Da Bestyrelsen for Dansk historisk Fællesforening i 1933 præmie-rede en Afhandling af J. O. Brandorff, udtalte den Haabet om, at hans Arbejde maatte virke som et Eksempel til Efterfølgelse. Brandorffs Undersøgelser i Kolding har sikkert været Forbilledet for det Arbejde, som Bankdirektør Chr. Jørgensen har ydet Aalborg. Idet hans Af-handling tilkendes Præmie for 1936 (jævnsides med cand. mag J. C. Hansens Afhandling om Pramfarten paa Gudena), ønsker Bestyrelsen at fremhæve Betydningen af Lokalforskningens Indsats paa dette Omraade.

Under sin Redegørelse for Foreningens Virksomhed i Aarets Løb omtalte Formanden bl. a. *Vejledningen i Haandskriftlæsning*. De nødvendige Skriftprøver foreligger nu reproducerede, og man afventer blot Dr. Bobé's Tekst, der ventes at ville kunne blive af-sluttet i nærmeste Fremtid.

Fra Kursusleder *Johs. Schrøder* havde Foreningen modtaget en Henvendelse om at anbefale en Ansøgning om Statens Støtte til en landsomfattende Indsamling af Arkivalier af kultur- og lokalhistorisk Værdi. Bestyrelsen har i denne Sag besluttet at raadføre sig med Videnskabernes Selskabs Arkivkommission, med Rigsarkivet og Dansk Folkemindesamling. Vi vil gerne støtte gode Planer, men vi kan næppe støtte denne Sag, hvis den ikke anbefales af andre kompetente Instanser.

Vi har med Interesse fulgt »*Landsudvalget for Hjemstavnskultur*«s Arbejde paa at fremstille en Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur — de Planer, der har været fremme om, at Dansk historisk Fællesforening skulde lade udarbejde en »Hjemstavnskatekismus«, overflødiggøres herved. Vor Forening vil gerne støtte Udgivelsen af denne Haandbog — vi er dog ikke i Stand til at tilbyde direkte økonomisk Støtte, men haaber, at en saadan kan opnaas gennem de store Fonds.

Den i Fjor nedsatte *Tidsskriftsektion* er villig til i paakommende Tilfælde at være Tidsskriftredaktørerne behjælpelig; det ligger vel nærmest for at henlede Opmærksomheden paa fælles Opgaver, der kunde løses amtsvis. Som Eks. paa en saadan Opgave kunde nævnes Studier over det rindende Vands Betydning i industrielt Øjemed, fra Brøbyværk Vaabenfabrik til Dampens og Elektricitetens Tidsalder. Det laa ogsaa nær for Tidsskriftsektionen at arbejde med Spørgsmaalet om Tilvejebringelsen af en lokalhistorisk Bibliografi i Fortsættelse af Erichsens og Krarups, der holder op 1911.

Efter at *Kassereren*, Dr. *Hjelholt*, havde forelagt Regnskabet for 1937 og Budgettet for 1938, der begge viste mindre Underskud, og faaet dem godkendt, afgav Magister *Jensen* et kort Referat af Museumsforeningens Møde. Derefter fulgte en *Drøftelse af Formandens Beretning*.

Bankdirektør *Jørgensen* (Aalborg) takkede, fordi man havde præmieret hans Undersøgelser i det underjordiske Aalborg. For halvtreds Aar siden var Brandorff blevet hans Læremester. Han havde fulgt Brandorff paa hans Udgravninger og havde i de sidste 20 Aar paa dette Grundlag arbejdet selv i Aalborg.

Amtslæge *Lausten-Thomsen* (Sønderjylland) indbød til Aarsmøde næste Sommer i Aabenraa, der gerne vil modtage Foreningen.

Alkærsig (Ribe Amt) spurgte, om man kunde faa nogen Indflydelse paa Valget af Skriftprøver til den gotiske Haandskriftvejledning. Han mente ikke, der var Grund til at bringe Prøver af Nutids tysk Skrift.

Formanden svarede, at det var Dr. Bobé's bestemte Ønske at faa en Tavle med gotisk Skrift, som den bruges i Dag i Tyskland. Fra Fællesforeningens Side har Dr. Hjelholt medvirket og haft afgørende Indflydelse paa Udvalget af Skriftprøver.

Kredslæge, Dr. *Axel Hansen* (Kolding): Det er smukke Skriftprøver, det er blot alt for kønt; maa vi ikke faa et Par skødesløse Breve med?

Dr. *Hjelholt*: De Prøver, der er reproduceret, har jeg forsaavidt Ansvaret for. De Synspunkter, der har været afgørende for Udvælgelsen, er forskellige: 1) Jeg maa tage Afstand fra Ønsket om at faa Privathreve med; individuelle Haandskrifter er uendeligt varierende, og der kan ikke læres meget deraf gennem et Udvalg, der som dette ialt kun omfatter 44 Prøver; 2) det for Kultur- og Lokalhistorikere interessante er *de typiske Kancellihænder* og de Skriverhænder, man møder i Ting- og Kirkebøger etc.. derigennem vil kunne opnaas Vejledning til at læse de individuelle Hænder. Jeg vilde gerne have præsenteret saa mange af de store Arkivgrupper som vel muligt, det, som Folk søger Bekendtskab med ved deres Forskninger: her kan Begyndere se, at der er noget, der hedder Herredagsdombøger, Kancelliregistranter etc. 3) Endelig skulde medtages Dokumenter, der berører vigtige Begivenheder i Danmarks Historie.

Direktør *Fang* (Roskilde) udtalte sin Tilfredshed med, at den tyske Skrift kom med paa een Tavle; det er vanskeligt at faa fat i Hjælpe midler til at læse denne Skrift, skønt den bruges af 80 Millioner.

I Forbindelse med Magister *Jensens* Referat af Museumsforeningens Møde forespurgte *Fang*, om der ikke kunde gøres noget for, at *den ny Fredningslov* blev bedre respekteret. Guldsmed *Kyster* (Kolding) oplyste, at man fra Kolding havde bedt Sogneraadene i Museets Opland, fra Grindsted til den gamle Grænse, om at udpege Repræsentanter, der skulde tage sig af Sagen i hvert Sogn; men kunde en lille Pjece udbrede Kendskab til Sagen, vilde det sikkert hjælpe. Mag. *Jensen* og *Formanden* udtalte, at Bestyrelsen, evt. sammen med Dr. Therkel Mathiassen, skulde overveje, om der fra dens Side kunde gøres noget i denne Sag.

Redaktør *Gunnar Knudsen* fremsatte derefter paa Bestyrelsens Vegne Forslag om at søge tilvejebragt en *Registratur over Udskiiftningskort*. Redaktør Knudsen har andetsteds i dette Tidsskrift (foran S. 173 ff.) gjort udførligt Rede for disse Planer. Forslaget gav Anledning til en ret indgaaende Drøftelse; der var

almindelig Enighed om, at her laa en central Opgave for Fællesforeningen, og at det var paa høje Tid at faa Overblik over, hvad der endnu er bevaret af Udskiftningskort. Pastor *Severinsen* fremhævede, at Hovedopgaven naturligvis maatte være at redde de originale Kort ved at fotografere dem, men der var i Sognene stor Interesse for at faa Kopier af Udskiftningskortene til Ophængning i Skoler eller Forsamlingshuse. Teglværksejer *Gulddal* (Viborg) udtalte, at der til Amtssamfundene burde udsendes Vejledning om, hvorledes Kortene kan indsamles. Museumsdirektør *Klem* (Kronborg) mente, at Originalkortene burde samles paa eet Sted under betryggende Forhold, hvortil *Knudsen* bemærkede, at man kunde jo ikke tvinge Besidderne til at afgive Kortene; undertiden tog Folk ganske vist mod Fotografier i Stedet for Kortene, fordi Fotografierne var pænere end Kortene! Landsarkiver *Hatt* (Odense) sagde, at Arkivet i Odense tit fik Forespørgsler, om Arkivet havde Matrikelkort fra den og den Landsby. Det var lykkedes ham at opspore enkelte, han var ikke sikker paa at der fandtes saa mange, men vi maa have at vide, hvad der findes. Det bliver næppe saa vanskeligt at faa Folk til at afgive Kortene til Landsarkiverne, naar de faar Fotografier i Stedet. Vi vil paa Fyn søge at faa en Tillidsmand i hvert Sogn. *H. P. Hansen* (Herning) mente, at det var dyrt at faa Kortene fotograferet, hvortil *G. Knudsen* bemærkede, at det kunde bekostes af Kontoen til Matriklens Vedligeholdelse, og Fotografierne kunde da faas for Fremstillingsomkostningerne. Landsarkivar *Knudsen* (København): Registraturen bør omfatte, hvad der overhovedet findes af Matrikelkort i Landet. Arkivar *Hvidtfeldt* (*Aabenraa*): Næsten alt, hvad der kendes i Sønderjylland af Udskiftningskort, findes i Aabenraa-Arkivet, enkelte i Sønderborg. Der findes Registratur derover i Landsarkivet. *Formanden* udtalte, at Sagen vilde blive fremmet.

Herefter indledede *Formanden* en Drøftelse af, hvorvidt det er ønskeligt at faa tilvejebragt en *lokalhistorisk Bibliografi* for Tiden fra 1912 til 1938, i Fortsættelse af *Erichsens* og *Krarups Bibliografi*. Hjælpebidderne for Tiden efter 1912 er meget utilfredsstillende. Dansk Tidsskrift-Index er for omfattende, skelner ikke mellem det brugelige og det værdiløse. I hver Aargang af *Historisk Tidsskrift* findes derimod en god *Bibliografi*, ogsaa omfattende lokalhistorisk Litteratur. Ogsaa fra anden Side havde man ønsket en Fortsættelse af *Erichsen* og *Krarup* og indgivet Ansøgning til *Carlsbergfondet* om Støtte til Sagen, hvilket dog var blevet afvist. *Formanden* havde drøftet Sagen med Bibliotekar *Krarup*, som havde stillet sig velvillig overfor Tanken om

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF
DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

12TE BIND

KØBENHAVN
H. HAGERUP'S FORLAG

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

1937—1938

Redigeret af *Roar Skovmand* (Foreningens Sekretær)
under Medvirkning af *Gunnar Knudsen* og *Chr. Axel Jensen*

INDHOLD

AFHANDLINGER:		Side
H. C. BROHOLM: Studier over Danmarks Bebyggelse i ældre Bronzealder	105	
KNUD FABRICIUS: Studiet af Danmarks Historie før og nu...	145	
KRISTIAN HALD: Svar til Ingeniør Marstrand.....	51	
HOLGER HJELHOLT: Den dansk-tyske Arkivudveksling i April- Maj 1936	1	
ELLA JENSEN: Spørgeliste vedrørende Træske og Træskomageri	180	
SIGURD JENSEN: Det 18. Aarhundredes Bondeskifter og deres Kildeværdi	159	
GUNNAR KNUDSEN: Dansk historisk Fællesforenings Registre- ring af Udskiftningskort.....	173	
VILHELM MARSTRAND: Stednavneforskning.....	43	
THERKEL MATHIASSEN: Ældre Stenalderes Problemer.....	97	
— — : Den nye Fredningslov.....	124	
POUL MØLLER: Videnskabernes Selskabs Arkivkommission ..	118	
AXEL STEENSBERG: Danske Plovtyper i Oldtid og Middelalder	12	

ANMELDELSER:

Oversigt over topografisk Litteratur 1936—37 [Otto Smith]	70, 219
Oversigt over Litteratur om Almuekultur og Folkeminder 1935—37 [Aug. F. Schmidt]	87, 128, 232
Nyere Litteratur om Reformationstiden i Danmark [J. Lom- holt-Thomsen].....	61
<i>Gösta Berg</i> : Sledges and wheeled vehicles [Axel Steensberg].	207
<i>J. Brøndsted</i> : Danmarks Oldtid. I. Stenalderen [R. S.]	242
<i>Axel Garboe</i> : Agersø i Storebælt [Holger Hjelholt]	215
<i>H. P. Hansen</i> : Løb og Løbbinding [Axel Steensberg]	205
<i>Gudmund Hatt</i> : Landbrug i Danmarks Oldtid [J. Brøndsted]	200
<i>N. H. Jacobsen</i> : Skibsfarten i det danske Vadehav [Søren Alkær sig]	212
<i>Herbert Jankuhn</i> : Haithabu [R. S.]	94
<i>Hans Jensen</i> : Dansk-norsk Vekselvirkning i det 18. Aarhun- drede [F. Skrubbeltrang]	57

	Side
<i>Franz von Jessen</i> : Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie [Troels Fink]	217
<i>Mogens B. Mackeprang</i> : Fra Rensdyrjægere til Vikinger [R. S.]	96
<i>V. Nordmann</i> : Menneskets Indvandring til Norden [Therkel Mathiassen]	55
<i>Albert Olsen</i> : Danmark-Norge i det 18. Aarh. [F. Skrubbelt- trang]	57
<i>Carl S. Petersen</i> : Stenalder, Bronzealder, Jernalder [C. J. Becker]	209
Rentekammerets kgl. Resolutioner 1660—1719 [H. H—t]	243
<i>Otto Rydbeck</i> : Den medeltida borgen i Skanör [R. S.]	95
<i>V. Starcke</i> o. fl.: De store Landboreformer og Handelsfrihedens Tid [F. S.]	96
<i>Sigfrid Svensson</i> : Skånes Folkdräkter [Ellen Andersen]	56

FORENINGSMEDDELELSER:

Dansk kulturhistorisk Museumsforening:	
Aarsmøde i København 1937	245
Dansk historisk Fællesforening:	
Repræsentantmøde i København 1937	139
— — 1938	256
Studiekursus i København 1937	137
Nekrologer over J. O. Brandorff og Frederik Weilbach	263, 264

foreløbig at begynde med en lokalhistorisk Bibliografi. Historisk Tidsskrifts aarlige Bibliografi vilde kunne være et anvendeligt Grundlag; i Stedet for Trykning vilde et duplikeret Seddelsystem maaske være at foretrække. Paa samme Maade kunde man eventuelt fortsætte med den personalhistoriske Bibliografi. At fremme denne Sag vilde være en nærliggende Opgave for Tidsskriftsektionen og i det hele for Fællesforeningen. Til Forbillede kunde man maaske vælge det billige Kartoteksystem, som anvendes af Institutet for Samfundsøkonomi og Historie, hvor Prisen pr. Kort var ca. 1 Øre; derfor havde Formanden anmodet Institutets Sekretær, Lektor *Wendt*, om at komme til Stede.

Universitetslektor *Wendt* demonstrerede derpaa Institutets Kortindexsystem, som med Held havde været anvendt i 10 Aar. *Wendt* mente, at den hele Bibliografi vilde kunne sikres ved et Samarbejde mellem Dansk historisk Forening, Personalhistorisk Samfund og Fællesforeningen. — I denne Forbindelse gjorde *Wendt* opmærksom paa Institutets *Avisregistratur*, omfattende *Berlingske Tidende* og *Politiken* for Tiden 1865—1900; et Eksemplar heraf fandtes paa hvert af de tre Statsbiblioteker; to Eksemplarer stod endnu til Raadighed; det vilde være naturligt at anbringe det ene i Odense, det andet i Jylland. (Et Forslag fra Amtslæge *Lausten Thomsen* om at deponere det jyske i Aabenraa fik nogen Tilslutning).

Kaptajn *Otto Smith* mente, at Historisk Tidsskrifts Bibliografi var utilstrækkelig som Grundlag for en stor topografisk Bibliografi. Den anviste Fremgangsmaade vilde sikkert blive dyr. *Formanden* hævdede, at det vilde være uoverkommeligt at gøre Bibliografien udtømmende. Bankdirektør *Jørgensen* oplyste, at i Aalborg Amt havde man løst Opgaven — lokalt. *Wendt* holdt paa, at Historisk Tidsskrift medtog, hvad der var noget værd. Kan man ikke bygge paa de bestaaende Indexer, vil Sagen møde store økonomiske Vanskeligheder. Kun i rige Byer vil man kunne løse Opgaven lokalt. *Alb. Thomsen* (Holbæk): Kan Fællesforeningen ikke lave et Fællesregister for de historiske Samfunds Aarbøger? Det vil hverken blive nogen dyr eller uoverkommelig Opgave. Blot et Realregister med Artiklernes Titler. — Der blev derefter anført en Række Eksempler paa, at de enkelte Amtsaarbøger har lavet Register over en Række Aargange. *Alb. Thomsen*: Dette er forvirrende og viser kun, at det vil være godt at faa et Fællesregister. Overlærer *Sørensen* (Vejle) fandt det rimeligt at søge Samarbejde med Bibliotekerne vedr. Register. — *Formanden* mente ikke, at der var vundet meget ved en Registratur over Amtstidsskrifternes Indhold. Hvad savner man i Historisk Tids-

skrifts Bibliografi? Da der ikke er Enighed blandt Repræsentanterne, vil det være rimeligt at udsætte Sagen til Aarsmødet i Sommer. Der vil da i Mellemtiden fra vor Side blive udført et yderligere forberedende Arbejde.

Under *Eventuelt* efterlyste Arkivar *Ellekilde*, Dansk Folkemindesamling, de ældste Tryk af Molbohistorier, i Anledning af at disse skal udgives af *Danmarks Folkeminder*. Den ældste Udgave, »En Beretning om de vidtberømte Molboers vise Gerninger og tapre Bedrifter«, ved C. E. Mangor i Viborg c. 1773, kan vi kun slutte os tilbage til. De senere Udgaver i Viborg 1780 og Haderslev 1793 foreligger kun i defekte Eksemplarer paa de store Biblioteker. Findes der ingen fuldstændige Eksemplarer af disse gamle Molbotryk i privat Eje? Skulde det være Tilfældet, bedes de udlaant til Dansk Folkemindesamling til den Bog om Molbohistorierne som Professor Arthur Christensen er ved at forberede.

Efter en Kaffepause genvalgte Bestyrelsen og Revisorerne. Derefter holdt Professor, Dr. *Knud Jessen* et fængslende Foredrag, ledsaget af Lysbilleder, om *Naturforholdene og Menneskene i Oldtiden*. Vi haaber senere i dette Tidsskrift at kunne bringe en Afhandling af Professor Jessen om dette Emne. Efter Foredraget stilledes en Række korte Spørgsmaal fra Tilhørerne, som besvaredes af Professoren.

Tiden var nu saa fremskreden, at Repræsentanterne maatte begive sig til Restaurant »Karnappen«, hvor Middagen ventede. *Søndag Formiddag* samlede Deltagerne igen, denne Gang ved Øresundsbaaden, der skulde sejle dem over til *Malmø*. Vort første Maal var her *Malmøhus*, det gamle, nys restaurerede Slot, hvor man nu har opstillet Malmø Museums historiske Samlinger. Til det gamle Slot er dristigt og dygtigt føjet et Par helt moderne Museumsfløje. Amanuensen *N. G. Sandblad*, der tillige er Museumsdocent i Malmø, var vor udmærkede Vejleder gennem Museets kultur- og kunsthistoriske Samlinger. Det er ikke blot Museets Ydre, men ogsaa dets Indre, der er præget af moderne Principer — i Ordning og Opstilling. I nogle Tilfælde gav dette Anledning til ivrig Diskussion blandt Deltagerne, saaledes det synkronistiske Princip, der var fulgt ved Opstillingen af Oldtidsafdelingen, hvor de skaanske Stenalderøkser var udstillet i samme Rum som Sager fra samme Tid i Ægypten og Orienten. Om eet kunde alle være enige, at dette var ikke noget kedeligt Museum: at det besøgende Publikum er af samme Opfattelse, kan formodes; skønt Museet kun har været aabnet her i halvandet Aar, ventede man netop denne Dag, at dets Gæst Nr. 200 000 skulde passere Tælleapparatet. — Efter at Deltagerne havde nydt den svenske Smørgeaas i Museets egen Restaurant, blev der aflagt et

Besøg i *St. Petri Kirke*, hvor vi blev hilst Velkommen af Provst *Lysander*, der gav os en kort Oversigt over Kirkens Historie, hvortil Magister *Jensen* føjede enkelte karakteristiske Træk, især Kirkens paafaldende nære Slægtskab med den middelalderlige Frue Kirke i København.

Hermed var Programmet for Malmøturen udtømt og Repræsentantmødet afsluttet.

J. O. BRANDORFF.

26. November 1854—11. Februar 1938.

1934, da Brandorff fyldte 80 Aar, modtog han ikke blot den Hjelmsjerne-Rosencrone'ske Prismedaille, men han blev ogsaa Eresborger i sin Fødeby Kolding. Det var en smuk og vel fortjent Anerkendelse af hans Virksomhed i og for Byen, som Købmand, Kæmner, Byraadsmedlem og Forsker. Utvivlsomt var det især hans historiske Indsats, som Staden hædrede. I Koldings Lokalforskning stod Brandorff i første Række. Han deltog 1890 i Stiftelsen af det historisk-antikvariske Selskab for Kolding, der skabte Museet paa Koldinghus og i saa høj Grad hidrog til at sikre Slotsruinens Bevaring. 1894 var han med til at stifte Vejle Amts historiske Samfund, det næstældste af Landets lokalhistoriske Amtssamfund. Og samtidigt med, at han gennem en Aarrække virkede som Nationalmuseets Tilsynsførende ved Koldinghus Ruin, gjorde han begge Steder et stort Arbejde. Utrætteligt udforskede han Koldings Jord; hans Interesser for Geologi og forhistorisk Arkæologi ledede ham ind paa nye Veje i Bystudiet.

Vor Forening har særlig Anledning til med Tak at mindes Brandorff. Han var med til at forberede dens første Møde, der holdtes i Kolding 1911. Og da Bestyrelsen i 1933 tilkendte ham Foreningens Pris for en Aarbogsartikel, var det den en kær Pligt at fremhæve hans Virksomhed »som et Eksempel til Efterfølgelse i langt højere Grad, end det hidtil har været Tilfældet«. Hans historiske Studier i Koldings Jord vil altid staa som et manende Forbilled.

C. A. J.

FREDERIK WEILBACH.

28. August 1863—4. December 1937.

Som Søn af Kunstakademiets Sekretær arvede Fr. Weilbach Interesse for Kunst og Kunsthistorie. Han bevarede den, da han som Adjunkt drog til Provinsen. 1906 var han med til at stifte Horsens Museum, hvis Formandspost han beklædte til 1918. Og da han tidligt trak sig tilbage til Privatlivet, kunde han fuldt og helt dyrke sin Ungdoms Interesser. Han deltog i Rask-Ørstedsfondets arkæologiske Ekspedition til Spalato og Salona, men for Dalmatiens antike Herligheder glemte han ikke sit Hjemland. En Række Publikationer blev Resultatet af hans grundige Forskninger over vor Arkitekturhistorie, hvis skriftlige Kilder han omhyggeligt samlede og udnyttede i Monografier over Thura og Harsdorff; Oversigtsværket »Dansk Bygningskunst i det 18. Aarhundrede« er i sin Art en uundværlig Haandbog. Bosat i Snekersten blev han desuden et virksomt Medlem af Frederiksborg Amts historiske Samfund, skrev populære Skildringer af Nordsjællands Kongeslotte og knyttedes derved ogsaa til Dansk historisk Fællesforening, i hvis Aarsmøder han jævnligt deltog.

C. A. J.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING'S
REGNSKAB FOR 1937.

I N D T Æ G T.

Beholdning Januar 1937.....	4584,56
Kontingenter: A. Foreninger.....	826,89
B. Byraad	260,00
C. Institutioner	730,00
Statstilskud	470,00
Renter.....	174,33
Abonnement og Salg af Tidsskriftet	485,21
<u>I alt Kr. ...</u>	<u>7530,99</u>

U D G I F T.

Sekretærens Honorar.....	300,00
Nielsen & Lydiches Bogtrykkeri.....	1421,57
F. Hendriksens Reproduktionsanstalt	193,95
Forfatterhonorarer	498,25
Ekspedition af »Fortid og Nutid«	193,98
Aarsmøde og Studiekursus i København	428,05
Gebyrer ved Postkontoen	26,53
Rejseudgifter ved Møder.....	85,00
Porto og diverse Udgifter.....	136,77
Beholdning Januar 1938.....	4246,89
<u>I alt Kr. ...</u>	<u>7530,99</u>

København, den 30. Januar 1938.

Holger Hjelholt.

Regnskabet er revideret og fundet overensstemmende med Bilagene.

A. Holck.

Jørgen Olrik.

INDHOLD

	Side
Knud Fabricius: Studiet af Danmarks Historie før og nu.	145
Sigurd Jensen: Det 18. Aarhundredes Bondeskifter og deres Kildeværdi.	159
Gunnar Knudsen: Dansk historisk Fællesforenings Registrering af Udskiftningskort.	173
Ella Jensen: Spørgeliste vedrørende Træsko og Træskomageri.	180
Anmeldelser: Gudmund Hatt: Landbrug i Danmarks Oldtid [J. Brøndsted]. H. P. Hansen: Løb og Løbbinding [Axel Steensberg]. G. Berg: Sledges and Wheeled Vehicles [A. Steensberg]. Carl S. Petersen: Stenalder—Bronzealder—Jernalder [C. J. Becker]. N. H. Jacobsen: Skibsfarten i det danske Vadehav [Søren Alkær sig]. Axel Garboe: Agersø [Holger Hjelholt]. Franz von Jessen: Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie [Troels Fink]. Oversigt over topografisk Litteratur 1937 [Otto Smith]. Litteratur om Almuekultur og Folkeminder 1937 [Aug. F. Schmidt]. Mindre Anmeldelser	200
Foreningsmeddelelser: Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Aarsmøde i København Oktober 1937. Dansk historisk Fællesforenings Repræsentantmøde i København Oktober 1938.	245
Nekrologer: J. O. Brandorff — Frederik Weilbach.	263

»FORTID OG NUTID« udgives af Dansk historisk Fællesforening ved Foreningens Sekretær, ROAR SKOVMAND, under Medvirkning af GUNNAR KNUDSEN og CHR. AXEL JENSEN. Tidsskriftet udkommer med 8 Ark aarlig og koster i Boghandelen 5 Kr. pr. Aargang. To Aargange udgør et Bind. Det kan bestilles gennem enhver Boghandel. Medlemmer af Amtssamfund under DHF. kan faa det for halv Pris ved Henvendelse til vedkommende Samfunds Bestyrelse. Bidrag til Tidsskriftet samt Bøger, der ønskes anmeldt deri, bedes sendt til cand. mag. Roar Skovmand, Askov pr. Vejen.